

Արր Արթուր Կոնսան Դոյլ

ԶՈՐՄԻ
ՆՇԱՆԸ

The Sign of Four

Sir Arthur Conan Doyle

Չորսի նշանը

Սըր Արթուր Կոնան Դոյլ

Թարգմանիչ՝ Լիլիթ Մկրտչյան

Երևան, 2026 թ.

NovusLiber

Yerevan, 2026

ՅՏԴ 821.111-312.4 Դոյլ

ԳՄԴ 84(4Մբ)-445.7

Դ 739

Armenian translation © 2026 Lilit Mkrtchyan

Հայերեն թարգմանություն © 2026 Լիլիթ Մկրտչյան

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Սույն գրքի որևէ մաս չի կարող վերարտադրվել, պահվել տեղեկատվական համակարգերում կամ փոխանցվել որևէ ձևով կամ միջոցներով (էլեկտրոնային, մեխանիկական, ձայնագրման, լուսապատճենահանման և այլն) առանց հրատարակչի գրավոր թույլտվության, բացառությամբ տեղեկատվական նպատակներով արվող կարճ մեջբերումների՝ հեղինակի կամ թարգմանչի անվան հստակ նշմամբ:

ISBN 978-9939-9383-8-7 (էլ. հրատ.)

ISBN 978-9939-9383-5-6 (տպագիր)

ISBN 978-9939-9383-5-6

The Sign of Four

Sir Arthur Conan Doyle

Չորսի նշանը

Սըր Արթուր Կոնան Դոյլ

Լոնդոնի մշուշոտ փողոցներից մինչև Յնդկաստանի գաղտնի անցյալը ձգվող այս խորհրդավոր պատմության մեջ Շերլոկ Յոլման ու դոկտոր Վոթսոնը բախվում են մի գործի, որտեղ միահյուսված են անհետացած գանձը, հին դավաճանությունը, վրեժը և սպանությունը: Երբ օրիորդ Մերի Մորսթենը դիմում է Յոլմանին օգնության խնդրանքով, սովորական թվացող առեղծվածը վերածվում է վտանգավոր հետաքննության, որի հետևում կանգնած է մի սարսափազդու գաղտնիք՝ «Չորսի նշանը»:

Արթուր Կոնան Դոյլի այս վեպը ոչ միայն դասական դետեկտիվ է՝ լի լարվածությամբ, հետապնդումներով և անսպասելի բացահայտումներով, այլև պատմություն է մարդկային ազահության, արդարության և ճակատագրի մասին:

«Չորսի նշանը» Շերլոկ Յոլմանի ամենահայտնի գործերից է, որտեղ սուր բանականությունն ու մութ գաղտնիքները բախվում են անմոռանալի ուժով:

Խմբագրական նշում

Մույն հրատարակության թարգմանությունը կատարվել է մեծ ուշադրությամբ և խնամքով՝ ձգտելով հնարավորինս հավատարիմ մնալ բնագրի իմաստին, կառուցվածքին և գաղափարական ընթացքին՝ միաժամանակ պահպանելով հայերենի բնական հնչողությունն ու գրական արժանապատվությունը:

Տերմինաբանական և ոճական լուծումները ընտրվել են գիտակցաբար՝ հաշվի առնելով թե՛ բնագրի ներքին տրամաբանությունը, թե՛ հայերեն գրական ավանդույթը:

Թարգմանության նպատակն է եղել ստեղծել այնպիսի տեքստ, որը հայերենում կընթերցվի բնական և ամբողջական՝ առանց արհեստական «թարգմանվածության» զգացողության:

Միևնույն ժամանակ, ցանկացած թարգմանություն անխուսափելիորեն կրում է թարգմանչի լեզվական մտածողության և մեկնողական ընտրությունների հետքը: Այդ պատճառով «Novus Liber» հրատարակչությունը այս աշխատանքը դիտում է որպես հեղինակային թարգմանություն՝ իրականացված լեզվական և մեկնողական ինքնուրույն մոտեցմամբ:

Ընթերցողներին և հետազոտողներին առաջարկվում է այն դիտարկել որպես թարգմանության հնարավոր տարբերակներից մեկը՝ բաց համեմատության, քննարկման և մեկնությունների համար:

Գրական լեզուն կենդանի համակարգ է, և որևէ հրատարակություն չի կարող հավակնել բացարձակ կատարելության:

Եթե ուշադիր ընթերցողները նկատեն տառասխալներ կամ տեխնիկական վրիպումներ, հրատարակչությունը միայն երախտագիտությամբ կընդունի դրանց վերաբերյալ տեղեկությունները՝ info@novusliber.com հասցեով:

Բովանդակություն

Գլուխ 1. Դեղուկցիայի գիտությունը	1
Գլուխ 2. Գործի ներկայացումը	15
Գլուխ 3. Լուծման որոնումները	24
Գլուխ 4. Ճաղատ մարդու պատմությունը	32
Գլուխ 5. Պոնդիչերի առանձնատան ողբերգությունը	48
Գլուխ 6. Շերլոկ Յոլմսը ցուցադրում է	60
Գլուխ 7. Տակառի միջադեպը	74
Գլուխ 8. Բեյքեր Սթրիթի անկանոն հետաքննչական ջոկատը ..	93
Գլուխ 9. Շղթայի խզումը	108
Գլուխ 10. Կղզիաբնակի վերջը	124
Գլուխ 11. Ագրայի մեծ գանձը	138
Գլուխ 12. Ջոնաթան Սմոլի տարօրինակ պատմությունը	147
Ճանութագրություններ	185

Գլուխ 1. Դեղուկցիայի գիտությունը

Շերլոկ Յոլմսը բուխարու գլխից վերցրեց սրվակը և մարոքենե^[1] կաշվից պատրաստված պատյանից հանեց մի ենթամաշկային ներարկիչ: Իր երկար, գունատ ու արագաշարժ մատներով կարգավորեց նուրբ ասեղը և վեր քաշեց ձախ ձեռքի վերնաշապիկի թևքը: Մի որոշ ժամանակ նրա աչքերը մտածկոտ կանգ առան մկանուտ նախաբազկի ու դաստակի վրա, որոնք ծածկված էին սպիացած ու թարմ ծակերի անհամար հետքերով: Վերջապես, նա ասեղի սուր ծայրը խրեց մարմնի մեջ, սեղմեց փոքրիկ մխոցը և երկար, բավարարված հառաչանքով հետ ընկավ թավշապատ բազկաթոռին:

Արդեն ամիսներ շարունակ օրական երեք անգամ ականատես էի լինում այդ գործողությանը, բայց տեսարանի կրկնությունը չէր կարող հաշտեցնել ինձ դրա էության հետ: Ընդհակառակը, օր օրի ավելի ոյուրագրգիռ էի դառնում այդ տեսարանից, և գիշերներն իմ խիղճը ծանրանում էր այն մտքից, որ համարձակությունն չեմ գտնում իմ մեջ դրա դեմ ընդդիմանալու համար: Կրկին ու կրկին երդվում էի, որ նրա հետ կխոսեմ այդ մասին, բայց իմ ուղեկցի սառն ու անտարբեր պահվածքի մեջ կար մի բան, որը բացառում էր նրա հետ մտերմիկ շփման որևէ հնարավորություն: Նրա մեծ կարողությունները, վարպետորեն կառավարվող վարքագիծը և այն փորձը, որ ես ունեցել էի նրա բազմաթիվ արտասովոր հատկությունների հետ շփվելիս, ինձ ստիպում էին երկնչել ու հետ էին պահում նրան ընդդիմանալու համարձակությունից:

Այդուհանդերձ, այդ օրը կեսօրից հետո, և պատճառը թերևս ճաշին խմած մի բաժակ կարմիր բուրգունդական^[2] գինին էր, կամ գուցե նրա վարքագծի ծայրահեղ անշրջահայացության պատճառով իմ մեջ առաջացած անտանելի անհանգստությունը, որ ես վերջապես որոշեցի, որ այլևս չեմ կարող լռել:

– Այսօր ո՞ր մեկի օրն է, – հարցրի ես, – մորֆինի, թե՛ կոկաինի:

Նա խամրած հայացքը բարձրացրեց՝ մի հին, սևատառ հատորի էջից, որը նոր էր բացել:

– Կոկաինի, – ասաց նա, – յոթ տոկոսանոց լուծույթ... Կուզենայի՞ք փորձել:

– Ո՛չ, իհարկե, – կտրուկ պատասխանեցի ես: – Իմ օրգանիզմը դեռ չի ապաքինվել աֆդանական արշավանքից: Չեմ կարող ինձ թույլ տալ որևէ լրացուցիչ ցնցման ենթարկել մարմինս:

Նա ժպտաց իմ կտրուկ արձագանքին:

– Թերևս դուք ճիշտ եք, Վոթոն, – ասաց նա: – Ենթադրում եմ, որ ֆիզիկական առումով դրա ազդեցությունը վնասակար է: Բայց ինձ վրա դա այնքան կատարելապես խթանող ու միտքս պարզեցնող ազդեցություն է ունենում, որ երկրորդային հետևանքները կորցնում են կարևորությունը:

– Բայց մտածե՛ք, – եռանդով սկսեցի ես, – ինչպե՞ս կարելի է հաշվի չառնել, թե ինչ գին եք վճարում դրա համար: Ձեր ուղեղի աշխատանքը, ինչպես ասում եք, գուցե իրոք ակտիվանում ու սրվում է, բայց դա լրիվ հիվանդագին գործընթաց է, որը ենթադրում է հյուսվածքների ուժեղացված փոփոխություն և կարող է արդյունքում ամենաքիչը ամբողջ մարմնի մշտական թուլության հանգեցնել: Դուք ինքներդ շատ լավ գիտեք, թե ինչպիսի մռայլ հակազդեցություն է սկսվում հետո: Մի՞թե խաղն

իրոք արժե վառած մոմերի գինը: Ինչո՞ւ պիտի, անցողիկ հաճույքի համար, վտանգեք այն մեծ կարողությունները, որոնցով օժտված եք: Հիշե՛ք, որ խոսում եմ ոչ միայն որպես ընկեր՝ ընկերոջ հետ, այլև որպես բժիշկ՝ մի մարդու հետ, որի առողջության համար որոշ չափով պատասխանատու եմ:

Նա կարծես չվիրավորվեց: Ընդհակառակը՝ մատների ծայրերը միացրեց, արմուկները դրեց բազկաթոռի թիկնակներին և ընդունեց գրույցի պատրաստ մարդու դիրք:

– Իմ միտքը, – ասաց նա, – ըմբոստանում է լճացման դեմ: Տվե՛ք ինձ խնդիրներ, տվե՛ք աշխատանք, տվե՛ք ամենավերացական գաղտնագրերը կամ ամենաբարդ վերլուծությունները, և ես կլինեմ իմ հարազատ տարերթում: Այդ ժամանակ կարող եմ հրաժարվել արհեստական խթանիչներից: Բայց ես ատում եմ գոյության տաղտկալի առօրյան: Ինձ մտավոր վերելք է պետք: Ահա թե ինչու եմ ընտրել իմ յուրահատուկ մասնագիտությունը, կամ, ավելի ճիշտ՝ ստեղծել այն, քանի որ ես աշխարհում միակն եմ:

– Միակ ոչ պաշտոնական դետեկտիվը, – հարցրի ես՝ հոնքերս բարձրացնելով:

– Միակ ոչ պաշտոնական խորհրդատու դետեկտիվը, – պատասխանեց նա: – Հետաքննչական գործում ես վերջին և բարձրագույն բողոքարկման ատյանն եմ: Երբ Գրեգսոնը, կամ Լեսթրեյդը, կամ Աթելնի Ջոնսը խրվում են իրենց կարողությունների սահմաններից դուրս գտնվող հետաքննչական գործերի մեջ, ինչը, ի դեպ, նրանց բնական վիճակն է, գործը հասնում է ինձ: Որպես մասնագետ ես ուսումնասիրում եմ տվյալները և հայտնում եմ իմ

մասնագիտական եզրակացությունը: Նման դեպքերում, ինչպես գիտեք, ես չեմ հավակնում փառքի: Իմ անունը չի հայտնվում թերթերում: Ինձ գրավում է իմ առանձնահատուկ կարողությունների դրսևորման միջավայրում լինելու հաճույքը: Դա է իմ բարձրագույն պարգևը: Բայց դուք ինքներդ արդեն ծանոթացել եք իմ աշխատանքային մեթոդների հետ՝ Ջեֆերսոն Ջոուսի գործի ժամանակ:

– Այո՛, անկասկած, – սրտանց ասացի ես: – Կյանքումս երբեք այդքան տպավորված չեմ եղել: Այդ փորձը նույնիսկ վերաշարադրեցի բավականին տպավորիչ վերնագրով մի փոքր գրքի մեջ՝ «Բոսորագույն վկայությունը»:

Նա տխուր օրորեց գլուխը:

– Ես թերթել եմ այն, – ասաց նա: – Անկեղծ ասած, չեմ կարող շնորհավորել ձեզ դրա համար: Յանցագործության բացահայտումը կա՛ն ճշգրիտ գիտություն է, կա՛ն պետք է այդպիսին լինի, և պետք է ներկայացվի նույնքան սառը և անզգացմունքային ոճով, ինչ ճշգրիտ գիտությունը: Դուք փորձել եք այն երանգավորել ռոմանտիզմով, ինչը նույն ազդեցությունը կունենար, եթե սիրավեպ կամ արկածային փախուստ ներառվեր Էվկլիդեսի հինգերորդ պոստուլատի^[3] շարադրության մեջ:

– Բայց այնտեղ իրոք ռոմանտիզմ կար, – առարկեցի ես: – Չէի կարող խեղաթյուրել փաստերը:

– Որոշ փաստեր պետք է թաքցվեն, կամ գոնե դրանց ներկայացման մեջ պետք է պահպանվի համաչափության արդար զգացումը: Ձեր գրքում հիշատակման արժանի միակ կետը հետաքրքիր վերլուծական դատողությունն էր՝ հետևանքներից

դեպի պատճառները, որով ես կարողացա բացահայտել ամբողջ գործը:

Խոստովանում եմ, որ ինձ նյարդայնացրեց իմ աշխատանքի այդքան վճռական քննադատությունը, որը գրել էի հատուկ նրան հաճոյանալու համար: Ինձ նաև ջղայնացրեց նրա անվերապահ եսասիրությունը, որը կարծես պահանջում էր, որ իմ գրքի յուրաքանչյուր տող նվիրված լիներ բացառապես նրա անձնական գործողություններին: Բեյքեր Սթրիթում նրա հետ ապրած ամիսների ընթացքում ես բազմիցս նկատել էի, որ իմ ուղեկցի հանդարտ ու դիդակտիկ վարքագծի տակ որոշակի ունայնություն է թաքնված: Սակայն որևէ բան չասացի և նստած մնացի՝ շոյելով իմ վիրավոր ոտքը: Ոչ այդքան վաղուց այն խոցվել էր ջեզայիլ հրացանի^[4] գնդակով, ու թեև դա չէր խանգարում ինձ քայլել, եղանակի ամեն փոփոխության հետ այն տրտմորեն ցավում էր:

– Վերջերս իմ գործունեությունը տարածվել է նաև մայրցամաքում, – մի պահ անց ասաց Յոլմսը՝ լցնելով իր հին, փայտարմատ ծխամորձը: – Անցյալ շաբաթ ինձ դիմեց Ֆրանսուա լը Վիլյարը, որը, ինչպես երևի գիտեք, վերջին շրջանում բավականին առաջադիմել է ֆրանսիական դետեկտիվ հետքաննչական ծառայությունում: Նա ունի արագ գործող ինտուիցիայից բխող կատարյալ կելտական նրբազգացություն, բայց գուրկ է լայն շրջանակի ճշգրիտ գիտելիքներից, որոնք Էական են մեր արվեստի բարձրագույն զարգացումների համար: Գործը կապված էր կտակի հետ և որոշ հետաքրքիր անկյուններ ուներ: Ես նրան հղեցի երկու գուլգահեռ գործերի՝ մեկը Ռիզայում՝ 1857-ին, մյուսը Սենթ Լյուիսում՝ 1871-ին, որոնք նրան հուշեցին

ճիշտ լուծումը: Ահա նրա նամակը, որ այսօր առավոտյան ստացա՝
իմ օգնության համար շնորհակալական խոսքերով:

Խոսելիս՝ նա ինձ նետեց մի ճմրթված օտարալեզու թղթի
կտոր: Ես աչքս սահեցրի թղթի վրայով՝ նկատելով հիացմունքի
արտահայտությունների մի ամբողջ շքերթ՝ այստեղ-այնտեղ
ցրված «*magnifiques*» (*հիասքանչ*), «*coups-de-maitre*» (*վարպետի
հարված*) և «*tours-de-force*» (*մտքի ուժի շրջադարձ*)
արտահայտություններով, որոնք բոլորը վկայում էին
Ֆրանսիացու ջերմեռանդ հիացմունքի մասին:

– Նա խոսում է ինչպես աշակերտը վարպետի հետ, – ասացի
ես:

– Օ՛, նա չափազանց բարձր է գնահատում իմ օգնությունը, –
չատ հասարակ տոնով նկատեց Շերլոկ Յոլմսը: – Ինքն էլ ունի
զգալի շնորհներ, անշուշտ: Նա տիրապետում է իդեալական
դետեկտիվին անհրաժեշտ երեք հատկություններից երկուսին՝
դիտարկման կարողություն և դեդուկցիայի ունակություն: Նրան
պակասում է միայն գիտելիքը, իսկ դա կարող է ժամանակի
ընթացքում լրացվել: Այժմ նա ֆրանսերեն է թարգմանում իմ
փոքրիկ աշխատությունները:

– Ձեր աշխատությունները:

– Օ՛, չգիտեի՞ք, – ծիծաղելով բացականչեց նա: – Այո՛, ես
մեղավոր եմ մի քանի մենագրությունների հեղինակ լինելու մեջ:
Դրանք բոլորը տեխնիկական բնույթի են: Ահա, օրինակ, այս մեկը՝
«Տարբեր տեսակի ծխախոտների մոխրի տարբերակման մասին»:
Դրանում ես թվարկում եմ հարյուր քառասուն տեսակի սիգար,
ծխախոտ և ծխամորճի ծխախոտ՝ գունավոր պատկերներով,
որոնք ցույց են տալիս մոխրի կազմության տարբերությունները:

Սա մի հանգամանք է, որը մշտապես հանդիպում է քրեական դատավարություններում և երբեմն կարող է վճռորոշ կարևորության փաստարկ լինել: Եթե, օրինակ, կարողանաք հստակ ասել, որ որևէ սպանություն կատարել է մի մարդ, ով ծխել է հնդկական «լունկահ» տեսակի ծխախոտ, դա ակնհայտորեն կնեղացնի որոնման շրջանակը: Վարժված աչքի համար «տրիչինոպոլի սիգարի»^[5] կոչոտ սև մոխրի և «թոչնի աչք» կոչվող մանրացված տերևներով ծխախոտի սպիտակ բմբուլանման մոխրի միջև տարբերությունը նույնքան մեծ է, որքան՝ կաղամբի ու կարտոֆիլի:

– Դուք մանրուքների նկատմամբ արտասովոր հանճար ունեք, – նկատեցի ես:

– Ես գնահատում եմ դրանց կարևորությունը: Ահա սա ոտնահետքերի հետազոծման մասին իմ մենագրությունն է: Այստեղ որոշ դիտողություններ կան՝ դրոշմահետքերի պահպանման համար փարիզյան գիպսի օգտագործման վերաբերյալ: Սա էլ մի հետաքրքիր փոքրիկ աշխատություն է՝ ձեռքի ձևի վրա մարդու մասնագիտության ազդեցության վերաբերյալ՝ սայլկագործների, նավաստիների, խցանահատների, տպագրիչների, հյուսների և ադամանդ հղկողների ձեռքերի լիտոտիպերով: Սա մեծ գործնական հետաքրքրություն ներկայացնող թեմա է գիտական դետեկտիվի համար՝ հատկապես, երբ գործի մեջ կա անհայտ ինքնությամբ մարմին, կամ երբ պետք է պարզել հանցագործի անցյալը: Բայց ես ձեզ հոգնեցրի իմ հոբբիով:

– Ամենևին, – անկեղծ պատասխանեցի ես: – Ձեր ասածն ինձ համար խիստ հետաքրքիր է, հատկապես որ հնարավորություն

եմ ունեցել դիտելու դրա գործնական կիրառությունը: Բայց դուք հենց նոր խոսում էիք դիտարկման և դեղուկցիայի մասին: Չէ՞ որ մեկը, առնվազն որոշ չափով, ենթադրում է մյուսը:

– Դժվար թե, – պատասխանեց նա՝ հարմար տեղավորվելով իր բազկաթոռին և ծխամորճի ծուխը օդ փչելով խիտ, կապտավուն օղակներով: – Օրինակ՝ դիտարկումը ցույց է տալիս ինձ, որ դուք այսօր առավոտյան եղել եք Վիզմոր Սթրիթի փոստատանը, իսկ դեղուկցիան թույլ է տալիս ենթադրել, որ այնտեղ գնացել էիք հեռագիր ուղարկելու նպատակով:

– Ճիշտ է, – ասացի ես: – Երկու դեպքում էլ ճիշտ եք: Բայց խոստովանում եմ, որ չեմ հասկանում, թե ինչպես հասաք այդ եզրակացությանը: Ես ինքս էլ չգիտեի, որ նման բան եմ անելու: Դա հանպատրաստից որոշում էր, և ես ոչ ոքի չեմ ասել այդ մասին:

– Դե, դրանից պարզ ու ակնհայտ բան չկա, – նկատեց նա՝ ծիծաղելով իմ զարմանքի վրա: – Այնքան տարրականորեն պարզ է, որ բացատրությունն անգամ ահեթեթ կհնչի: Այնուամենայնիվ, կարող է մեզ ծառայել դիտարկման և դեղուկցիայի սահմանները հստակեցնելու համար: Դիտարկումն ինձ ասում է, որ ձեր կոշիկի ճիտքին կարմրավուն հողի փոքր հետք կա: Վիզմոր Սթրիթի փոստատան դիմաց այսօր մայթը քանդած էր, և այնտեղ ինչ-որ շինարարական նպատակով հող էին լցրել, որը փոստատուն մտնելիս անհնար էր չտրորել: Այդ հողը յուրահատուկ կարմրավուն երանգ ուներ, որը, որքան գիտեմ, շրջակայքում այլ տեղ չի հանդիպում: Սա է դիտարկումը: Մնացածը՝ դեղուկցիան է:

– Իսկ ինչպե՞ս դեղուկցիայով հասաք հեռագրին:

– Բնականաբար, ես գիտեի, որ դուք նամակ չեք գրել, քանի որ ամբողջ առավուտ նստած էի ձեր դիմաց: Բացի այդ, ձեր բաց սեղանի վրա տեսնում եմ մի ամբողջ թերթ նամականիշեր և մի հաստ տրցակ բացիկներ: Այսինքն, ուրիշ ինչի՞ համար պիտի մտնեիք փոստատուն, եթե ոչ հեռագիր ուղարկելու: Բացառեք բոլոր այլ գործոնները, և այն, ինչը կմնա, կլինի ճշմարտությունը:

– Այո, այս դեպքում, անշուշտ, հենց այդպես է, – պատասխանեցի ես մի փոքր մտորումից հետո: – Սակայն, ինչպես դուք եք ասում, դա չափազանց պարզ բան է: Կվիրավորվե՞ք, եթե ձեր տեսությունները ավելի խիստ փորձության ենթարկեմ:

– Ընդհակառակը, – պատասխանեց նա, – դա թույլ չի տա ինձ ընդունել կոկահինի երկրորդ չափաբաժինը: Ես մեծ հաճույքով կգրադվեմ ցանկացած խնդրով, որը կառաջարկեք ինձ:

– Դուք ասում եք, որ մարդու կողմից իր առօրյա կյանքում օգտագործվող ամեն առարկա գրեթե միշտ կրում է նրա անհատականության հետքը, ուստի վարժ դիտորդը կարող է այն կարդալ: Այժմ ես մի ժամացույց ունեմ, որը վերջերս է դարձել իմը: Կբարեհաճե՞ք կարծիք հայտնել նրա նախորդ տիրոջ բնավորության կամ սովորությունների մասին:

Ժամացույցը նրան հանձնեցի թեթև հեզնանքով, քանի որ համոզված էի, որ այդ փորձությունը անհնար էր անցնել, և ես այն նախատեսել էի որպես դաս՝ ընկերոջս երբեմն խիստ անհանդուրժող արտահայտությունների համար: Նա մի պահ հավասարակշռեց ժամացույցը ձեռքի մեջ, սևեռուն նայեց թվատախտակին, բացեց կափարիչը և ուսումնասիրեց մեխանիզմը՝ նախ անգեն աչքով, ապա հզոր ուռուցիկ ոսպնյակի

օգնությամբ: Ես հազիվ կարողացա զսպել ժպիտս, երբ վերջապես նա փակեց կափարիչը և այն ինձ վերադարձրեց՝ հիասթափված արտահայտությամբ:

– Տվյալներ գրեթե չկան, – նկատեց նա: – Ժամացույցը վերջերս է մաքրվել, և դա ինձ գրկում է հուշող փաստերից:

– Ճիշտ եք, – պատասխանեցի ես: – Այն մաքրել են, մինչև ինձ ուղարկելը:

Սրտումս արդեն մեղադրում էի իմ ուղեկցին, որ նա շատ թույլ ու անգոր հիմնավորում բերեց իր ձախողումը արդարացնելու համար: Ի՞նչ տվյալներ կարող էր ակնկալել չմաքրված ժամացույցից:

– Թեպետ արդյունքը գոհացուցիչ չէր, – շարունակեց նա՝ երազկոտ, փայլատ աչքերը հառած առաստաղին, – իմ ուսումնասիրությունը լրիվ անպտուղ չէր: Ուղղե՛ք, եթե սխալվում եմ, իհարկե... Ես կասեի, որ այդ ժամացույցը պատկանել է ձեր ավագ եղբորը, որը նա ժառանգել էր ձեր հորից:

– Անկասկած, դա կռահեցիք կափարիչի վրա փորագրված «H. W.» անվանատառերից:

– Անկասկած: «W»-ն հուշեց ձեր ազգանունը: Ժամացույցը մոտ հիսուն տարվա է, և անվանատառերը, բնականաբար, ժամացույցի տարիքին են: Այսինքն՝ այն պատրաստվել է նախորդ սերնդի համար: Նման զարդերը սովորաբար հորից անցնում են ավագ որդուն, և ուստի ժամացույցը, ամենայն հավանականությամբ, կրում է հոր անունը: Ձեր հայրը, եթե ճիշտ եմ հիշում, երկար տարիներ առաջ է մահացել: Ուստի այն եղել է ձեր ավագ եղբոր ձեռքում:

– Մինչև այստեղ ճիշտ էիք, – ասացի ես: – Էլ ի՞նչ կասեք:

– Ձեր եղբայրը անփուլթ մարդ էր: Շատ անփուլթ ու անզգույշ: Սկզբում լավ հեռանկարներ ուներ, բայց վատնեց իր հնարավորությունները, որոշ ժամանակ ապրեց աղքատության մեջ՝ երբեմն կարճատև բարեկեցության ընդմիջումներով, և վերջապես, տրվելով խմիչքին, մահացավ: Սա է այն ամենը, ինչ կարող եմ եզրակացնել:

Ես վեր ցատկեցի աթոռից և կաղալով սկսեցի նյարդայնորեն քայլել սենյակում՝ սրտումս մոլեգնած խորը դառնությամբ:

– Սա ձեզ վայել չէ, Յո՛ւնս, – ասացի ես: – Չէի կարող պատկերացնել, որ այդքան ցածր կիջնեք: Դուք տեղեկություններ եք հավաքել իմ դժբախտ եղբոր մասին և այժմ ձևացնում եք, թե այդ ամենը եզրակացրիք ինչ-որ երևակայական խորհրդածություններով: Չեք կարող ակնկալել, որ կհավատամ, թե այդ ամենը կարդացիք նրա հին ժամացույցի վրա: Դա ամենևին ընկերական արարք չէր ձեր կողմից և, պարզ ասած, դրանից շառլատանության^[6] հոտ է փչում:

– Իմ սիրելի դոկտոր, – մեղմ ու բարությամբ ասաց նա, – խնդրում եմ, ընդունեք իմ ներողությունը: Յարցին վերաբերելիս որպես վերացական խնդրի՝ ես մոռացել էի, թե որքան անձնական ու ցավոտ կարող է լինել այն ձեզ համար: Սակայն վստահեցնում եմ, որ ես չգիտեի անգամ, որ եղբայր ունեք, մինչև ինձ չհանձնեցիք այդ ժամացույցը:

– Այդ դեպքում, հանուն աշխարհի բոլոր հրաշքների, ինչպե՞ս իմացաք այդ ամենը: Դրանք բացարձակ ճշգրիտ են ամեն մանրուքում:

– Ա՛հ, դա պարզապես բախտի հարց է: Ես հենվում էի միայն հավանականությունների հաշվեկշռի վրա: Բոլորովին չէի սպասում, որ ենթադրություններս այդքան ճշգրիտ կլինեն:

– Ուրեմն դա գուտ գուշակություն էր:

– Ո՛չ, ո՛չ... Ես երբեք չեմ գուշակում: Դա շատ վատ սովորություն է և կործանարար է տրամաբանական կարողությունների համար: Այդ ամենը ձեզ տարօրինակ է թվում, միայն այն պատճառով, որ չեք հետևում իմ մտքի ընթացքին կամ չեք նկատում այն փոքր փաստերը, որոնց վրա կարող են կառուցվել մեծ եզրահանգումներ: Օրինակ՝ ես սկսեցի այն պնդումից, որ ձեր եղբայրն անփույթ էր: Եթե նայեք ժամացույցի կափարիչի ստորին հատվածին, կտեսնեք, որ այն ոչ միայն երկու տեղում փոս է ընկած, այլ ամբողջությամբ քերծքրծված է՝ կոշտ առարկաների, օրինակ՝ մետաղադրամի կամ բանալիների հետ նույն գրպանում պահելու սովորությունից: Մի՞թե դժվար է ենթադրել, որ այն մարդը, ով հիսուն գիննի^[7] արժողությամբ ժամացույցին այդքան անփույթ է վերաբերվում, պիտի ընդհանրապես անփույթ մարդ լինի: Նույնքան էլ բնական է եզրակացնել, որ նման արժեքավոր առարկա ժառանգած մարդը ընդհանուր առմամբ բավականին ապահովված անձնավորություն է եղել:

Ես գլխով արեցի՝ ցույց տալով, որ հետևում եմ նրա դատողությանը:

– Անգլիայում գրավատները սովորություն ունեն՝ ժամացույց ընդունելիս, գրավատոմսի համարները քերծելով նշել կափարիչի ներսի կողմի վրա: Դա ավելի հարմար է, քան պիտակը, քանի որ այն չի կորչի կամ շփոթվի: Կափարիչի ներսում իմ ոսպնյակի տակ

տեսանելի էին ոչ պակաս, քան չորս այդպիսի համարներ: Եզրակացություն՝ ձեր եղբայրը հաճախ է եղել ֆինանսական ծանր վիճակում: Երկրորդական եզրակացություն՝ նա ունեցել է նաև բարեկեցության պոռթկումներ, քանի որ այլապես չէր կարողանա հետ գնել գրավը: Վերջապես, խնդրում եմ նայել ներքին թիթեղին, որտեղ ժամացույցը լարելու բանալու անցքն է: Նայե՛ք անցքի շուրջը եղած հազարավոր քերծվածքներին՝ այն հետքերին, որտեղ բանալին սահել ու չի մտել անցքի մեջ: Ո՞ր սթափ մարդու բանալին կարող էր այդքան ակոսներ բացել: Բայց դուք երբեք չեք տեսնի որևէ հարբեցողի ժամացույց, որ սրանց նման ակոսներ չունի: Նա գիշերն էր լարում ժամացույցը, և վրան թողնում էր իր դողացող ձեռքի հետքերը: Էլ ի՞նչ առեղծված կա այստեղ:

– Ամեն ինչ արևի լույսի պես պարզ է, – պատասխանեցի ես:
– Ցավում եմ անարդարացի արտահայտություններիս համար: Պետք է ավելի շատ վստահեի ձեր հրաշալի կարողություններին: Կարո՞ղ եմ հարցնել՝ արդյոք այս պահին որևէ մասնագիտական գործ ունե՞ք:

– Ոչ: Ահա թե ինչի համար է կոկաինը: Ես չեմ կարող ապրել առանց մտավոր աշխատանքի: Ուրիշ ի՞նչ արժանի բան կա ապրելու համար: Եկեք կանգնենք պատուհանի մոտ: Եղե՛լ է երբևէ այսքան մռայլ, ձանձրալի ու անպտուղ աշխարհ: Տեսե՛ք, թե ինչպես է դեղին մառախուղը ոլորապտույտ իջնում փողոցով և սահում մթագնած տների վրայով: Ի՞նչը կարող է լինել ավելի անհույս պրոզաիկ ու նյութական: Ի՞նչ օգուտ ունի կարողություններ ունենալը, դոկտոր, երբ չկա դաշտ, որտեղ կարող ես դրանք գործադրել: Հանցագործությունները

սովորական են, գոյությունը սովորական է, և այս աշխարհում ոչ մի բան որևէ առանձնահատկություն չունի, բացի միապաղաղ սովորականությունից:

Ես հենց նոր էի բացել բերանս, որ պատասխանեմ այդ հուսալքված ճառին, երբ կարճ թակոց լսվեց ու ներս մտավ մեր տանտիրուհին՝ արարողակարգային տեսքով պղնձե սկուտեղի վրա մի այցեքարտ բերելով:

– Մի երիտասարդ կին է եկել ձեզ մոտ, պարոն, – ասաց նա՝ դիմելով իմ ընկերոջը:

– «Օրիորդ Մերի Մորսթեն», – կարդաց նա: – Յըմմ... Անունը ինձ ոչինչ չի ասում: Խնդրեք երիտասարդ տիկնոջը բարձրանալ, տիկին Յադսոն: Մի՛ գնացեք, դուրս գա՛: Կցանկանայի, որ մնաք:

Գլուխ 2. Գործի ներկայացումը

Օրիորդ Մորսթենը սենյակ մտավ հաստատուն քայլվածքով և արտաքին լիակատար ինքնատիրապետումով: Նա շիկահեր երիտասարդ կին էր՝ նրբակազմ, նրբագեղ, կոկիկ ձեռնոցներով և անթերի ճաշակով հագնված: Սակայն նրա հագուստում յուրահատուկ պարզություն և զսպվածություն կար, որն ակնարկում էր սահմանափակ միջոցների մասին: Չգեստը մուգ՝ գորշավուն բեժ էր, առանց զարդարանքի կամ ժապավենաթելերի, իսկ գլխին կրում էր նույն խամրած երանգի փոքրիկ տուրբան գլխարկ, որը զարդարված էր կողքից միայն մեկ սպիտակավուն փետուրի ակնարկով:

Նրա դեմքը աչքի չէր ընկնում ո՛չ դիմագծերի կանոնավորությամբ, ո՛չ էլ մաշկի բացառիկ գեղեցկությամբ, սակայն արտահայտությունը մեղմ էր և բարեհամբույր, իսկ մեծ կապույտ աչքերը՝ արտակարգ սրտաբուխ և կարեկցող արտահայտություն ունեին: Կանանց հետ շփման իմ փորձառության մեջ, որը տարածվում էր բազմաթիվ ազգերի և երեք տարբեր մայրցամաքների վրա, ես դեռ երբեք չէի հանդիպել մեկ ուրիշ կանացի դեմք, որն այդքան նրբանկատ և զգայուն բնավորություն էր խոստանում: Չկարողացա չնկատել, որ երբ նա նստեց այն աթոռին, որը Շերլոկ Յոլման առաջարկեց, նրա շրթունքը թեթև ցնցվեց, իսկ ձեռքը դողաց, և նրա ամբողջ կերպարանքն ակնհայտորեն վկայում էր խոր ներքին հուզմունքի մասին:

– Ես եկել եմ ձեզ մոտ, պարոն Զոլմս, – ասաց նա, – որովհետև դուք մի ժամանակ օգնել եք իմ գործատուին՝ տիկին Սեսիլ Ֆորեսթերին... Օգնել եք նրան լուծել մի փոքր ընտանեկան բարդություն: Նա խորապես տպավորված է ձեր բարությանը և հմտությանը:

– Տիկին Սեսիլ Ֆորեսթեր, – մտախոհ կրկնեց Զոլմսը: – Այո՛, կարծես իրոք որոշ չափով օգտակար եմ եղել նրան: Սակայն, որքան հիշում եմ, գործը չափազանց պարզ էր:

– Նա այդպես չի կարծում: Բայց իմ դեպքում դուք հաստատ չեք կարող նույնը ասել: Դժվար է պատկերացնել մի ավելի տարօրինակ, ավելի կատարելապես անբացատրելի բան, քան այն վիճակը, որի մեջ ես այժմ գտնվում եմ:

Զոլմսը ձեռքերը շփեց, և նրա աչքերը փայլեցին: Նա առաջ թեքվեց իր աթոռին՝ աչքերի մեջ արտասովոր կենտրոնացած արտահայտությամբ, որն ընդգծում էր նրա սուր գծագրված, բազեանման դիմագծերը:

– Ներկայացրե՛ք ձեր գործը, – ասաց նա կտրուկ, գործնական տոնով:

Ես զգացի, որ իմ ներկայությունը գուցե անտեղին է:

– Վստահ եմ, որ ներող կլինեք, – ասացի ես՝ վեր կենալով:

Ի գարմանս ինձ՝ երիտասարդ կինը ձեռնոցով ձեռքը բարձրացրեց, որ ինձ կանգնեցնի:

– Եթե ձեր ընկերը, – ասաց նա, – բարեհաճի մնալ, նա մեծ ծառայություն մատուցած կլինի ինձ:

Ես կրկին նստեցի:

– Կարճ ասած, – շարունակեց նա, – փաստերը հետևյալն են: Զայրս Զնդկաստանում ծառայող զինվորական գնդի սպա էր և

ինձ, դեռ մանկության տարիներին, հետ էր ուղարկել հայրենիք: Մայրս մահացել էր, և ես Անգլիայում ոչ մի ազգական չունեի: Ուստի ինձ տեղավորեցին Էդինբուրգում մի բարեկեցիկ գիշերօթիկ հաստատությունում, որտեղ մնացի մինչև դարձա տասնյոթ տարեկան: 1878 թվականին հայրս, որն իր գնդի ավագ կապիտանն էր, տասներկու ամսվա արձակուրդ ստացավ և տուն վերադարձավ: Նա Լոնդոնից հեռագիր ուղարկեց ինձ՝ տեղեկացնելով, որ բարեհաջող ժամանել է, և հրահանգեց անմիջապես գալ իր մոտ՝ նշելով «Լանգհամ» հյուրանոցը^[8] որպես իր հասցեն: Նրա հաղորդագրությունը, որքան հիշում եմ, լի էր քնքշությամբ ու սիրով:

Լոնդոն հասնելուն պես կառքով գնացի «Լանգհամ» հյուրանոց և իմացա, որ կապիտան Մորսթենը իսկապես բնակվում էր այնտեղ, սակայն նախորդ գիշեր դուրս էր եկել և չէր վերադարձել: Ես ամբողջ օրը սպասեցի՝ առանց որևէ լուրի: Այդ գիշեր, հյուրանոցի կառավարչի խորհրդով, դիմեցի ոստիկանությանը, իսկ հաջորդ առավոտյան հայտարարություններ տեղադրեցինք բոլոր թերթերում: Մեր որոնումները ոչ մի արդյունք չտվեցին, և այդ օրից մինչև այսօր իմ դժբախտ հոր մասին ոչ մի լուր չի եղել: Նա վերադարձել էր սիրտը լի հույսով, որ խաղաղություն ու մխիթարանք կգտնի, իսկ փոխարենը...

Նա ձեռքը դրեց կոկորդին, և խեղդող հեկեկոցը կտրեց նրա խոսքը:

– Ամսաթի՛վը, – հարցրեց Յուլիանը՝ բացելով իր նոթատետրը:

– Նա անհետացավ 1878 թվականի դեկտեմբերի 3-ին՝ գրեթե տաս տարի առաջ:

– Նրա ուղեբե՞ռը:

– Մնացել էր հյուրանոցում: Դրա մեջ ոչինչ չկար, որ կարող էր ինչ-որ բան հուշել. որոշ հագուստ, գրքեր և բավականին մեծ թվով հնություններ Անդամանյան կղզիներից: Նա այնտեղ ծառայել էր որպես դատապարտյալների պահակախմբի պատասխանատու սպաներից մեկը:

– Լոնդոնում ընկերներ ունե՞ր:

– Միայն մեկին ենք ճանաչել՝ մայրո Շոլտոյին, որը հորս հետ նույն գնդում էր ծառայել՝ Բոմբեյի երեսուներեսերորդ հետևակային գորագնդում:^[9] Մայրորդ վաղուց էր թոշակի անցել և բնակվում էր Վերին Նորվուդում: Մենք, իհարկե, կապ հաստատեցինք նրա հետ, բայց նա անգամ չգիտեր, որ իր նախկին ծառայակից ընկերը Անգլիայում է:

– Տարօրինակ գործ է, – նկատեց Յոլմսը:

– Դեռ չեմ պատմել ամենատարօրինակը: Մոտ վեց տարի առաջ, ճիշտ՝ 1882 թվականի մայիսի 4-ին, «Թայմս» թերթում^[10] հայտնվեց հայտարարություն, որտեղ անհայտ մեկը խնդրում էր հայտնել օրիորդ Մերի Մորսթենի հասցեն՝ նշելով, որ դա հենց իմ շահերից է բխում: Ոչ անուն կար, ոչ հասցե: Այդ ժամանակ ես նոր էի աշխատանքի անցել տիկին Սեսիլ Ֆորեսթերի ընտանիքում՝ որպես դաստիարակչուհի: Նրա խորհրդով ես իմ հասցեն տեղադրեցի հայտարարությունների բաժնում: Նույն օրը փոստով ստացա մի փոքրիկ ստվարաթղթե տուփ՝ հասցեագրված ինձ, որի մեջ մի խոշոր ու փայլուն մարգարիտ կար: Ոչ մի գրություն չէր կցված: Այդ օրից ի վեր ամեն տարի նույն օրը ստանում եմ նման տուփ՝ մեկ մարգարիտով, առանց ուղարկողի մասին որևէ հուշումի: Մասնագետները հաստատել են, որ դրանք

հազվագյուտ տեսակի մարգարիտներ են և մեծ արժեք ունեն։
Դուք ինքներդ կարող եք տեսնել, թե որքան գեղեցիկ են։

Խոսելով՝ նա բացեց մի տափակ տուփ և ցույց տվեց ինձ վեց մարգարիտներ, այնքան գեղեցիկ, որոնց նմանը երբևէ չէի տեսել։

– Ձեր պատմությունը չափազանց հետաքրքիր է, – ասաց Շերլոկ Յոլմսը։ – Իսկ ուրիշ որևէ բան պատահե՞լ է ձեզ հետ։

– Այո՛, և հենց այսօր։ Ահա թե ինչու եմ եկել ձեզ մոտ։ Այս առավոտ ստացա այս նամակը, որը, թերևս, կցանկանաք ինքներդ կարդալ։

– Շնորհակալություն, – ասաց Յոլմսը՝ վերցնելով նամակը։ – Ծրարն էլ տվեք, խնդրում եմ։ Դրոշմանշանը՝ Լոնդոն, «S. W.», ամսաթիվը՝ հուլիսի 7... Յըմմ... Տղամարդու բուրժի մատնահետք կա անկյունում, հավանաբար փոստատարինն է։ Թուղթը՝ ամենալավ որակի է։ Ծրարները՝ տրցակով վեց պենս արժեն։ Ակնհայտ է, որ մարդը մի տեղից է գնում իր գրենական պիտույքները։ Հասցե չկա։

«Այսօր երեկոյան ժամը յոթին եղեք «Լիսեոն» թատրոնի^[1] դիմաց՝ ձախից երրորդ սյան մոտ։

Եթե վախենում եք, կարող եք ձեզ հետ երկու ընկեր բերել։ Ձեզ հետ անարդարացի են վարվել և դուք արժանի եք հատուցման։

Ոստիկան մի՛ բերեք։ Եթե բերեք, ամեն ինչ զուր կլինի։

Ձեր անհայտ բարեկամ»։

– Իրոք, սա... գեղեցիկ փոքրիկ առեղծված է։ Ի՞նչ եք մտադիր անել, օրիորդ Մորսթեն։

– Հենց դա էլ ուզում եմ հարցնել ձեզ:

– Այդ դեպքում մենք անպայման կգնանք՝ դուք, ես և... այո՛, դուկտոր Վոթսոնը հենց ճիշտ մարդն է այս գործի համար: Ձեր նամակագրի խոսքերով՝ երկու ընկեր: Նա և ես նախկինում էլ ենք միասին աշխատել:

– Բայց արդյոք նա կգա՞, – հարցրեց նա խնդրածայն ու հարցական հայացքով:

– Ես հպարտ և երջանիկ կլինեմ, – ջերմորեն ասացի ես, – եթե կարողանամ օգտակար լինել ձեզ:

– Դուք երկուսդ էլ շատ բարի եք, – պատասխանեց նա: – Ես մեկուսի կյանք եմ վարել և ընկերներ չունեմ, որոնց կարող էի դիմել: Եթե ժամը վեցին այստեղ լինեմ, լավ է:

– Մի՛ ուշացեք, – ասաց Հոլմսը: – Սակայն կա ևս մեկ հարց: Չե՞ք նկատել, արդյոք այս ձեռագիրը նմա՞ն է մարգարիտների տուփերի վրա գրված հասցեների ձեռագրերին:

– Դրանք ինձ հետ եմ բերել, – ասաց նա՝ հանելով կես տասնյակ թղթեր:

– Դուք իդեալական հաճախորդ եք, անկասկած: Գիշտ բնագոյ ունեք: Տեսնե՞նք, տեսնե՞նք:

Նա թղթերը տարածեց սեղանի վրա և հայացքով արագ անցավ բոլորի վրայով:

– Հըմմ... Բոլորը քողարկված ձեռագրերով են գրված, բացի այս մեկից, – ասաց նա վերջապես, – բայց հեղինակության հարցում կասկած չկա: Նայե՛ք, թե որքան անկառավարելի է տողից դուրս պրծնում լատինական «e»-ն, և վերջին «s»-ի պարուլորը: Անկասկած, սա նույն անձի ձեռագիրն է: Չեմ ուզենա ձեզ կեղծ

հույս տալ, օրիորդ Մորսթեն, բայց կա՞ որևէ նմանություն այս ձեռագրի և ձեր հոր ձեռագրի միջև:

– Բոլորովին ոչ մի:

– Յենց դա էլ ակնկալում էի: Ուրեմն սպասում ենք ձեզ ժամը վեցին: Թույլ տվե՞ք պահել այս թղթերը: Գուցե մինչ այդ հասցնեմ ինչ-որ բան պարզել: Յիմա երեքն անց կես է: Առայժմ՝ այսքանը: Մինչ այդ. Au revoir.

– Au revoir, – ասաց մեր այցելուն և, պայծառ ու բարյացակամ հայացք նետելով մեզնից յուրաքանչյուրին, մարգարիտների տուփը թաքցրեց կրծքագրպանում և շտապեց հեռանալ:

Պատուհանի մոտ կանգնած՝ ես հետևեցի նրան, մինչև գորշագույն տուրքանն ու սպիտակ փետուրը խամրեցին ամբոխի մեջ:

– Ի՞նչ գրավիչ կին է, – բացականչեցի ես՝ շրջվելով դեպի ընկերս:

Նա կրկին վառել էր ծխամորճը և նստած էր կիսափակ աչքերով:

– Իսկապե՞ս, – ասաց նա անտարբեր: – Ուշադրություն չդարձրի:

– Դուք իսկական ավտոմատ եք՝ հաշվարկող մեքենա, – բացականչեցի ես: – Երբեմն ձեր մեջ մի բան է արտահայտվում, որը բացահայտորեն անմարդկային է:

Նա մեղմ ժպտաց:

– Ամենակարևորն այն է, – հայտարարեց նա, – որ երբեք չի կարելի թույլ տալ, որ ձեր դատողությունը խեղաթյուրվի մարդկանց անձնական հատկանիշներով: Յաճախորդը ինձ համար ընդամենը մի միավոր է, խնդրի գործոններից մեկը:

Չզացմունքային հատկանիշները խանգարում են հստակ մտածողությանը: Վստահեցնում են ձեզ, իմ ճանաչած ամենահմայիչ կնոջը կախադան են բարձրացրել՝ երեք փոքր երեխաների թունավորելու համար, որովհետև ուզում էր ստանալ նրանց կյանքի ապահովագրության գումարը, իսկ իմ ծանոթ ամենաայլանդակ մարդը մի անշահախնդիր բարեգործ է, որը գրեթե քառորդ միլիոն է ծախսել Լոնդոնի աղքատների վրա:

– Սակայն այս դեպքում...

– Ես երբեք բացառություններ չեմ անում: Բացառությունը հերքում է կանոնը: Երբևէ պատահել է, որ ուսումնասիրեք մարդու բնավորությունը ձեռագրի միջոցով: Ի՞նչ եք կարծում այս մարդու խզբզանքի մասին:

– Այն ընթեռնելի է և կարգապահ, – պատասխանեցի ես: – Իմ կարծիքով գործնական սովորություններով և որոշակի կամքի ուժ ունեցող մարդու ձեռագիր է:

Հովմարը գլուխը թափ տվեց:

– Նայեք նրա երկար տառերին, – ասաց նա: – Դրանք գրեթե չեն բարձրանում ընդհանուր միջինից: Այդ «d»-ն կարող էր «a» լինել, իսկ այդ «l»-ն՝ կարող էր «e»-լինել: Ուժեղ բնավորություն ունեցող մարդիկ միշտ տարբերակում են իրենց երկար տառերը, որքան էլ անընթեռնելի գրեն: Նրա «k»-երի մեջ տատանում կա, իսկ մեծատառերի մեջ՝ ինքնահավանություն... Ես հիմա դուրս եմ գալիս: Մի քանի հղումներ պետք է ստուգեմ: Թույլ տվեք ձեզ ժամանցի համար խորհուրդ տալ այս գիրքը՝ իմ կարծիքով երբևէ գրված ամենանշանավոր աշխատություններից մեկն է: Սա Վինվուդ Ռիդի «Մարդու նահատակությունը»^[12] աշխատությունն է: Ես մեկ ժամից կվերադառնամ:

Ես նստեցի պատուհանի մոտ՝ գիրքը ձեռքումս, սակայն մտքերս հեռու էին հեղինակի համարձակ մտահղացումներից: Միտքս անդադար վերադառնում էր մեր կեսօրյա այցելուին՝ նրա ժպիտներին, ձայնի խոր և հարուստ հնչերանգին, նրա կյանքի վրա կախված տարօրինակ առեղծվածին: Եթե նա տասնյոթ տարեկան էր եղել հոր անհետացման ժամանակ, ապա այժմ պիտի լիներ քսանյոթ տարեկան՝ մի քաղցր տարիք, երբ երիտասարդությունն արդեն կորցրել է իր ինքնավստահությունը, իսկ կյանքի փորձն արդեն հասցրել է փոքր-ինչ լրջություն հաղորդել բնավորությանը:

Այսպես նստած խորհում էի, մինչև գլխումս այնպիսի վտանգավոր մտքեր ծագեցին, որ շտապ հեռացա գրասեղանիս մոտ և վճռականորեն խորասուզվեցի ախտաբանության մասին վերջին աշխատության մեջ:

Ո՞վ եմ ես՝ թույլ ոտքով և ավելի թույլ բանկային հաշվով բանակային վիրաբույժ: Ո՞վ եմ, որ համարձակվեմ նման բաների մասին մտածել: Իսկ նա ընդամենը մի միավոր է, մի գործոն և ոչ ավելին: Եթե իմ ապագան պետք է մուրթ լինի, ապա անկասկած ավելի արժանապատիվ կլինի դիմավորել այն տղամարդու պես, քան՝ փորձելով լուսավորել երևակայական խաբուսիկ հույսերով:

Գլուխ 3. Լուծման որոնումները

Ժամը հինգն անց կեսին Յուլիանը վերադարձավ: Նա աշխույժ էր, եռանդուն և հրաշալի տրամադրություն ուներ՝ մի հոգեվիճակ, որը նրա դեպքում հերթագայվում էր ամենախոր մռայլության նոպաներով:

– Այս գործում մեծ առեղծված չկա, – ասաց նա՝ վերցնելով թեյի բաժակը, որը լցրել էի նրա համար: – Փաստերը, կարծես, միայն մեկ բացատրություն են հուշում:

– Ինչպե՞ս թե, – բացականչեցի ես: – Դուք արդեն լուծե՞լ եք այն:

– Դե, այդպես ասելը չափազանցություն կլիներ, – պատասխանեց նա: – Ես միայն մի հուշող փաստ եմ հայտնաբերել: Բայց դա շատ ընդհանուր բնույթի հուշում է: Մանրամասները դեռ պետք է լրացվեն: Ես հենց նոր, «Թայմս» թերթի հին համարները գննելիս պարզեցի, որ Վերին Նորվուդում բնակվող ոմն մայոր Շոլտոն, նախկինում Բոմբեյի երեսուներեսերորդ հետևակային զորագնդից, մահացել է 1882 թվականի ապրիլի 28-ին:

– Գուցե ես չափազանց դանդաղ եմ ընկալում, Յուլիան, – ասացի ես, – բայց չեմ հասկանում, թե դա ինչ է հուշում:

– Իրո՞ք... Դուք ինձ զարմացնում եք: Եկեք այսպես դիտարկենք... Կապիտան Մորսթենը անհետանում է: Լոնդոնում միակ մարդը, որին նա կարող էր այցելել, մայոր Շոլտոն էր: Շոլտոն հայտարարում է, որ անգամ տեղյակ չէր, թե Մորսթենը Լոնդոնում

Է եղել: Չորս տարի անց Շուլտոն մահանում է: Նրա մահից մեկ շաբաթ անց կապիտան Մորսթենի դուստրը արժեքավոր նվեր է ստանում, որը կրկնվում է տարեցտարի և այժմ ավարտվում է մի նամակով, որտեղ նրան անվանում են «անարդարության զոհ»... Ի՞նչ անարդարության մասին կարող է խոսք լինել, եթե ոչ հորից զրկվելու: Եվ ինչո՞ւ պետք է նվերները սկսվեին հենց Շուլտոյի մահից հետո, եթե ոչ այն պատճառով, որ նրա ժառանգը ինչ-որ բան գիտի այս առեղծվածի մասին և ցանկանում է հատուցել: Որևէ այլ տեսություն ունե՞ք, որը կհամապատասխանի այս փաստերին:

– Բայց ինչպիսի՛ տարօրինակ հատուցում: Եվ որքա՛ն տարօրինակ կերպով է դա արվում: Եվ ինչո՞ւ հենց հիմա նամակ գրեց, այլ ոչ թե վեց տարի առաջ: Բացի այդ, նամակում խոսվում է արդարություն հաստատելու մասին: Ի՞նչ արդարություն կարող է ստանալ օրիորդ Մորսթենը: Չափազանց անհավանական է ենթադրել, որ նրա հայրը դեռ ողջ է: Իսկ նրա գործով այլ անարդարություն մեզ հայտնի չէ:

– Իրոք կան դժվարություններ... Անկասկած, կան որոշակի դժվարություններ, – մտազբաղ ասաց Շերլոկ Ջոլմսը: – Բայց այս գիշերվա մեր ուղևորությունը կլուծի բոլորը: Ահա և քառանիվ կառքը, իսկ օրիորդ Մորսթենը ներսում է: Պատրա՛ստ եք: Այդ դեպքում իջնենք, քանի որ արդեն մի քիչ ուշանում ենք:

Ես վերցրի գլխարկս և ամենաձանր ձեռնափայտս, սակայն նկատեցի, որ Ջոլմսը զգրոցից հանեց իր ատրճանակը և դրեց գրպանը: Ակնհայտ էր, որ նրա ենթադրությամբ մեր գիշերային գործը կարող էր լուրջ զարգացումներ ունենալ:

Օրիորդ Մորսթենը փաթաթված էր մուգ թիկնոցի մեջ: Նրա նուրբ դեմքը հանգիստ էր, բայց գունատ: Նա պետք է որ գերմարդակային ինքնատիրապետում ունեցող կին լիներ, եթե ոչ մի անհանգստություն չէր զգում այն տարօրինակ ձեռնարկի կապակցությամբ, որի մեջ մտնում էինք, և իսկապես, նա կատարելապես հանգիստ էր թվում և պատրաստակամորեն պատասխանեց Շերլոկ Յոլմսի տված մի քանի հավելյալ հարցերին:

– Մայրո Շոլտոն հայրիկիս շատ մտերիմ բարեկամն էր, – ասաց նա: – Հորս նամակները լի էին մայրի մասին ակնարկներով: Հայրս ու նա զորագնդի հրամանատար սպաներ էին եղել Անդամանյան կղզիներում, ուստի միասին շատ ժամանակ էին անցկացրել: Ի դեպ, հայրիկիս գրասեղանում դեռ վաղուց մի տարօրինակ թուղթ էինք հայտնաբերել, որը ոչ ոք չէր կարողանում հասկանալ: Չեմ կարծում, թե այն որևէ նշանակություն ունի, բայց մտածեցի, որ գուցե դուք ցանկանաք տեսնել այն, ուստի բերեցի ինձ հետ: Ահա այն:

Հոլմսը զգուշությամբ բացեց թուղթը և հարթեց ծնկի վրա: Այնուհետև շատ մեթոդաբար ուսումնասիրեց ամբողջը՝ իր երկշերտ ոսպնյակի օգնությամբ:

– Սա հնդկական արտադրության թուղթ է, – ասաց նա: – Մի ժամանակ այն մեխով ամրացված է եղել տախտակին: Վրան գծագրված է մի մեծ շինության մի հատվածի հատակագիծը՝ բազմաթիվ սրահներով, միջանցքներով ու անցուղիներով: Մի տեղում կարմիր թանաքով արված փոքր խաչ կա, իսկ դրա վերևում՝ խամրած մատիտով գրված է «ձախից՝ 3.37»: Ձախ անկյունում մի տարօրինակ հիերոգլիֆ կա՝ չորս խաչ՝ մեկ գծի

վրա, որոնց թւերը դիպչում են իրար: Կողքին, շատ կոպիտ ու անկաշկանդ ձեռագրով, գրված է.

«Չորսի նշանը.

Ջոնաթան Սմոլ, Մահոմետ Սինգի,

Աբդուլլահ Խան, Դոստ Աբբար»:

– Չեմ կարող ասել, որ հասկանում եմ, թե սա ինչպես է կապված գործի հետ: Սակայն ակնհայտ է, որ սա կարևոր փաստաթուղթ է: Այն խնամքով պահված է եղել դրամապանակի մեջ, քանի որ մի կողմը նույնքան մաքուր է, որքան մյուսը:

– Չենց դրամապանակում էլ գտել ենք, – հաստատեց օրիորդ Մորսթենը:

– Այդ դեպքում պահեք սա մեծ զգուշությամբ, օրիորդ Մորսթեն, – շարունակեց Յոլմսը, – քանի որ կարող է մեզ օգտակար լինել: Սկսում եմ կասկածել, որ այս գործը շատ ավելի խորն ու նուրբ է, քան սկզբում ենթադրում էի: Պետք է վերանայեմ իմ մտքերը:

Նա հետ թիկնեց կառքի նստարանին: Նրա կնճռոտած ճակատն ու դատարկ հայացքը վկայում էին խոր մտորումների մասին: Ես և օրիորդ Մորսթենը ցածրաձայն զրուցեցինք մեր առաջիկա ուղևորության ու դրա հնարավոր արդյունքի մասին, սակայն մեր ուղեկիցը անխախտ լռություն պահպանեց մինչև ճանապարհի վերջը:

Սեպտեմբերյան երեկո էր, և դեռ ժամը յոթը չկար, սակայն օրը մռայլ էր եղել, և խիտ, մանր անձրևով լցված մառախուղը ծանր նստել էր մեծ քաղաքի վրա: Յեխագույն ամպերը թախծոտ

կախված էին ցեխոտ փողոցների վրա: Մթերնդի ամբողջ երկայնքով լապտերները հազիվ տեսանելի մշուշված լուսաբծեր էին, որոնք թույլ շրջանաձև փայլ էին գցում փողոցի թաց սալահատակին: Խանութների պատուհաններից դեղնավուն լույսը դուրս էր հորդում գոլորշիացած խիտ օդի մեջ և մռայլ, փոփոխվող շողքերով լուսարձակվում մարդաշատ փողոցի վրա: Այդ նեղ լուսաշերտերով ուրվականների պես սահող դեմքերի անվերջ հոսքի մեջ ինչ-որ առեղծվածային ու սարսափազդու բան կար՝ անվերջ հաջորդող տխուր, ուրախ, հոգնած և կենսուրախ դեմքեր... Ինչպես ամբողջ մարդկությունը, նրանք մթությունից մտնում էին լույսի տակ և նորից վերադառնում մթության մեջ:

Ես տպավորվող մարդ չեմ, բայց այդ ծանր, մռայլ երեկոն և այն տարօրինակ գործը, որի մեջ ներգրավվել էինք, ինձ իրապես անհանգստացնում էին ու ընկճում: Օրիորդ Մորսթենի պահվածքից տեսնում էի, որ նա նույնպես ընկճված էր: Միայն Յոլմսը, կարծես, ճնշված չէր այդ արտաքին անցողիկ ազդեցություններից: Նա ծնկի վրա բացել էր իր նոթատետրը և ժամանակ առ ժամանակ գրպանի լապտերի լույսի տակ ինչ-որ թվեր էր գրում և գրառումներ էր անում:

«Լիսեում» թատրոնի մոտ արդեն բազմություն էր հավաքվել կողքի մուտքերի առաջ: Առջևում հանսոմների^[13] և քառանիվ կառքերի անվերջ հոսք էր, որոնք մեկը մյուսի հետևից կանգ առնելով՝ իջեցնում էին ուղևորներին՝ կրծքազարդ վերնաշապիկներով տղամարդկանց և շալերով ու աղամանդներով զարդարված կանանց: Հազիվ էինք հասել ձախից երրորդ սյանը, որը մեր հանդիպման վայրն էր, երբ մեզ

մոտեցավ կառապանի հագուստով փոքրահասակ, մուգ մաշկով, աշխույժ մի մարդ:

– Դուք օրիորդ Մորսթենի հետ եկած անձինք ե՞ք, – հարցրեց նա:

– Ես եմ օրիորդ Մորսթենը, և այս երկու պարոններն իմ ընկերներն են, – պատասխանեց նա:

Մարդը մեզ վրա սևեռեց զարմանալիորեն թափանցող ու քննող հայացքը:

– Կներեք, օրիորդ, – ասաց նա՝ մի տեսակ համառ տոնով, – բայց ինձ հրահանգված է ձեզնից խոստում վերցնել, որ ձեր ուղեկիցներից ոչ մեկը ոստիկան չէ:

– Խոստանում եմ ձեզ, որ դա այդպես է, – պատասխանեց նա:

Մարդը սուր սուլոց արձակեց, և մի փողոցային տղա մոտեցրեց քառանիվ կառքն ու բացեց դուռը: Մեզ մոտեցած մարդը բարձրացավ կառապանի տեղը, իսկ մենք տեղավորվեցինք ներսում: Հագիվ էինք նստել, երբ նա մտրակով խթանեց ձին, և մենք սրընթաց առաջ նետվեցինք մշուշապատ փողոցներով:

Դրությունը տարօրինակ էր: Մենք գնում էինք մի անհայտ վայր՝ անհայտ գործով: Սակայն հրավերը կա՛մ բացարձակ խաբեություն էր՝ ինչը նույնպես մի հավանական տեսություն էր, կա՛մ մեր ուղևորությունը կարող էր լուրջ հետևանքներ ունենալ: Օրիորդ Մորսթենը, ինչպես միշտ, վճռական ու հանգիստ էր: Ես փորձեցի ոգեպնդել նրան ու շեղել՝ պատմելով իմ աֆղանական արկածներից, սակայն անկեղծ ասած, ինքս այնքան հուզված էի մեր դրությունից և այնքան հետաքրքրված մեր նպատակակետով, որ պատմություններս փոքրինչ խառնվում էին: Մինչ օրս նա

պնդում է, որ ես մի հուզիչ պատմություն եմ պատմել իրեն այն մասին, թե ինչպես գիշերվա կեսին մի կրկնափող հրացան էր խցկվել մեր վրանի մեջ, և թե ինչպես եմ ես կրակել դրա վրա վագրի ձագով:

Սկզբում մոտավորապես պատկերացնում էի, թե որ ուղղությամբ ենք շարժվում, սակայն մեր արագության, մշուշի և Լոնդոնի մասին իմ սահմանափակ գիտելիքների պատճառով շուտով կորցրի կողմնորոշումս և այլևս ոչինչ չէի հասկանում, բացի այն, որ կարծես շատ երկար ճանապարհ էինք գնում: Իսկ Շերլոկ Յոլմսը ոչ մի պահ չփոթվեց: Կառքի դրողոցի տակ նա կամացուկ ձայնով իրար հետևից բարձրաձայնում էր փողոցների անունները:

– Ռոչեսթեր Ռոու մտանք, – ասաց նա, – հիմա Վինսենթ Սքվերում ենք... Այժմ դուրս ենք գալիս Վոքսհոլ Բրիջ Ռոուդ... Ըստ երևույթին շարժվում ենք դեպի Սարրեյի կողմը... Այո՛, այդպես էլ կա... Հիմա կամրջի վրա ենք: Նայե՛ք, գետը երևում է:

Իսկապես, մի ակնթարթ տեսանք Թեմզայի մի հատվածը, երբ լապտերների լույսը փայլեց լայնատարած ու լուռ ջրի վրա: Սակայն մեր կառքը շուտով կրկին սուզվեց մյուս ավի փողոցների լաբիրինթոսի մեջ:

– Վորդսվորթ Ռոուդ ենք հասել, – ասաց ընկերս, – հիմա անցնում ենք Փրայորի Ռոուդով... Լարք Հոլ Լեյն... Սթոքվել Փլեյս... Ռոբերտ Սթրիթ մտանք... Բուլդ Հարբոր Լեյն... Մեր որոնումները, կարծես, մեզ տանում են դեպի աղբատ թաղամասերը:

Մենք իսկապես հասել էինք կասկածելի ու վախեցնող մի թաղամասի: Երկար շարքերով ձգվող խամրած աղյուսե տները ընդմիջվում էին միայն՝ փողոցների անկյուններում գտնվող

գինետների հրավիրող փայլով ու ճոռոմ լուսավորությամբ: Յետո սկսվեցին երկհարկանի առանձնատների շարքերը՝ յուրաքանչյուրն իր փոքրիկ պարտեզով, և ապա նորից անվերջ շարքերով նորակառույցների, բազմաթիվ պատուհաններով աղյուսապատ շենքերի թաղամասերը, որոնք հսկա շոշափուկների պես տարածվում էին քաղաքից դեպի գյուղական արվարձանները:

Վերջապես կառքը կանգ առավ մի նորակառույց փողոցի երրորդ տան դիմաց: Մյուս տները դեռ բնակեցված չէին, իսկ այն տունը, որի մոտ կանգնեցինք, նույնքան մուժ էր, որքան հարևան տները, բացի մի բնակարանի խոհանոցի պատուհանից երևացող միակ թույլ լույսից: Սակայն մեր թակելըն պես դուռն անմիջապես բացեց մի հնդիկ ծառա՝ դեղին տուրբանով, սպիտակ, ազատ հագուստով և դեղին գոտիով: Այդ արևելյան կերպարը, միջին կարգի արվարձանային տան սովորական դռան շրջանակում, ինչ-որ տարօրինակ անհամապատասխանություն ուներ:

– Սահիբը^[14] սպասում է ձեզ, – ասաց նա, և հենց այդ պահին ներսից լսվեց մի բարձր, սուր ձայն:

– Ուղեկցե՛ք նրանց ինձ մոտ, խիթմուտգար,^[15] – ասաց ձայնը:

– Անմիջապես ուղեկցե՛ք ինձ մոտ:

Գլուխ 4. Ճաղատ մարդու պատմությունը

Մենք հետևեցինք հնդիկին մի նեղ, մռայլ ու անխնամ, վատ լուսավորված ու ավելի վատ կահավորված միջանցքով, մինչև նա կանգ առավ աջ կողմի դռան առաջ ու բացեց այն: Դեղին լույսի մի հզոր շող հոսեց մեր վրա, և այդ լուսապայծառ շրջանակի կենտրոնում կանգնած էր մի փոքրահասակ մարդ՝ անսովոր բարձր գանգով, որը շրջանակված էր ցանցառ կարմիր մազերի պսակով, իսկ դրանց միջից, ինչպես եղևնիների միջից դուրս ցցված լեռնագագաթը, փայլում էր նրա ճաղատ, ողորկ գլխամաշկը: Նա կանգնած տեղում ձեռքերն էր շփում, իսկ դեմքն անդադար ցնցումների մեջ էր՝ մեկ ժպտում էր, մեկ խոժոռվում, բայց երբեք, նույնիսկ մեկ ակնթարթ կանգ չէր առնում հանգիստ վիճակում: Բնությունը նրան շնորհել էր կախ ընկած ստորին շրթունք և դեղնավուն, անկանոն ատամների չափազանց դուրս ցցված շարք, որը նա ապարդյուն փորձում էր ծածկել՝ անդադար ձեռքը պահելով դեմքի ստորին հատվածի վրա: Չնայած իր ակնհայտ ճաղատությանը՝ նա երիտասարդ էր թվում: Եվ փաստորեն, հենց նոր էր բոլորել երեսուն տարին:

– Ձեր խոնարհ ծառան, օրիորդ Մորսթեն, – կրկնում էր նա իր բարակ, բարձրահունչ ձայնով: – Ձեր խոնարհ ծառան, պարոնայք: Խնդրում եմ համեցեք իմ փոքրիկ ապաստանը: Թեև իրոք փոքր է, օրիորդ, բայց կահավորված է իմ ճաշակով: Սա իմ արվեստասեր

հոգու փոքրիկ օազիսն է՝ Յարավային Լոնդոնի ադադակող անապատում:

Մենք բոլորս ապշած էինք այն սենյակի տեսքից, ուր նա մեզ հրավիրեց: Այդ ողորմելի տան մեջ նման սենյակը նույնքան անհամապատասխան էր թվում, որքան մաքրաջուր ադամանդը՝ պղնձե շրջանակում: Պատերը ծածկված էին ամենահարուստ ու տպավորիչ վարագույրներով ու գորելեններով, որոնք տեղ-տեղ կողմ էին քաշված՝ շքեղ շրջանակներով նկարներ կամ արևելյան ծաղկամաններ ցուցադրելու համար: Գորզը սաթագույն ու սև էր, այնքան փափուկ ու հաստ, որ ոտքը հաճելիորեն խրվում էր խավի մեջ՝ ինչպես մամռապատ գետնի: Գորզի վրա խաչաձև նետված երկու վագրի մորթիները նույնպես ուժեղացնում էին արևելյան շքեղության տպավորությունը, ինչպես նաև անկյունում դրված հսկայական նարգիլեն: Սենյակի կենտրոնում, գրեթե անտեսանելի ոսկե լարից կախված էր ադավնաձև մի արծաթյա կանթեղ, որը վառվելիս օդը լցնում էր նուրբ ու բուրավետ հոտով:

– Պարոն Թադեոս Շոլտո, – ասաց փոքրիկ մարդը՝ շարունակելով ցնցվել ու ժպտալ: – Դա ես եմ: Դուք, իհարկե, օրիորդ Մորսթենն եք: Իսկ պարոնա՞յք...

– Սա պարոն Շերլոկ Յոլման է, իսկ սա՝ դոկտոր Վոթսոնը:

– Բժիշկ եք, հա՞, – բացականչեց նա մեծ ոգևորությամբ: – Ստետոսկոպ ունե՞ք... Կարո՞ղ եմ մի բան խնդրել ձեզ... Եթե բարեհաճեք, անշուշտ... Ես լուրջ կասկածներ ունեմ իմ միտքայլ փականի վերաբերյալ: Աորտալ փականին կարելի է վստահել, բայց միտքայլի մասին^[16] շատ շնորհակալ կլինեի լսել ձեր կարծիքը:

Ես նրա խնդրանքով լսեցի նրա սիրտը, բայց որևէ խանգարում չգտա, բացի այն փաստից, որ նա ակնհայտ սարսափի մեջ էր, և անդադար ոտքից գլուխ դողում էր:

– Ամեն ինչ նորմալ է երևում, – ասացի ես: – Անհանգստանալու պատճառ չունեք:

– Ներեցե՛ք իմ անհանգստության համար, օրիորդ Մորսթեն, – ասաց նա ձևական անհոգությամբ: – Ես ամեն ինչից տառապելու մոլուցք ունեմ և վաղուց կասկածներ ունեի այդ փականի վերաբերյալ: Շատ ուրախ եմ լսել, որ դրանք անհիմն են: Եթե ձեր հայրը, օրիորդ Մորսթեն, խուսափեր իր սիրտն այդքան ծանրաբեռնելուց, գուցե այսօր դեռ ողջ լիներ:

Այդքան սառն ու անփուլթ ակնարկն այնպես զայրացրեց ինձ, որ քիչ էր մնում ապտակեի նրան: Օրիորդ Մորսթենը նստեց՝ մինչև շրթունքները սպիտակած դեմքով:

– Սրտիս խորքում արդեն գիտեի, որ նա ողջ չէ, – ասաց նա:

– Ես կարող եմ պատմել ձեզ բոլոր մանրամասները, – շարունակեց մարդը, – և դեռ ավելին՝ կարող եմ արդարության դատաստան երաշխավորել: Եվ կհոգամ այն ամենի համար, ինչ ասում է եղբայր Բարթոլոմյուն: Շատ ուրախ եմ, որ ձեր ընկերներն այստեղ են՝ ոչ միայն որպես ձեր ուղեկիցներ, այլև որպես վկաներ այն ամենի, ինչ պատրաստվում եմ պատմել ու անել: Մենք երեքս միասին կարող ենք համարձակորեն դիմակայել եղբայր Բարթոլոմյուին: Բայց միայն առանց արտաքին միջամտության՝ առանց ոստիկանների կամ պաշտոնյաների: Ամեն ինչ կարող ենք կարգավորել մեր ուժերով: Ոչինչ ավելի շատ չի նյարդայնացնի նրան, քան հրապարակայնությունը:

Նա նստեց ցածր բազմոցին և իր ջրակլած կապույտ աչքերով հարցական նայեց մեզ:

– Ինչ վերաբերում է ինձ, – ասաց Յուլմսը, – ինչ էլ որ ասեք, դուրս չի գա այս սենյակից:

Ես գլխով հաստատեցի:

– Շատ լավ, շատ լավ, – ասաց նա: – Կարո՞ղ եմ ձեզ առաջարկել մի բաժակ Կիանտի, օրիորդ Մորսթեն... Կամ Տոկայ...^[17] Այլ գինիներ չունեն: Բացե՛մ շիշը... Ո՞չ... Դե այդ դեպքում հոկոսով եմ՝ ծխախոտի հոտը ձեզ չի խանգարի... Արևելյան ծխախոտի բալզամային բուրմունքով... Ես մի քիչ նյարդային եմ... Նարգիլեն անփոխարինելի հանգստացնող ազդեցություն է ունենում ինձ վրա:

Նա մի վառած ծղոտիկ մոտեցրեց նարգիլեի մեծ թասին, և ծուկիը ուրախ խշշաց վարդաջրի միջով: Մենք երեքս նստեցինք կիսաշրջան կազմած՝ գլուխներս առաջ թեքած ու կզակներս ձեռքերիս հենած, մինչ այդ տարօրինակ, ցնցվող փոքրիկ մարդը՝ իր բարձր ու փայլուն գլխով, անհանգիստ ծխում էր՝ նստած մեր դիմաց:

– Երբ առաջին անգամ որոշեցի այս ամենը հաղորդել ձեզ, – սկսեց նա, – կարող էի պարզապես իմ հասցեն գրել: Բայց վախենում էի, որ դուք կանտեսեք խնդրանքս ու ձեզ հետ անցանկալի մարդկանց կբերեք: Այդ պատճառով էլ հանդիպումն այնպես կազմակերպեցի, որ իմ մարդը՝ Վիլյամսը, կարողանա նախ տեսնել ձեզ: Ես լիովին վստահում եմ նրա խոհեմությանը, և նա հրահանգ ուներ, որ եթե բավարարված չլինի, կարող է ամբողջ նախաձեռնությունը դադարեցնել: Կներեք այս նախազգուշական

միջոցներին համար, բայց ես բավականին փակ և, կարելի է ասել, նրբաճաշակ մարդ եմ, իսկ ոստիկաններից ավելի ոչ էսթետիկական բան չկա: Ես խորշում եմ կոպիտ նյութականությունից: Հագվադեպ եմ շփվում ամբոխի հետ: Ինչպես տեսնում եք, ապրում եմ որոշակի նրբագեղ միջավայրում: Կարելի է ասել՝ արվեստների հովանավոր եմ: Դա իմ թուլությունն է... Այն բնանկարը իսկական Կորո է, այն մյուսը, թեև մի գիտակ կարող է կասկած հայտնել դրա մասին, Սալվատոր Ռոզա է, իսկ Բուզերոյի վերաբերյալ ոչ մի կասկած չի կարող լինել:^[18] Ես համակրում եմ ժամանակակից ֆրանսիական դպրոցին:

– Ներեցեք, պարոն Շուլտո, – ասաց օրիորդ Մորսթենը, – բայց ես այստեղ եմ եկել ձեր հրավերով, որպեսզի լսեմ այն, ինչը ցանկանում էիք հաղորդել ինձ: Շատ ուշ է: Ես կգերադասեի, որ հանդիպումը հնարավորինս կարճ լինի:

– Ամեն դեպքում որոշ ժամանակ կպահանջվի, – պատասխանեց նա, – որովհետև մենք անպայման պետք է գնանք Նորվուդ և տեսնենք եղբայր Բարթոլոմյուին: Մենք բոլորս կգնանք ու կփորձենք համոզել նրան: Նա շատ զայրացած է ինձ վրա՝ իմ ընդունած դիրքորոշման համար, որը ես ճիշտ եմ համարում: Անցյալ գիշեր մենք բավականին կոպիտ խոսակցություն ունեցանք: Չեք պատկերացնի, թե որքան սարսափելի է նա, երբ բարկացած է:

– Եթե Նորվուդ ենք գնալու, գուցե ճիշտ կլինի անմիջապես շարժվել, – համարձակվեցի նկատել ես:

Նա ծիծաղեց այնպես, որ ականջները կարմրեցին:

– Դա հազիվ թե տեղին լինի, – բացականչեց նա: – Չգիտեմ, ինչ կասեր, եթե ձեզ այդպես անակնկալ տանեի իր մոտ: Ո՛չ, նախ պետք է ձեզ պատրաստեմ՝ բացատրելով, թե ինչպես ենք մենք բոլորս կապված այս գործի հետ: Նախ պետք է ասեմ, որ պատմության որոշ կետերի վերաբերյալ ես ինքս էլ անտեղյակ եմ: Կարող եմ ձեզ ներկայացնել միայն այն փաստերը, որոնք հայտնի են ինձ:

– Իմ հայրը, ինչպես երևի արդեն կռահել եք, մայրո Ջոն Շոլտոն էր՝ նախկինում Հնդկական բանակի սպա: Մոտ տասնմեկ տարի առաջ նա թոշակի անցավ և բնակություն հաստատեց Վերին Նորվուդում՝ Պոնդիչերի առանձնատանը: Նա Հնդկաստանում հաջողության էր հասել և իր հետ բերել էր զգալի գումար, արժեքավոր հնությունների մեծ հավաքածու և մի ամբողջ խումբ տեղացի ծառաների: Այդ առավելություններով նա տուն գնեց և ապրեց մեծ շքեղության մեջ: Ես ու իմ երկվորյակ եղբայր Բարթոլոմյուն նրա միակ երեխաներն ենք:

– Ես շատ լավ հիշում եմ այն իրարանցումը, որն առաջացավ կապիտան Մորսթենի անհետանալու կապակցությամբ: Մենք թերթերում կարդացինք մանրամասները և, իմանալով, որ նա հորս բարեկամն էր, ազատորեն քննարկում էինք դեպքը նրա ներկայությամբ: Նա անգամ մասնակցում էր մեր ենթադրություններին՝ թե ինչ կարող էր պատահած լինել մարդու հետ: Ոչ մի ակնթարթ անգամ չէինք կասկածում, որ նա ամբողջ գաղտնիքը պահում էր իր կրծքում, և որ հենց նա՝ բոլոր մարդկանցից, միայն նա գիտեր Արթուր Մորսթենի ճակատագիրը:

– Մենք, սակայն, գիտեինք, որ հորս շուրջը ինչ-որ առեղծված, ինչ-որ իրական վտանգ կար: Նա խիստ վախենում էր տանից միայնակ դուրս գալուց և Պոնդիչերի առանձնատանը որպես դռնապան միշտ երկու բռնցքամարտիկ էր պահում: Վիլյամսը, որը ձեզ այսօր բերեց, նրանցից մեկն էր: Նա ժամանակին Անգլիայի թեթև քաշային չեմպիոն է եղել: Հայրս երբեք չէր ասում, թե ինչից էր վախենում, բայց ծայրահեղ հակակրանք էր տածում փայտե ոտքով մարդկանց նկատմամբ: Մի անգամ նույնիսկ ատրճանակից կրակեց մի փայտոտն մարդու վրա, որը ինչպես հետո պարզվեց՝ ընդամենը պատվերների հավաքող մանրավաճառ առևտրական էր: Մենք ստիպված եղանք մեծ գումար վճարել այդ մարդուն, որպեսզի գործը ծածկենք: Ես ու եղբայրս կարծում էինք, թե դա պարզապես հորս քմահաճույքն է, սակայն հետագա իրադարձությունները ստիպեցին մեզ փոխել մեր կարծիքը:

– 1882 թվականի սկզբին հայրս Հնդկաստանից մի նամակ ստացավ, որն աննկարագրելի ցնցեց նրան: Նա գրեթե ուշագնաց եղավ նախաճաշի սեղանի մոտ, երբ բացեց այն նամակը, և այդ օրվանից նրա առողջությունը սկսեց վատանալ՝ մինչև մահացավ: Նամակի բովանդակությունը մենք երբեք չիմացանք, բայց տեսանք, որ այն կարճ էր և գրված էր խզբզված ձեռագրով: Տարիներ շարունակ հայրս տառապում էր փայծաղի մեծացումից, սակայն դրանից հետո վիճակն այնքան կտրուկ վատացավ, որ ապրիլի վերջին բժիշկները մեզ հայտնեցին, որ այլևս հույս չկա, և նա ցանկություն հայտնեց վերջին անգամ խոսել մեզ հետ:

– Երբ մտանք նրա սենյակը, նա պառկած էր՝ բարձերի վրա հենված և ծանր էր շնչում: Նա խնդրեց, որ դուռը կողպենք և կանգնենք մահճակալի երկու կողմերում: Այա բռնելով մեր ձեռքերը՝ մեզ մի ուշագրավ հայտարարություն արեց՝ այնպիսի ձայնով, որը նույնքան կոտրված էր հուզմունքից, որքան ցավից: Կփորձեմ այն ձեզ փոխանցել հնարավորինս իր բառերով:

«...Միայն մի բան է, – ասաց նա, – այս ճակատագրական պահին ծանրացնում իմ հոգին: Դա խեղճ Մորսթենի որբ դստեր նկատմամբ իմ ցուցադրած վերաբերմունքն է: Անիծյալ ազահուլթյունը, որն իմ ամբողջ կյանքում եղել է իմ աններելի մեղքը, ստիպեց ինձ գրկել նրան գանձից՝ որի կեսը, առնվազն, պետք է նրանը լիներ: Եվ սակայն, ես ինքս էլ դրանից չեմ օգտվել. ահա թե որքան կույր ու հիմար բան է ազահուլթյունը: Այդ գանձը պարզապես տիրապետելու ցանկությունն ինձ մոտ այնքան ուժեղ էր, որ չկարողացա կիսել այն ուրիշ ոչ մեկի հետ: Տեսնո՞ւմ եք մարգարիտներով թագը, որը դրված է քինինի սրվակի կողքին: Նույնիսկ դրանից չէի կարողանում բաժանվել, թեև այն հանել էի՝ Մորսթենի դստերը ուղարկելու մտադրությամբ: Դուք, զավակներս, նրան կտաք Ագրայի գանձի արդար բաժինը: Բայց ոչինչ չուղարկեք նրան, անգամ այդ մարգարիտները, քանի դեռ ես ողջ եմ: Ի վերջո, մարդիկ սրանից էլ վատ վիճակում են եղել, բայց ապաքինվել են:

«...Կպատմեմ ձեզ, թե ինչպես մահացավ Մորսթենը, – շարունակեց նա: – Տարիներ շարունակ նա տառապում էր սրտի հիվանդությունից, բայց դա թաքցրել էր բոլորից: Միայն ես գիտեի: Երբ Յնդկաստանում էինք, նա և ես, հանգամանքների մի

արտասովոր շղթայի բերումով, մի մեծ գանձ ձեռք բերեցինք: Ես այն բերեցի Անգլիա, իսկ Մորսթենը իր վերադառնալու հենց նույն գիշերը եկավ այստեղ՝ իր բաժինը պահանջելու: Նա կայարանից ոտքով էր եկել, և իմ հավատարիմ ծեր ծառա՝ Լալ Չաուդարը, որն արդեն վախճանվել է, նրան ներս էր թողել: Մենք Մորսթենի հետ տարածայնությունն ունեցանք գանձի բաժանման հարցում և վիճեցինք տաքացած բառերով: Մորսթենը, զայրույթից բորբոքված, վեր թռավ աթոռից, բայց հանկարծ ձեռքը սեղմեց կողքին, դեմքը մթնեց, ու նա մեջքի վրա փռվեց գետնին՝ գլխով հարվածելով գանձի սնդուկի: Երբ ես կռացա նրա վրա, սարսափով տեսա, որ նա մահացել էր»:

«...Երկար ժամանակ նստած էի կիսախելագարված՝ չիմանալով ինչ անել: Իմ առաջին մղումը, բնականաբար, օգնության կանչելն էր, բայց չէի կարող չմտածել, որ, ամենայն հավանականությամբ, ինձ կմեղադրեն նրան սպանելու մեջ: Վիճաբանության պահին պատահած մահ... Իսկ գլխի վրա եղած կոտրվածքը... Ամեն ինչ իմ դեմ կլիներ: Բացի այդ, չէի կարողանա գանձը գաղտնի պահել պաշտոնական քննության ժամանակ, ստիպված կլինեի որոշ փաստեր բացահայտել, իսկ ես հատկապես ցանկանում էի դա գաղտնի պահել: Նա ինձ ասել էր, որ ոչ ոք չգիտի, թե ինքն ուր է գնացել: Թվում էր, թե որևէ անհրաժեշտություն չկար, որ երբևէ որևէ մեկն իմանար այդ մասին:

«...Ես դեռ մտորումների մեջ էի, երբ աչքս բարձրացնելով՝ դռան մեջ տեսա իմ ծառա Լալ Չաուդարին: Նա ներս մտավ ու իր հետևից սողնակեց դուռը: «Մի՛ վախեցեք, սահիբ, – ասաց նա, –

պարտադիր չէ, որ որևէ մեկն իմանա, որ դուք նրան սպանել եք: Թաքցնենք մարմինը, և ոչ ոք ոչինչ չի իմանա»: «Ես նրան չեմ սպանել», – ասացի ես: Լալ Չաուդարը գլուխն օրորեց ու ժպտաց: «Ես ամեն ինչ լսեցի, սահիբ, – ասաց նա, – լսեցի ձեր վիճաբանությունը և լսեցի հարվածի ձայնը: Բայց իմ շուրթերը փակ են: Տանը բոլորը քնած են: Եկեք միասին թաքցնենք մարմինը»: Դա բավական էր, որ որոշում կայացնեի: Եթե իմ սեփական ծառան չէր հավատում իմ անմեղությանը, ինչպե՞ս կարող էի հուսալ, որ մեղադրյալի աթոռին նստած կկարողանամ ապացուցել անմեղությունս՝ տասներկու հիմար երդվյալ ատենակալների առաջ: Այդ գիշեր Լալ Չաուդարն ու ես ազատվեցինք Մորսթենի մարմնից, իսկ մի քանի օր անց լոնդոնյան թերթերը լցվեցին կապիտան Մորսթենի խորհրդավոր անհետացման մասին լուրերով: Իմ խոսքերից կտեսնեք, որ դժվար է ինձ մեղադրել հենց այդ մասով: Իմ մեղքն այն է, որ մենք թաքցրինք ոչ միայն Մորսթենի դին, այլ նաև գանձը, և որ ես յուրացրի Մորսթենի բաժինը իմ բաժնի հետ միասին: Ուստի ուզում եմ, որ դուք հատուցեք իմ գործած մեղքի համար: Խոնարհվե՛ք, մոտեցրե՛ք ձեր ականջները իմ բերանին: Գանձը թաքցված է...»

– Այդ պահին նրա դեմքը սոսկալի այլալվեց: Աչքերը չռվեցին, ծնոտը կախ ընկավ, և նա գոռաց այնպիսի ահարկու ձայնով, որը երբեք չեմ մոռանա.

«Ներս չթողնե՛ք նրան: Յանուն Բրիստոսի... Ներս չթողնե՛ք նրան:»

– Մենք երկուսս շրջվեցինք դեպի պատուհանը, որին նա սևեռել էր հայացքը: Մթությունից մի դեմք էր նայում ներս: Տեսնում էինք, թե ինչպես էր քիթը սպիտակել՝ ապակուն սեղմվելուց: Դա մորուքավոր, մազակալած դեմք էր՝ վայրենի, դաժան աչքերով և կենտրոնացած չարության արտահայտությամբ: Ես ու եղբայրս նետվեցինք դեպի պատուհանը, բայց մարդն արդեն անհետացել էր: Երբ վերադարձանք հորս մոտ, նրա գլուխը կախ էր ընկած, և զարկերակը չէր խփում:

– Այդ գիշեր մենք խուզարկեցինք պարտեզը, բայց ներխուժողի ոչ մի հետք չգտանք: Միայն պատուհանի տակի ծաղկանոցում մեկ ոտնահետք էր երևում: Եթե այդ մեկ հետքը չլիներ, կարելի էր կարծել, թե մեր երևակայությունն էր ստեղծել այդ վայրենի, դաժան դեմքը: Սակայն շուտով ունեցանք նոր՝ ավելի ծանրակշիռ ապացույց, որ մեր շուրջբոլորը գաղտնի ուժեր էին գործում: Առավոտյան հորս սենյակի պատուհանը բաց գտանք, պահարաններն ու տուփերը խուզարկված էին, իսկ նրա կրծքին ամրացված էր թղթի մի կտոր, որի վրա երկու բառ էր խզբզված. «Զորսի նշանը»: Թե այդ բառերը ի՞նչ էին նշանակում և թե ո՞վ էր մեր գաղտնի այցելուն, մենք երբեք չիմացանք: Մեր դատողությամբ՝ հորս ունեցվածքից իրականում ոչինչ չէր գողացվել, թեև ամեն ինչ տակնուվրա էր արված: Բնականաբար, ես ու եղբայրս այդ տարօրինակ դեպքը կապեցինք այն վախի հետ, որը կյանքի ընթացքում հալածում էր հորս, բայց մեզ համար այն դեռ լիակատար առեղծված է:

Փոքրիկ մարդը կանգ առավ՝ նարգիլեն կրկին վառելու համար և մի քանի րոպե մտախոհ ծխեց: Մենք երեքս էլ լուռ նստած էինք՝ կլանված նրա արտասովոր պատմությամբ: Հոր վախճանի մասին կարճ տեղեկությունից օրիորդ Մորսթենը մահվան պես գունատվել էր, և ես մի պահ վախեցա, թե նա կուշաթափվի:

Սակայն, երբ առանց աղմուկի, կողքի սեղանին դրված վենետիկյան ապակե ջրամանից մի բաժակ ջուր լցրի ու տվեցի նրան, նա ուշքի եկավ: Շերլոկ Հոլմսը նստած էր հետ թիկնած՝ ցրված արտահայտությամբ, կոպերը իջեցրած իր փայլող աչքերի վրա: Նայելով նրան՝ չկարողացա չմտածել, թե հենց այդ օրը նա դառնությամբ բողոքում էր կյանքի միապաղաղությունից: Այստեղ գոնե մի խնդիր կար, որը կարող էր մինչև վերջ զբաղեցնել նրա խորամտությունը:

Պարոն Թադեուս Շոլտոն՝ տեսնելով, թե ինչ տպավորություն էր թողել իր պատմությունը, ակնհայտ հպարտությամբ հերթով նայեց մեզ և ապա շարունակեց՝ իր չափազանց մեծ ծխամորճից ծխի շիթեր արձակելով:

– Ես ու եղբայրս, – ասաց նա, – ինչպես կարող եք պատկերացնել, շատ հետաքրքրվեցինք այդ գանձով, որի մասին խոսել էր հայրս: Շաբաթներ շարունակ, ամիսներ շարունակ, մենք փորեցինք ու քանդեցինք պարտեզի ամեն անկյունը, բայց ոչինչ չգտանք: Խելագարվել կարելի էր, երբ մտածում էինք, որ թաքստոցի տեղը բառացիորեն նրա շուրթերին էր, ու մահացավ՝ չհասցնելով ասել մեզ: Գանձի հարստության արժեքը կարող էինք պատկերացնել միայն այն մարգարտի շարանից, որը նա հանել էր գանձի սնդուկից: Այդ շարանի շուրջ ես ու եղբայրս՝ Բարթոլոմյուն,

փոքր տարածայնություն ունեցանք: Մարգարիտները ակնհայտորեն մեծ արժեք ունեին, և նա չէր ուզում բաժանվել դրանցից, քանի որ, մեղմ ասած, եղբայրս էլ մի փոքր ունի հորս թուլությունից: Նա նաև կարծում էր, որ եթե շարանից հրաժարվենք, խոսակցություններ կսկսվեն, որոնք ի վերջո մեզ փորձանքի մեջ կզցեն: Մեծ դժվարությամբ կարողացա համոզել նրան, որ թույլ տա՝ գտնեմ օրիորդ Մորսթենի հասցեն և որոշակի ընդմիջումներով առանձին մարգարիտներ ուղարկեմ նրան, որպեսզի գոնե նա իրեն լքված ու անօգնական չզգա:

– Բարի միտք էր, – սրտանց ասաց Յուլմար: – Շատ բարի էր ձեր կողմից:

Փոքրիկ մարդը ձեռքը թափ տվեց՝ կարծես նվազեցնելով իր արժանիքը:

– Մենք օրիորդ Մորսթենի հոգաբարձուներն ենք, – ասաց նա: – Ես այդպես եմ ընկալում դա, թեև եղբայր Բարթոլոմյուն բոլորովին այդ լույսի տակ չի տեսնում հարցը: Մենք ինքներս բավականին փող ունենք: Ես ավելին չեմ ցանկանում: Բացի այդ, շատ ստոր բան կլիներ երիտասարդ տիկնոջ հետ այդպես վարվելը: Ինչպես ասում են. «Le mauvais goût mène au crime» կամ «Վատ ճաշակն է դրդում հանցագործության»: Ֆրանսիացիները շատ կոկիկ են ձևակերպում նման բաները: Այս հարցում մեր տարակարծությունը այնքան հեռու գնաց, որ ես ճիշտ համարեցի առանձին բնակարան վարձել: Այդպես էլ հեռացա Պոնդիչերի առանձնատնից՝ ինձ հետ վերցնելով ծեր խիթմոլթգարին ու Վիլյամսին: Սակայն երեկ իմացա, որ մի չափազանց կարևոր իրադարձություն է տեղի ունեցել: Գանձը գտնվել է: Ես

անմիջապես կապ հաստատեցի օրիորդ Մորսթենի հետ, և հիմա մնում է միայն գնալ Նորվուդ ու պահանջել ձեր բաժինը: Երեկ գիշեր ես արդեն հայտնել եմ իմ տեսակետը եղբայր Բարթոլոմյուհին, այնպես որ մեզ սպասում են, եթե ոչ որպես ցանկալի, ապա հաստատ՝ որպես ոչ անակնկալ հյուրերի:

Պարոն Թադեուս Շոլտոն լռեց ու նստեց իր շքեղ բազմոցին՝ շարունակելով անդադար ցնցվել: Մենք բոլորս լուռ մնացինք՝ տարված այդ նոր զարգացման շուրջ ծավալվող մտքերով, որը մեծացնում էր առանց այն էլ առեղծվածային պատմության տարօրինակությունը: Առաջինը Հոլմսը ոտքի ելավ:

– Դուք լավ եք վարվել, պարոն, սկզբից մինչև վերջ, – ասաց նա: – Հնարավոր է, որ մենք կարողանանք ձեզ փոքր-ինչ հատուցել՝ որոշ լույս սփռելով այն բաների վրա, որոնք դեռ մուլթ են ձեզ համար: Բայց, ինչպես օրիորդ Մորսթենը նկատեց, ուշ է, և լավագույն որոշումը կլինի այլևս չհետաձգել մեր հաջորդ այցելությունը:

Մեր նոր ծանոթը շատ խնամքով փաթաթեց նարգիլեի խողովակը և վարագույրի հետևից հանեց՝ շատ երկար, կոճակաշարով, մուգ կարակուլի^[19] մորթուց կարված օձիքով ու թեղներեքաններով մի վերարկու: Չնայած գիշերվա խեղդող տոթին, նա վերարկուն կիպ կոճկեց մինչև վերջ և իր հանդերձանքն ավարտեց՝ գլխին դնելով նապաստակի մորթուց մի գլխարկ, որի կախ ընկած ականջակալները լրիվ ծածկեցին նրա ականջները, այնպես որ նրա անդադար շարժվող ու սրածայր դեմքը գրեթե լրիվ քողարկվեց:

– Առողջություննս բավականին փխրուն է, – ասաց նա՝ միջանցքով առաջ գնալով: – Ստիպված եմ ինձ հիվանդամետ մարդու պես պահել:

Մեր կառքն արդեն սպասում էր: Ճամփորդության ծրագիրն ականհայտորեն նախօրոք մշակված էր, որովհետև կառապանն անմիջապես շարժվեց արագ ընթացքով: Թաղեուկ Շուտոն անդադար խոսում էր և նրա սուր ձայնը անիվների դորդոցից ավելի բարձր էր հնչում:

– Բարթոլոմյուն խելացի տղա է, – ասաց նա: – Գիտե՞ք, թե ինչպես է գտել գանձը: Նա եկել էր այն եգրակացության, որ այն ինչ-որ տեղ տան ներսում պետք է լինի, և սկսել էր հաշվել տան ամբողջ ծավալը՝ բոլոր տեղերում չափումներ անելով, որպեսզի ոչ մի մատնաչափ հաշվից դուրս չմնա: Ի թիվս այլ բաների, նա գտել էր, որ շենքի բարձրությունը յոթանասունչորս ատնաչափ է, բայց երբ գումարել էր բոլոր սենյակների առանձին բարձրությունները և հաշվի առել միջսենյակային տարածքները, որոնց չափը պարզել էր սենյակներում հատակն ու առաստաղը ծակելով, ընդհանուր թիվը չէր գերազանցել յոթանասուն ոտնաչափից: Չորս ոտնաչափ «կորում» էր: Այդ չորս ոտնաչափը կարող էր լինել միայն շենքի վերին մասում: Նա ամենավերին սենյակի առաստաղի սվաղի մեջ անցք էր բացել և այնտեղ, իրոք, մի փոքրիկ ձեղնահարկ էր գտել, որը փակված էր ու ոչ ոքի հայտնի չէր: Կենտրոնում կանգնած էր գանձատուփը՝ երկու փայտե հենարանների վրա: Նա այն իջեցրել էր անցքի միջով, և հիմա այդ տուփն այնտեղ է: Նրա հաշվարկով զարդերի արժեքը ոչ պակաս, քան կես միլիոն ստերլինգ կլինի:

Այդ հսկայական գումարի հիշատակությունից մենք բոլորս մեծացած աչքերով իրար նայեցինք: Եթե կարողանայինք ապահովել օրիորդ Մորսթենի իրավունքները, նա աղքատ դաստիարակչուհուց կդառնար Անգլիայի ամենահարուստ ժառանգուհին: Թվում էր, թե հավատարիմ ընկերոջ պարտքը պիտի լիներ ուրախանալ այդ լուրից, բայց ամաչում եմ ասել, որ եսասիրությունը բռնեց հոգիս, և սիրտս կապարի պես ծանրացավ: Ես դժվարությամբ մի քանի կցկտուր շնորհավորական խոսք արտաբերեցի և նստեցի գլուխս կախ՝ խուլ Թադեուսի դատարկախոսության նկատմամբ: Նա ակնհայտորեն անուղղելի հիպոթոնդրիկ^[20] էր, և ես մշուշոտ գիտակցում էի, որ նա անվերջ շարքերով ախտանշաններ էր թվարկում ու տեղեկություններ էր խնդրում բազմաթիվ «շառլատանական» դեղերի մասին, որոնց մի մասը մշտապես իր հետ էր կրում՝ գրպանի կաշվե դեղապատյանի մեջ: Յուսով եմ, որ նա չի հիշի այդ գիշեր իմ տված խորհուրդներից որևէ մեկը:

Յուսան ասում է, որ լսել է, թե ինչպես էի ես նրան զգուշացնում թե որքան վտանգավոր է կաստորի յուղի երկու կաթիլից ավելին ընդունելը, իսկ իբրև հանգստացնող միջոց՝ խորհուրդ էի տալիս մեծ չափաբաժիններով ստրիխնին ընդունել: Ինչ էլ որ լինի, ես, անկասկած, թեթևացած շունչ քաշեցի, երբ մեր կառքը կտրուկ կանգ առավ, և կառապանը ցած թռավ ու դուռը բացեց:

– Օրիորդ Մորսթեն, սա է Պոնդիչերի առանձնատունը, – ասաց պարոն Թադեուս Շոլտոն՝ օգնելով նրան իջնել:

Գլուխ 5. Պոնդիչերի առանձնատան ողբերգությունը

Գրեթե ժամը տասնմեկն էր, երբ հասանք մեր գիշերային արկածների վերջին փուլին: Մեր հետևում էր մնացել մեծ քաղաքի խոնավ մշուշը, և գիշերն արդեն բավականին պարզվել էր: Արևմուտքից տաք քամի էր փչում: Ծանր ամպերը դանդաղ սահում էին երկնքով, ու նրանց միջև երբեմն ծիկրակում էր կիսալուսինը: Բավականին պարզ էր, և ճանապարհը տեսանելի էր որոշ հեռավորության վրա, սակայն Թադեոս Շոլտոն իջեցրեց կողային լապտերներից մեկը, որպեսզի լուսավորի մեր ճանապարհը:

Պոնդիչերի առանձնատունը գտնվում էր իր սեփական հողակտորի վրա և շրջապատված էր շատ բարձր բարե պարիսպով, որի վերին մասը ծածկված էր կոտրատված ապակու շերտով: Մուտքը միայն մեկն էր, որը երկաթով ամրացված մի նեղ դուռ էր: Մեր ուղեկցորդը թակեց դուռը փոստատարին հատուկ «թըխկ-թըխկ» պայմանական թակոցով:

– Ո՞վ է, – ներսից հնչեց մի խուլ ձայն:

– Ես եմ, ՄըքՄե՛րդո: Դու հո ճանաչում ես իմ թակոցը:

Լսվեց դժգոհ փնթփնթոց, հետո բանալիների չնգչնգոց ու զրնգոց: Դուռը ծանրությամբ բացվեց, և շեմին հայտնվեց կարճահասակ, լայնաթիկունք մի մարդ, որի դուրս ցցված դեմքը

և կասկածամիտ, փայլփլուն աչքերը լուսավորվում էին լապտերի դեղին լույսով:

– Դո՛ւք եք, պարոն Թադեոս: Բայց էս մյուսներն ո՞վքեր են: Տերն ինձ ոչ մի կարգադրություն չի տվել նրանց մասին:

– Ինչպե՞ս թե չի տվել, ՄըքՄե՛րդո: Դու ինձ զարմացնում ես: Երեկ երեկոյան եղբորս ասացի, որ ընկերների հետ պիտի գամ:

– Էսօր իր սենյակներից դուրս չի եկել, պարոն Թադեոս, և ոչ մի կարգադրություն չի տվել: Դուք հո լավ գիտեք, որ ես պարտավոր եմ կանոններով շարժվել: Ձեզ ներս կթողնեմ, բայց ձեր ընկերները պիտի մնան, որտեղ կանգնած են:

Սա անսպասելի խոչընդոտ էր: Թադեոս Շուտոն շփոթված ու անօգնական նայեց շուրջը:

– Սա արդեն չափն անցնում է, ՄըքՄե՛րդո, – ասաց նա: – Ուրեմն, քեզ բավական չէ՞, որ ես երաշխավորում եմ նրանց համար: Այստեղ երիտասարդ տիկին էլ կա: Նա այս ժամին չի կարող հանրային ճանապարհի վրա սպասել:

– Շատ եմ ցավում, պարոն Թադեոս, – անզիջում պատասխանեց դռնապահը: – Էս ժողովուրդը գուցե ձեր ընկերներն են, բայց ո՛չ իմ տիրոջ: Նա ինձ լավ է վճարում իմ արած գործի համար, ու ես իմ պարտքը կկատարեմ: Ձեր ընկերներին ես չեմ ճանաչում:

– Օ՛, բայց ճանաչում ես, ՄըքՄե՛րդո, – բարեհամբույր բացականչեց Շերլոկ Յոլմսը: – Չեմ կարծում, թե մոռացել ես ինձ: Չե՞ս հիշում այն ոչ պրոֆեսիոնալ բռնցքամարտիկին, որ երեք ռաունդ կռվեց քեզ հետ՝ չորս տարի առաջ Ալիսոն սրահում,^[21] քո բենեֆիսային մենամարտի գիշերը:

– Ախր սա պարոն Շերլոկ Յոլման է, – գոհունակությամբ որոտաց նախկին մրցամարտիկը: – Ճշմարիտ Աստված: Ինչպե՞ս կարող էի սխալվել: Եթե տենց խաղաղ կանգնելու փոխարեն առաջ գայիր ու մի հատ էլ քո շեղաձիգ հարվածից հասցնեիր ծնոտիս տակ, առանց հարցի կճանաչեի: Էհ, բայց գիտես, չէ՞, որ դու քո տաղանդները վատնեցիր, տղա՛: Եթե պրոֆեսիոնալ դաշտ մտնեիր, շատ մեծ բարձունքների կհասնեիր:

– Տեսնո՞ւմ եք, Վոթսոն, – ծիծաղելով ասաց Յոլմանը, – եթե մնացած բոլոր մասնագիտական դռները փակվեն ինձ համար, առնվազն մեկը դեռ բաց կլինի: Մեր բարեկամը հիմա հաստատ մեզ դրսում ցրտին չի թողնի:

– Մտե՛ք, սըր, մտե՛ք... Դուք էլ, ձեր ընկերներն էլ, – պատասխանեց դոնապահը: – Ներող կլինեք, պարոն Թադեուս, բայց հրահանգները խիստ էին: Պետք է համոզվեի ձեր ընկերների մեջ, մինչև նրանց ներս թողնելը:

Ներսում խճաբարով լցված արահետը ոլորվում էր ամայի տարածքով դեպի մի մեծ, քառակուսի ու անշուք շինություն, որն ամբողջությամբ ստվերի մեջ էր, բացի մի անկյունից, որտեղ լուսնաշող էր ընկնում և փայլեցնում ձեղնահարկի պատուհանը:

Շենքի ահռելի չափերը, մռայլությունն ու անկենդան լռությունը մարդու սիրտը ծանրացնող սառնություն էին սփռում շուրջը: Նույնիսկ Թադեուս Շոլտոն կարծես ավելի անհանգստացավ, և լապտերը սկսեց դողդողալ ու գնզգրնգալ նրա ձեռքում:

– Չեմ հասկանում, – ասաց նա: – Ինչ-որ սխալ բան է կատարվել: Ես հստակ ասել էի Բարթոլոմյուին, որ այստեղ պիտի

լինենք, բայց նրա պատուհանում լույս չի երևում: Չգիտեմ, ի՞նչ մտածեմ:

– Նա միշտ այսպե՛ս է պահպանում տարածքը, – հարցրեց Յոլմսը:

– Այո՛: Նա շարունակել է հորս սովորությունը: Գիտեք, նա հորս սիրելի որդին էր, և երբեմն մտածում եմ, թե հայրս նրան ավելի շատ բան է ասել, քան ինձ: Յրեն Բարթոլոմյուսի պատուհանը՝ այնտեղ, որտեղ լուսնի շողն է ընկնում: Դրսից լուսավոր է, բայց ներսում կարծես լույս չկա:

– Չկա, – ասաց Յոլմսը: – Բայց դռան կողքի այն փոքր պատուհանից լույսի շող եմ տեսնում:

– Ա՛հ, դա տնտեսվարուհու սենյակն է: Այնտեղ մնում է ծեր տիկին Բերնսթոնը: Այ նա մեզ ամեն ինչ կպատմի: Բայց չնեղանաք, եթե խնդրեմ ձեզ այստեղ մի քանի րոպե սպասել: Որովհետև, եթե բոլորս միասին ներս մտնենք, իսկ նա մեր գալու մասին տեղյակ չլինի, կարող է վախենալ: Բայց լռությո՛ւն... Դա ի՞նչ էր...

Նա բարձրացրեց լապտերը, և նրա ձեռքն այնպես դողաց, որ լույսի խոպոպները թրթռացին մեր շուրջբոլորը: Օրիորդ Մորսթենը բռնեց իմ դաստակը, և մենք բոլորս կանգնեցինք՝ ականջներս լարած և արագ բաբախող սրտերով: Յանկարծ մեծ, սև տան խորքից գիշերվա լռության մեջ տխրագույն ու խղճահարույց ձայն լսվեց՝ դա վախեցած կնոջ սուր, ընդհատվող լացի ձայն էր:

– Դա տիկին Բերնսթոնն է, – ասաց Շոլտոն: – Նա տանն ապրող միակ կինն է: Սպասե՛ք այստեղ: Գնամ տեսնեմ, մի բոպեից կվերադառնամ:

Նա շտապեց դեպի դուռը և թակեց իր առանձնահատուկ ձևով: Մենք տեսանք, ինչպես մի բարձրահասակ տարեց կին դուռը բացեց ու ներս թողեց նրան և նույնիսկ ուրախությունից ճոճվեց՝ տեսնելով նրան:

– Օ՛, պարոն Թադեուս, սը՛ր, ի՛նչ ուրախ եմ, որ եկել եք: Ի՛նչ ուրախ եմ, որ եկել եք, պարոն Թադեուս, սը՛ր:

Մենք լսեցինք նրա ուրախության կրկնվող բացականչությունները, մինչև դուռը փակվեց, և նրա ձայնը խեղդվեց դռան հետևում:

Մեր ուղեկցորդը լապտերը մեզ էր թողել: Հովմար դանդաղ պտտեց այն և սուր հայացքով գննեց տունն ու տանը շրջապատող տարածքը տձևացնող մեծ հողակույտերը: Օրիորդ Մորսթենն ու ես կանգնած էինք կողք կողքի, և նրա ձեռքը իմ ձեռքի մեջ էր:

Պետք է ասեմ, որ սերը զարմանահրաշ երևույթ է. ահա մենք՝ երկուսս, որ այդ օրից առաջ երբեք չէինք հանդիպել միմյանց, ու մեր միջև ոչ մի սիրայի խոսք կամ հայացք չէր փոխանակվել, և այժմ՝ դժվարության պահին, մեր ձեռքերը բնագդաբար գտան իրար: Այն օրից ի վեր ես շատ եմ մտածել այդ մասին, բայց այդ պահին այնքան բնական էր, որ ես այդպես մոտեցա նրան, և, ինչպես նա ինքը հաճախ է ասել ինձ այդ մասին, իր մեջ էլ կար նույն բնագղը՝ դեպի ինձ ձգվելու, սփոփանք և ապաստան գտնելու համար: Այդպես, ձեռք ձեռքի մեջ, կանգնած էինք երկու

երեխաների պես, և մեր սրտերում խաղաղություն կար՝ ի հեճուկս այն բոլոր մուրթ բաների, որոնք շրջապատում էին մեզ:

– Ինչ տարօրինակ վայր է, – ասաց նա՝ շուրջը նայելով:

– Կարծես Անգլիայի բոլոր խլուրդներին հավաքել բերել ու այստեղ բաց են թողել, – ասացի ես: – Նման բան տեսել եմ մեկ էլ Բալարատի^[22] մոտ մի բլրի լանջին, որտեղ ոսկի էին հանքահանում:

– Եվ նույն պատճառով, – ավելացրեց Յոլմսը: – Սրանք գանձ որոնողների հետքեր են: Մի՛ մոռացեք, որ նրանք վեց տարի շարունակ որոնել են այդ գանձը: Չարմանալի չէ, որ ամբողջ տարածքը խճահանքի տեսք ունի հիմա:

Այդ պահին տան դուռը հանկարծ կրնկի վրա բացվեց, և Թադեոս Շոլտոն դուրս վազեց՝ ձեռքերը առաջ պարզած, սարսափահար աչքերով:

– Բարթոլոմյուկի հետ ինչ-որ բան է պատահել, – գոչեց նա: – Ես վախենում եմ: Նյարդերս չեն դիմանում:

Նա իսկապես գրեթե հեկեկում էր վախից, և մեծ կարակուլե օձիքից դուրս ցցված դողդոջուն, թուլակամ դեմքը վախեցած երեխայի անօգնական ու աղերսական արտահայտություն ուներ:

– Եկեք տուն մտնենք, – ասաց Յոլմսը իր կտրուկ, հաստատուն ձայնով:

– Այո՛, խնդրում եմ, – աղաչեց Թադեոս Շոլտոն: – Իրոք հիմա ես ի վիճակի չեմ անգամ որևէ ուղղություն ցույց տալու ձեզ:

Մենք բոլորս հետևեցինք նրան դեպի տնտեսավարուհու սենյակը, որը գտնվում էր միջանցքի ձախ կողմում: Տարեց կինը անհանգիստ աջ ու ձախ էր քայլում՝ սարսափահար տեսքով ու

մատները նյարդայնորեն կոտրատելով, բայց օրիորդ Մորսթենի տեսքը կարծես խաղաղեցնող ազդեցություն ունեցավ նրա վրա:

– Աստված օրհնի ձեր քաղցր ու հանդարտ դեմքը, – հիստերիկ հեկեկոցով բացականչեց նա: – Ձեզ վրա նայելուց անգամ մարդու սիրտը հանդարտվում է: Օ՛, ինչ ծանր օր էր այսօր:

Մեր ուղեկցուհին շոյեց՝ աշխատանքից բարակած մաշկով, կնոջ մաշված ձեռքը և մի քանի բարի, կանացի մխիթարական խոսքեր շնջաց, ինչից նրա անարյուն այտերին մի քիչ գույն վերադարձավ:

– Տերը փակվել է իր սենյակում և ինձ չի պատասխանում, – բացատրեց նա: – Ամբողջ օրը սպասել եմ նրանից որևէ հրահանգի, որովհետև նա հաճախ սիրում է մենակ մնալ: Բայց մոտ մեկ ժամ առաջ զգացի, որ ինչ-որ բան այն չէ, ու բարձրացա վերև՝ բանալու անցքից նայելու: Դուք պետք է բարձրանաք, պարոն Թադեոս... Պետք է ինքներդ տեսնեք... Տաք տարի տեսել եմ պարոն Բարթոլոմյու Շոլտոյին ուրախության ու վշտի մեջ, բայց երբեք նման դեմքով չէի տեսել նրան:

Շերլոկ Յոլմսը վերցրեց լամպը և առաջ գնաց, քանի որ Թադեոս Շոլտոյի ատամները գնգրտում էին: Մարդն այնքան էր ցնցված, որ աստիճաններով բարձրանալիս ստիպված եղա ձեռքս նրա թևի տակ դնել, քանի որ ծնկները դողում էին: Երկու անգամ, աստիճանների վրա Յոլմսը հանեց իր խոշորացույցը և մանրակրկիտ գննեց այն հետքերը, որոնք ինձ պարզապես անորոշ փոշու բծեր էին թվում աստիճանները ծածկող կոկոսե խսիրի վրա: Նա դանդաղ էր շարժվում աստիճանից աստիճան, լամպը ցած պահած, աջ ու ձախ սուր հայացքներ նետելով:

Օրիորդ Մորթթենը մնաց ներքևում՝ վախեցած տնտեսվարուհու հետ:

Երրորդ աստիճանավանդակն ավարտվում էր բավականին երկար, ուղիղ միջանցքով, որի աջ կողմում կախված էր մի մեծ պատկերազարդ հնդկական գոբելեն, իսկ ձախ կողմում՝ երեք դուռ կար: Հովմարը առաջ էր գնում նույն դանդաղ ու մեթոդական քայլվածքով, իսկ մենք՝ անմիջապես նրա հետևից, մինչ մեր երկար, սև ստվերները ձգվում էին աստիճաններով դեպի ցած:

Մեր վերջնակետը երրորդ դուռն էր: Հովմարը թակեց, բայց պատասխան չեղավ, ապա փորձեց բռնակը պտտել և դուռը բացել ուժով: Սակայն այն ներսից էր փակված՝ լայն ու հզոր սողնակով, ինչը տեսանք, երբ լամպը մոտեցրինք դռանը: Թեպետ բանալին պտտված էր, անցքը լիովին փակ չէր: Շերլոկ Հովմարը կռացավ դեպի բանալու անցքը և նույն պահին հետ թռավ՝ սուր շունչ քաշելով:

– Այստեղ ինչ-որ սատանայական բան կա, Վո՛թսոն, – ասաց նա՝ ավելի ցնցված, քան երբևէ տեսել էի նրան: – Դուք ի՞նչ եք կարծում:

Ես էլ կռացա դեպի անցքը և սարսափից հետ քաշվեցի: Լուսնաշողը հոսում էր սենյակ, և լուսարձակում սենյակում տիրող մշուշից: Մթուղթյան մեջ կարծես օդում կախված մի դեմք ուղիղ ինձ էր նայում: Դեմքը ողողված էր լուսնի շողով, իսկ մնացած ամեն ինչ ստվերի մեջ էր: Դա հենց մեր ուղեկից Թադեոսի դեմքն էր: Նույն բարձր ու փայլուն ճակատը, նույն կարմիր խոզանակի պսակի նման մազերը, նույն անարյուն դեմքը: Բայց դիմագծերը սառած էին մի սարսափազդու ժպիտի մեջ՝

անշարժ ու անբնական քմծիծաղի, որն այդ լուռ ու լուսնաշող սենյակում նյարդերի վրա ավելի սահմնկեցնող էր ազդում, քան կազդեր խոժոռությունը կամ դեմքի աղավաղումը: Դեմքն այնքան նման էր մեր փոքրիկ բարեկամին, որ ականա շրջվեցի՝ համոզվելու համար, որ նա իսկապես մեզ հետ է: Այդ պահին հիշեցի, որ նա մեզ ասել էր, որ եղբայրն ու ինքը երկվորյակներ են:

– Սարսափելի է, – ասացի Յոլմսին: – Ի՞նչ ենք անելու:

– Դուռը պետք է կոտրել, – պատասխանեց նա և ամբողջ ծանրությամբ նետվեց դռան վրա:

Դուռը ճոճաց ու տնքաց, բայց տեղի չտվեց: Երկուսով միասին կրկին նետվեցինք դռան վրա, և այս անգամ այն ճայթոցով բացվեց, ու մենք ներս մտանք Բարթոլոմյու Շուտոյի սենյակը:

Սենյակը կարծես հարմարեցված էր որպես քիմիական լաբորատորիա օգտագործելու համար: Դռան դիմացի պատի երկայնքով ապակե խցաններով շշերի երկակի շարք կար, իսկ սեղանը ծածկված էր բունգենյան այրիչներով,^[23] փորձանոթներով և թորանոթներով: Անկյուններում՝ հյուսած զամբյուղների մեջ, կանգնած էին քիմիական թթվային նյութերով մեծ շշեր: Դրանցից մեկը կարծես կամ արտահոսել էր, կամ ճաք էր տվել, քանի որ կրեոզոտի^[24] նման մուգ գույնի հեղուկի մի շիթ դուրս էր հոսել, և սենյակում օդը ծանրացրել յուրահատուկ, խեժանման սուր հոտով: Սենյակի մի կողմում, փայտի տաշեղների ու քանդված սվաղի աղբի մեջ մի սանդուղք էր կանգնած, որի գլխին առաստաղի մեջ բացվածք կար՝ այնքան մեծ, որ մարդ կարող էր

անցնել: Աստիճանների ստորոտում անփուլթ կերպով գցված էր պարանի մի երկար ոլորք:

Տանտերը նստած էր սեղանի մոտ փայտե բազկաթոռին, լրիվ կուչ եկած, գլուխը թեթված ձախ ուսին, դեմքին՝ սարսափելի, անհաղորդ ժպիտը: Մարմինը արդեն քարացած էր ու սառը և նա ակնհայտորեն արդեն մի քանի ժամ մեռած էր: Ինձ թվաց, թե ոչ միայն դեմքը, այլև վերջույթները նույնպես ոլորված ու խեղաթյուրված էին անբնական կերպով: Նրա ձեռքի մոտ սեղանի վրա ընկած էր մի տարօրինակ գործիք, որը խիտ շագանակագույն հյուսվածքով պատված փայտե ձող էր՝ ծայրին կոպիտ լարանով ամուր կապված քարե, մուրճանման գլխիկով: Կողքին՝ նոթատետրից պատռված թուղթ էր ընկած, որի վրա ինչ-որ բառեր էին խզրզված: Հովմար աչքի անցկացրեց այն ու փոխանցեց ինձ:

– Տեսնո՞ւմ եք, – ասաց նա՝ նշանակալից հոնքերը բարձրացնելով:

Լամպի լույսի տակ ես սարսուռով կարդացի. «Չորսի նշանը» բառերը:

– Աստծու սիրո՞ւն, ի՞նչ է նշանակում այս ամենը, – հարցրի ես:

– Դա նշանակում է սպանություն, – ասաց նա՝ կռանալով մահացածի վրա: – Ա՛հ, ես սպասում էի դրան: Նայե՛ք այստեղ:

Նա ցույց տվեց մի բան, որը նման էր երկար, մուգ փշի, որը խրված էր մարդու գլխի մաշկի մեջ, ականջից քիչ վեր:

– Ոնց որ փուշ լինի, – ասացի ես:

– Հենց փուշ է, որ կա... Կարող եք հանել: Բայց զգույշ եղեք, որովհետև թունավոր է:

Ես այն վերցրի՝ բռնելով ցուցամատով ու բթով: Գրեթե առանց որևէ հետք թողնելու, փուշը հեշտությամբ դուրս եկավ մաշկից: Միայն մի փոքրիկ կաթիլ արյուն երևաց ծակած տեղում:

– Սա ինձ համար լրիվ անլուծելի հանելուկ է, – ասացի ես: – Ամեն ինչ ավելի խճճվեց՝ պարզվելու փոխարեն:

– Ընդհակառակը, – պատասխանեց Յոլմսը, – ամեն ինչ ավելի է պարզվում ամեն հաջորդ ակնթարթում: Ինձ ընդամենը մի քանի բացակայող օղակ է պետք, և մտքումս գործն ամբողջությամբ կշարվի:

Սենյակ մտնելուց հետո մենք գրեթե մոռացել էինք մեր ուղեկցի ներկայության մասին: Նա դեռ կանգնած էր շեմին՝ ձեռքերը կրծքին սեղմած, սարսափից կարկամած մարդու կատարյալ պատկեր, և անդադար հառաչում էր: Սակայն հանկարծ նա կտրուկ, տագնապահար ճչաց.

– Գանձը չկա՛, – ասաց նա: – Նրան կողոպտել են: Գանձը տարել են: Ահա անցքը, որով իջեցրինք այն: Ես օգնեցի նրան: Ես վերջին մարդն եմ եղել, ով տեսել է նրան ողջ: Երեկ երեկոյան նրան այստեղ թողեցի, և լսեցի, թե ինչպես կողպեց դուռը, երբ ներքև էի իջնում:

– Ժամը քանի՞սն էր, – հարցրեց Յոլմսը:

– Ժամը տասն էր: Իսկ հիմա նա մահացած է... Պետք է ոստիկանություն կանչել... Իսկ նրանք անպայման կկասկածեն, որ իմ մատը խառն է սրան... Այո՛, վստահ եմ, որ կկասկածեն... Բայց դուք այդպես չե՞ք կարծում, չե՞, պարոնայք... Չե՞ք կարծում, չե՞, որ ես եմ արել... Մի՞թե հավանական է, որ ես ձեզ այստեղ բերեի, եթե ես արած լինեի: Օ՛, աստվա՛ծ, աստվա՛ծ... Ես խելագարվում եմ:

Նա ձեռքերը ցնցեց ու ոտքերը դուփեց մի տեսակ ջղաձգական կատաղությանը:

– Վախենալու պատճառ չունեք, պարոն Շոլտո, – բարյացական ասաց Յոլմսը՝ ձեռքը դնելով նրա ուսին: – Իմ խորհուրդն ընդունե՛ք ու գնացե՛ք ոստիկանատուն՝ դեպքը հայտնե՛ք ոստիկաններին: Առաջարկե՛ք, որ ամեն ինչում կօզնեք նրանց: Մենք այստեղ կսպասենք ձեր վերադարձին:

Փոքրիկ մարդը ենթարկվեց, գրեթե անգիտակից հնազանդությանը, և մենք լսեցինք, մթության մեջ սայթաքելով իջնող նրա քայլերի ձայնը:

Գլուխ 6. Շերտկ Յոլմսը ցուցադրում է

– Իսկ հիմա, Վո՛թսոն, – ասաց Յոլմսը՝ ձեռքերը շփելով, – մենք կես ժամ ունենք մեր տրամադրության տակ: Օգտագործենք ինչպես պետք է: Ես իմ գործը, ինչպես արդեն ասացի, գրեթե ավարտել եմ, բայց չի կարելի սխալվել՝ չափազանց ինքնավստահության պատճառով: Թեև գործն այժմ ինձ պարզ է թվում, բայց գուցե դրա տակ ավելի խոր բան էլ կա:

– Պա՛րզ... – բացականչեցի ես:

– Անշո՛ւշտ, – ասաց նա՝ բժիշկ պրոֆեսորի կեցվածքով, որն ասես դասախոսություն է կարդում մեծ լսարանի առաջ: – Դուք այնտեղ նստեք՝ անկյունում, որ ձեր ոտնահետքերը ոչինչ չխառնեն: Իսկ ես կանցնեմ գործի: Նախ պետք է պարզել, թե այդ մարդիկ ինչպե՛ս են ներս մտել և ինչպե՛ս են հեռացել... Այսպես... Դուռը երեկվանից չի բացվել: Իսկ պատուհա՞նը...

Նա լամպը տարավ դեպի պատուհանը՝ բարձրաձայն մրմնջալով իր դիտարկումները, բայց ավելի շուտ ինքն իր հետ խոսելով, քան՝ ինձ:

– Պատուհանը ներսից սեղմակով է փակված: Շրջանակը ամուր է: Կողքից ծխնիներ չկան: Բացե՛նք, տեսնե՛նք... Ջրատար խողովակ մոտակայքում չկա... Տանիքը անհասանելի է... Եվ այնուամենայնիվ, մարդը բարձրացել է այս պատուհանով... Անցած գիշեր անձրև գրեթե չի եղել: Ահա ոտքի ցեխոտ հետքը՝ հենց պատուհանի գոգին: Եվ ահա կլոր, ցեխոտ մի նշան գետնին... ու այս հետքից էլի կա... Յրե՛ս, այստեղ՝ հատակին... և ահա մեկն

Էլ՝ սեղանի մոտ: Նայե՛ք, Վո՛թսոն... Իսկապես շատ գեղեցիկ ցուցադրություն է:

Ես նայեցի, հստակ ձևավորված ցեխոտ կլորածև հետքերին:

– Սա ոտնահետք չէ, – ասացի ես:

– Դա մեզ համար շատ ավելի արժեքավոր բան է: Դա փայտե հենակի դրոշմահետք է: Տեսե՛ք՝ պատուհանի գոգինը կոշիկի հետք է... Ծանր կոշիկի... լայն մետաղական կրունկով, իսկ դրա կողքին՝ փայտե հենակի հետք:

– Փայտե ոտքով մարդը...

– Ճիշտ այդպես: Բայց այստեղ մեկ ուրիշն էլ է եղել՝ շատ հմուտ և շատ արդյունավետ մի օգնական: Դոկտո՛ր, դուք կկարողանայի՞ք բարձրանալ այս պատի վրայով:

Ես նայեցի բաց պատուհանից դուրս: Լուսինը դեռ պայծառ լուսավորում էր տան այդ անկյունը: Մենք գետնից մոտ վաթսուկ ոտնաչափ բարձրության վրա էինք, և ոչ մի տեղ, ոչ մի հենակետ չէի տեսնում, նույնիսկ աղյուսե պատի մեջ ոչ մի ճեղք չկար:

– Բացարձակ անհնար է, – պատասխանեցի:

– Առանց օգնության՝ այո: Բայց ենթադրենք, որ այստեղ վերևում մի ընկեր ունեք, որը ձեզ կիջեցնի այս հաստ ու ամուր պարանը, տեսնո՞ւմ եք, ընկած է այնտեղ, անկյունում... Մի ծայրը կկապի պատի այս մեծ կեռին... Մնացածը ձեզնից է կախված, եթե ճարպիկ լինեք, կարող եք վեր բարձրանալ՝ նույնիսկ փայտե ոտքով: Իսկ հեռանալիս, իհարկե, նույն ձևով էլ կիջնեք, և ձեր օգնականը պարանը վեր կքաշի, կարձակի կեռից, կծածկի պատուհանը, ներսից կփակի սեղմակով ու կհեռանա նույն ճանապարհով, որով սկզբում եկել էր: Եվ որպես մի լրացուցիչ մանրամասն, – շարունակեց նա՝ շոշափելով պարանը, – պետք է

ավելացնել, որ մեր փայտոտն բարեկամը, թեև վատ մազլցող չէ, բայց պրոֆեսիոնալ նավաստի էլ չի եղել: Նրա ձեռքերի մաշկը կոշտ չէ, և պաշտպանիչ կոշտուկներ չի ունեցել: Իմ խոշորացույցը մեկից ավելի արյան հետք ցույց տվեց, հատկապես պարանի ծայրի հատվածում: Դրանից եզրակացնում եմ, որ նա այնքան արագ է ցած սահել, որ ձեռքի մաշկը քերծել-պլոկել է:

– Լավ, թող այդպես լինի, – ասացի ես, – բայց դրանից ամեն ինչ նույնիսկ ավելի անհասկանալի է դառնում: Իսկ այդ խորհրդավոր օգնականը ո՞վ է: Նա ինչպե՞ս մտավ սենյակ:

– Այո՛, օգնականը... – մտախոհ կրկնեց Յուլյանը: – Այդ օգնականը հետաքրքիր հատկություններ ունի: Նրա մասնակցությունը գործը դուրս է բերում սովորական դեպքերի շրջանակից: Կարծում եմ, այդ օգնականը նոր էջ է բացում այս երկրում կատարված հանցագործությունների տարեգրության մեջ... Թեև նմանատիպ դեպքեր կարելի է հիշել Յնդկաստանից և, եթե հիշողությունս չի դավաճանում, Սենեգամբիայից:^[25]

– Բայց ինչպե՞ս է նա ներս մտել, – կրկնեցի ես: – Դուռը կողպած է, պատուհանը՝ անհասանելի: Գուցե ծխնելույզո՞վ:

– Վառարանի ծխնելույզի բացվածքը չափազանց փոքր է, – պատասխանեց նա: – Ես արդեն դիտարկել եմ այդ հնարավորությունը:

– Ուրեմն ո՞նց, – համառեցի ես:

– Դուք իմ կանոնը անտեսում եք, ինչպես միշտ, – ասաց նա՝ գլուխը թափ տալով: – Քանի անգամ եմ ասել ձեզ՝ երբ բացառեք այն ամենը, ինչ անհնարին է, մնացածը հենց կլինի ճշմարտությունը: Մենք գիտենք, որ նա դռնով չի եկել, պատուհանով չի եկել, ծխնելույզով չի եկել: Գիտենք նաև, որ նա

չէր կարող սենյակում թաքնված լինել, որովհետև այստեղ թաքստոցի տեղ չկա: Այդ դեպքում՝ ինչե՞ս է եկել:

– Նա եկել է տանիքի անցքով, – գոչեցի ես:

– Անշուշտ: Ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել: Եթե բարի լինեք լամպը բարձր պահել ինձ համար, հիմա մեր որոնումները կընդլայնենք դեպի ձեղնահարկը՝ այն գաղտնի սենյակը, որտեղ դրված է եղել գանձը:

Նա բարձրացավ աստիճաններով, երկու ձեռքով բռնեց մի գերանից և ճոճվելով իրեն վեր հրեց ձեղնահարկ: Յետո, փորի վրա պառկած, ձեռքն իջեցրեց լամպի համար ու պահեց, մինչ ես հետևեցի նրան:

Սենյակը, որտեղ հայտնվեցինք, մոտ տասը ոտնաչափ էր մի կողմից և վեցը՝ մյուսից: Հատակը հենց տանիքի գերաններն էին, որոնց միջև սվաղով ծածկված բարակ շրիշակներով փայտաշերտ էր դրված, այնպես որ քայլելիս պետք էր գերանից գերան անցնեինք: Տանիքը բարձրանում էր դեպի վեր և ակնհայտորեն տան իրական տանիքի ներքին կողմն էր: Կահույք ընդհանրապես չկար, և տարիների կուտակված փոշին հաստ շերտով ծածկել էր հատակը:

– Ահա, տեսնում եք, – ասաց Շերլոկ Յոլմսը՝ ձեռքը դնելով թեք պատին: – Սա քողարկված մտոց է, տանիքից ներս մտնելու համար: Կարող ենք հետ հրել, և խնդրեմ... Սա էլ տանիքը՝ մեղմ անկյան տակ թեքված: Այսպիսով՝ սա է ճանապարհը, որով մեր Թիվ Մեկ հանցագործը ներս է մտել: Տեսնենք՝ կարո՞ղ ենք գտնել նրա անհատականությունը բացահայտող ուրիշ հետքեր:

Նա լամպը իջեցրեց դեպի հատակը, և հենց այդ պահին ես երկրորդ անգամ այդ գիշեր տեսա, թե ինչպես նրա դեմքով անցավ

ցնցված, զարմացած արտահայտությունը: Իսկ ես, երբ հետևելով նրա հայացքին նայեցի ներքև, զգացի, որ մարմինս սառեց հագուստիս տակ: Հատակն ամբողջությամբ ծածկված էր մերկ ոտքերի հետքերով՝ հստակ, լավ ձևավորված, կատարյալ, բայց դրանք հազիվ թե հասնեին հասուն տղամարդու ոտնահետքերի կեսի մեծությանը:

– Հո՛ւմս, – շնջացի ես, – այս սարսափելի գործը երեխա է արե՞լ:

Նա մի ակնթարթում վերականգնեց ինքնատիրապետումը:

– Մի պահ ես էլ շփոթվեցի, – ասաց նա, – բայց սա միանգամայն բնական է: Հիշողությունս դավաճանեց ինձ, թե չէ պիտի կարողանայի կանխատեսել... Դե, այստեղ արդեն ուրիշ տեսնելու բան չկա: Իջնե՛նք:

– Իսկ ի՞նչ տեսությունն ունեք այդ ոտնահետքերի մասին, – անհամբեր հարցրի, երբ նորից իջանք ներքևի սենյակը:

– Սիրելի Վո՛թոն, մի քիչ վերլուծություն արեք, – ասաց նա՝ փոքր-ինչ անհամբերությամբ: – Դուք գիտեք իմ մեթոդները: Կիրառե՛ք դրանք, և հետաքրքիր կլինի համեմատել արդյունքները:

– Չեմ պատկերացնում, թե ի՞նչը կարող են բացատրել այս փաստերը, – պատասխանեցի:

– Շուտով ձեզ համար էլ պարզ կլինի, – ասաց նա ցրված, անտարբեր տոնով: – Կարծում եմ՝ այստեղ այլևս որևէ կարևոր բան չկա, բայց ես մի անգամ էլ կստուգեմ:

Նա հանեց խոշորացույցն ու չափագոտին և ծնկների վրա արագ-արագ շարժվեց սենյակով՝ չափելով, համեմատելով, գննելով, իսկ նրա երկար, բարակ քիթը գրեթե քսվում էր հատակի

տախտակներին, և փայլուն, խոր ընկած աչքերը թռչնի աչքերի պես անթարթ ու կենտրոնացած էին: Նրա շարժումներն արագ էին, լուռ ու նպատակային՝ լավ վարժեցված որսաշան պես, որը հոտապշիր, ընկնում է նոր գտած հետքի հետևից, և ակամա մտածեցի, թե նա ինչ ահարկու հանցագործ կարող էր դառնալ, եթե իր եռանդն ու խելքը օրենքի դեմ ուղղեր՝ այն պաշտպանելու փոխարեն: Որոնելիս նա շարունակ մրմնջում էր ինքն իրեն, և վերջապես հանկարծ ուրախ բացականչեց:

– Բախտն իսկապես մեր կողմն է, – գոչեց նա: – Յիմա ոչ մի դժվարություն այլևս չենք ունենա: Մեր թիվ Մեկ հանցագործը բարեբախտաբար ոտքը դրել է կրեոզոտի մեջ: Այս գարշահոտ խառնուրդի կողքին կարող եք տեսնել նրա փոքրիկ ոտքի եզրագիծը: Մեծ շիշը ճաք է տվել, տեսնո՞ւմ եք, և նյութը արտահոսել է հատակի վրա:

– Ուրեմն հիմա ի՞նչ ենք անելու, – հարցրի ես:

– Ինչպե՞ս թե... Յիմա, մենք կբռնենք նրան, և վերջ, – ասաց նա: – Ես մի շուն գիտեմ, որն այդ հոտի հետևից մինչև աշխարհի ծայրն էլ կհասնի: Եթե որսաշների ոհմակը կարող է հետևել մի ամբողջ գավառով քարշ տված ծովատառեխի հոտին, ապա ինչքա՞ն հեռու կարող է գնալ հատուկ վարժեցված շունը՝ այսպիսի սուր հոտի հետևից: Սա հիշեցնում է երեք թվի հանրագումարի կանոնով մի խնդիր: Պատասխանը մեզ կտա... Բայց հե՛յ, ահա և օրենքի լիազորված ներկայացուցիչները:

Բակից լսվեց ծանր քայլերի և բարձր ձայների աղմուկը, և նախասարահի դուռը ուժգին շրխկոցով բացվեց:

– Մինչև նրանք գան, – ասաց Յովմար, – ձեր ձեռքը դրեք այստեղ՝ այս դժբախտ մարդու թևին, և այստեղ՝ ոտքին: Ի՞նչ եք զգում:

– Մկանները տախտակի պես կարծր են, – պատասխանեցի:

– Ճիշտ այդպես: Դրանք ծայրահեղ կծկման վիճակում են, շատ ավելի ուժեղ, քան սովորական «rigor mortis»-ի, այսինքն՝ «դիակի կարկամանքի» դեպքում: Դա՛ դեմքի այսպիսի աղավաղման հետ միասին, կոչում են Յիպոկրատեսյան ժպիտ, կամ «risus sardonius», ինչպես ասում էին հին հեղինակները: Իսկ ի՞նչ եզրակացություն է դա հուշում ձեր մտքին:

– Մահվան պատճառը հզոր բուսական ալկալոիդն է եղել, – պատասխանեցի ես, – ինչ-որ ստրիխնինանման նյութ, որը փայտացում է առաջացնում:

– Ճիշտ այդ միտքն էլ ինձ մոտ ծագեց, հենց որ տեսա դեմքի կծկված մկանները: Սենյակ մտնելուն պես անմիջապես սկսեցի փնտրել այն միջոցը, որով թույնը ներթափանցել է մարդու օրգանիզմի մեջ: Ինչպես տեսաք, այն փուշը, որը թելթև հարվածային ուժով խրվել էր գլխամաշկի մեջ... Նկատո՞ւմ եք հարվածի ուղղությունը, որը ուղիղ գծով տանում է դեպի առաստաղի անցքը... Եթե մարդը նստած լիներ այս դիրքով, ապա առաստաղից նրա գլուխը այս կողմից կերևար: Իսկ հիմա ուսումնասիրեք փուշը:

Ես զգուշությամբ վերցրի այն և պահեցի լապտերի լույսի տակ: Դա մի երկար, սև գույնի ու սուր ծայրով փայտի փուշ էր: Սուր ծայրը փայլում էր, կարծես ինչ-որ կաչուն նյութ էր քսված դրա վրա: Բուժ ծայրը դանակով կտրված էր ու կլորացված:

– Ի՞նչ եք կարծում, սա անգլիական ծագում ունի՞, – հարցրեց նա:

– Ո՛չ, հաստատ կարող եմ ասել, որ ո՛չ:

– Այս բոլոր տվյալներով դուք արդեն պետք է կարողանաք ճիշտ եզրակացություն անել: Բայց ահա և օրինապահ ուժերը, ուստի օժանդակ ջոկատները կարող են նահանջել:

Նրա խոսքերի հետ միաժամանակ միջանցքում հնչեցին մոտեցող քայլեր, և ծանր դոփելով սենյակ մտավ մոխրագույն կոստյումով մի շատ գեր մարդ: Նրա դեմքը կարմիր էր, կազմվածքը՝ ծանր ու լիարյուն, իսկ փոքրիկ, փայլվիլուն աչքերը սուր հայացքով նայում էին ուռած, պարկանման կոպերի տակից: Նրա հետևից ներս մտավ համազգեստով մի տեսուչ և դեռ ոտքից գլուխ դողացող Թադեոս Շոլտոն:

– Հաս՛, ի՛նչ գործ եմ ասել... Ա՛յ սա գործ է, – գոռաց առաջին մտնողը բամբ, խռպոտ ձայնով: – Ի՛նչ գեղեցիկ գործ է... Բայց սրանք ո՞վքեր են: Տունը կարծես ճագարաբույն լինի՝ ամեն անցքում մարդ մարդու վրա:

– Կարծում եմ՝ պիտի հիշեք ինձ, պարոն Աթելնի Ջոնս, – հանգիստ ասաց Հոլմսը:

– Իհարկե հիշում եմ, – շնչասպառ խզխզացրեց մարդը: – Պարոն Շերլոկ Հոլմս, տեսաբան... Մոռանամ ձե՞զ... Երբեք չեմ մոռանա, թե ինչպես մեզ բոլորիս մի դասախոսություն կարդացիք պատճառների, հետևանքների ու արդյունքների մասին՝ Բիշոփսգեյթի զարդերի գործի կապակցությամբ: Չեմ ժխտում, որ դուք մեզ իրոք ճիշտ ուղու վրա դրիք այն ժամանակ, բայց խոստովանե՛ք, որ դա ավելի շատ բախտի բան էր, քան վերացական դատողության արդյունք:

– Իրապես շատ պարզ դատողության արդյունք էր:

– Ա՛խ, էլ մի՛ շարունակեք հիմա: Երբեք մի՛ ամաչեք խոստովանել: Բայց սա ի՞նչ է: Սա վատ գործ է: Շատ վատ գործ: Այստեղ կան կոշտ փաստեր, և ոչ մի տեսության տեղ չկա: Ի՞նչ բախտավորություն, որ ես Նորվուդում էի մեկ այլ գործով: Ոստիկանատանն էի, երբ տեղեկությունը եկավ: Ի՞նչ եք կարծում, ինչի՞ց է մահացել այս մարդը:

– Օ՛հ, դժվար թե սա այն գործերից մեկը լինի, որի կապակցությամբ հարկ է, որ ես տեսաբանեմ, – չոր պատասխանեց Յոլմսը:

– Չէ, չէ... Իրոք կարիք չկա, բայց ամեն դեպքում չենք կարող ժխտել, որ երբեմն ճիշտ տեղին եք խփում: Չարմացրե՛ք ինձ: Դուռը կողպված է եղել, դա հասկանում եմ: Կես միլիոն արժողությամբ զարդեր՝ չկան: Ի՞նչ կասեք պատուհանի մասին:

– Փակ էր, բայց պատուհանագոգին քայլերի հետքեր կան:

– Դե, եթե փակ էր, ուրեմն այդ հետքերը գործի հետ կապ չունեն: Դա պարզ տրամաբանություն է: Մարդը կարող էր ինչ-որ նոպայից մեռնել, բայց... զարդերը կորել են: Հա՛... Մի տեսություն ունեմ: Երբեմն նման փայլատակումներ լինում են մոտս... Դուրս եկե՛ք, սերժանտ, և դուք էլ, պարոն Շոլտո: Ձեր ընկերը կարող է մնալ... Իսկ ի՞նչ եք կարծում սրա մասին, Յոլմս... Շոլտոն իր խոստովանությամբ երեկ եղբոր հետ է եղել: Եղբայրը մահացել է ինչ-որ նոպայից, իսկ Շոլտոն վերցրել է գանձը: Ինչպե՞ս է ձեզ համար նման տեսությունը:

– Եվ մահացածը, վեր է կացել ու մեծ հոգատարությամբ ներսից կողպել է դուռը:

– Յը՛մ... Այստեղ մի բան չի բռնում: Եկեք գործին մոտենանք
առողջ բանականությամբ: Թաղեուս Շոլտոն եղբոր հետ էր: Վեճ
է եղել: Դա գիտենք: Եղբայրը մահացած է, զարդերը՝ չկան: Դա էլ
գիտենք: Թաղեուսի հեռանալուց հետո ոչ ոք եղբորը չի տեսել:
Մահճակալում մարդ չի քնել: Թաղեուսը ակնհայտորեն խիստ
խանգարված հոգեվիճակում է: Նրա արտաքինն էլ... դե, մեղմ
ասած, այնքան էլ գրավիչ չէ: Տեսնո՞ւմ եք, թե ինչպես են ցանցս
հյուսում Թաղեուսի շուրջը: Եվ ցանցը սկսում է սեղմվել:

– Դուք դեռ բոլոր փաստերին չեք տիրապետում, – ասաց
Յոլմսը: – Այս փայտե փուշը, և դա ասելու համար ունեմ բոլոր
հիմքերը, թունավորված է... Այն խրված էր հանգուցյալի
զլխամաշկի մեջ, որտեղ դեռ հետքը երևում է: Այս գրությամբ
թուղթը դրված էր սեղանին, իսկ դրա կողքին նաև դրված էր այս
բավականին տարօրինակ քարագլուխ գործիքը: Ինչպե՞ս է այս
ամենը տեղավորվում ձեր տեսության մեջ:

– Լիովին հաստատում է այն, – ինքնահավանորեն ասաց գեր
դետեկտիվը: – Տունը լի է հնդկական իրերով: Թաղեուսն է բերել
դրանք, անկասկած, իսկ եթե այս փուշը թունավոր է, Թաղեուսն
ինքը նույնքան կարող էր սպանություն գործել դրանով, որքան
որևէ ուրիշ մեկը: Թուղթը՝ ինչ-որ հոկուս-պոկուս է, և ամենայն
հավանականությամբ ոստիկաններին շեղելու նպատակով է
արված: Միակ հարցը՝ ինչպե՞ս է նա հեռացել: Ա՛հ, իհարկե, ահա՛
դեպի տանիք տանող անցքը:

Չնայած իր ծանր կազմվածքին, նա բավականին աշխույժ
բարձրացավ սանդուղքով և իր գեր մարմինը խցկելով անցքի մեջ
մտավ ձեղնահարկ, իսկ մի ակնթարթ անց լսեցինք նրա
հաղթական ձայնը, թե հայտնաբերել է մտոցի դուռը:

– Նրա մոտ երբեմն ստացվում է ինչ-որ բան գտնել, – իմիջիայլոց բացատրեց Յոլմսը՝ ուսերը թոթվելով: – Այս մարդու մեջ ժամանակ առ ժամանակ բանականության շողեր են լուսարձակում: Ինչպես ասում են. «*Il n'y a pas des sots si incommodes que ceux qui ont de l'esprit*»: Չկան ավելի վտանգավոր հիմարներ, որքան սուր միտք ունեցող հիմարները:

– Տեսնո՞ւմ եք, – ասաց Աթելնի Ջոնսը՝ սանդուղքով ցած իջնելով, – փաստերը, վերջիվերջո, տեսություններից լավ են: Իմ տեսակետը հաստատվեց: Տանիք տանող մտոցի դուռ կա, և այն մասամբ բաց է:

– Այն ես եմ բացել:

– Օ՛, իրո՞ք: Ուրեմն դուք էլ էիք ուշադրություն դարձրել, – ասաց նա՝ մի փոքր հիասթափված: – Դե, ով էլ նկատած լինի, դա ցույց է տալիս, թե ինչպես է մեր պարոնը փախել: Տեսո՞ւնք:

– Այո՛, սը՛ր, – պատասխանեց ձայնը միջանցքից:

– Ասեք պարոն Շոլտոյին, որ այստեղ գա... Պարոն Շոլտո, պարտավոր եմ ձեզ տեղեկացնել, որ ձեր ասած ցանկացած բան կարող է օգտագործվել ձեր դեմ: Թագուհու անունից ձերբակալում եմ ձեզ՝ որպես ձեր եղբոր մահվան մեջ ներգրավված անձ:

– Ահա՛, խնդրեմ, բա ես ի՞նչ էի ասում, – բացականչեց դժբախտ փոքրիկ մարդը՝ ձեռքերը տարածելով և հայացքը անհանգիստ հառելով մե՛կ ինձ, մե՛կ Յոլմսին, – Ասում էի, չէ՞...

– Մի՛ անհանգստացեք, պարոն Շոլտո, – ասաց Յոլմսը: – Կարծում եմ՝ կարող եմ խոստանալ, որ կազատեմ ձեզ մեղադրանքից:

– Չափազանց շատ բան եք խոստանում, պարոն Տեսաբան, չափազանց շատ բան, – կտրուկ ասաց դեռեկտիվը: – Կարող է պարզվել, որ ավելի դժվար գործ է, քան կարծում եք:

– Ես ոչ միայն կազատեմ նրան, պարոն Ջոնս, այլև անվճար կպարգևեմ ձեզ այն երկու անձանցից մեկի անունն ու նկարագրությունը, որոնք անցյալ գիշեր այս սենյակում են եղել: Այդ մարդկանցից մեկի անունը, և բոլոր հիմքերն ունեմ դա ասելու, Ջոնաթան Սմոլ է: Նա թերուս, փոքրահասակ, շատ աշխույժ մարդ է: Աջ ոտքն անդամահատված է, ուստի նա փայտե պրոթեզ է կրում, որը ներսի կողմից մաշված է: Ձախ կոշիկը կոպիտ, քառակուսի քթով ներբան ունի՝ կրունկի շուրջ երկաթե օղակով: Միջին տարիքի մարդ է, խիստ արևահարված և նախկինում եղել է դատապարտյալ: Այս մի քանի ցուցումները կարող են օգտակար լինել ձեզ, հատկապես հաշվի առնելով, որ նրա ավերի մաշկը բավականին պլակված է: Իսկ մյուս մարդը...

– Ասի՛ր, մյուս մեկն էլ կա, հա՛, – ծաղրական ձայնով հարցրեց Աթելնի Ջոնսը, թեև, ինչպես ակնհայտորեն տեսանելի էր, նա անկասկած տպավորված էր Յուլիանի մանրակրկիտ նկարագրությունից:

– ...Բավականին տարօրինակ անձ է, – շարունակեց Յուլիանը՝ շրջվելով: – Յուլյա ունեմ՝ շատ շուտով կկարողանամ ձեզ ծանոթացնել նաև երկրորդի հետ: Մի խոսք առանձին, Վո՛թսոն:

Նա ինձ տարավ միջանցք դեպի աստիճանահարթակը:

– Այս անսպասելի դեպքը, – ասաց նա, – մեզ ստիպեց մի փոքր մոռանալ մեր ճանապարհորդության սկզբնական նպատակի մասին:

– Ես էլ հենց դրա մասին էի մտածում, – պատասխանեցի, – ճիշտ չէ, որ օրիորդ Մորսթենը մնա այս դժբախտ տանը:

– Ո՛չ: Դուք պետք է նրան տուն ուղեկցեք: Նա ապրում է տիկին Սեսիլ Ֆորեսթերի հետ՝ Ստորին Քենբերվելում, և դա շատ հեռու չէ: Ես ձեզ այստեղ կսպասեմ, եթե նորից հետ գաք կառքով: Կամ գուցե շատ ե՛ք հոգնել:

– Ամենևին ոչ: Չեմ կարծում, թե կկարողանամ հանգստանալ, մինչև այս տարօրինակ պատմությունից ավելին չիմանամ: Կյանքում, քիչ թե շատ, ծանր բաներ տեսել եմ, բայց երդվում եմ՝ այս գիշերվա արագ հաջորդող տարօրինակ անակնկալները լիովին ցնցել են նյարդերս: Այնուամենայնիվ, կուզենայի մինչև վերջ գնալ ձեզ հետ, հատկապես հիմա, երբ արդեն այսբան առաջ ենք անցել:

– Ձեր ներկայությունը մեծ օգնություն կլինի ինձ, – պատասխանեց նա: – Մենք գործը ինքնուրույն կհասցնենք ավարտին և այս Ջոնսին կթողնենք, որ շարունակի հրճվել իր երևակայած հեքիաթներով: Երբ օրիորդ Մորսթենին իջեցնեք, ուզում եմ շարունակեք դեպի Փինչին Լեյն թիվ «3» տունը, որը Լամբեթում ջրի եզրին է գտնվում: Աջ կողմի երրորդ տանը թռչնատիկ սարքող մի վարպետ տաքսիդերմիստ^[26] է ապրում, անունը՝ Շերման: Պատուհանում կտեսնեք երիտասարդ ճագար բռնած մի աքիսի տիկ: Արթնացրե՛ք ծեր Շերմանին և իմ ողջույնները փոխանցելով ասացե՛ք, որ ինձ անմիջապես պետք է Թոբին: Թոբին կվերցնե՛ք ու կառքով հետ կբերեք ձեզ հետ:

– Շո՛ւն է, ենթադրում եմ:

– Այո՛, մի տարօրինակ խառնածին՝ բայց հոտառության զարմանալի ունակություն ունի: Ավելի շուտ Թորիի օգնությունը կուզեմ, քան Լոնդոնի ամբողջ դետեկտիվ գումարտակի:

– Ես կբերեմ այդ շանը, – ասացի ես: – Հիմա ժամը մեկն է: Եթե թարմ ձի գտնեմ, մինչև ժամը երեքը կվերադառնամ:

– Իսկ ես, – ասաց Հոլմսը, – կփորձեմ պարզել ինչ կարող եմ տիկին Բերնսթոնից և հնդիկ ծառայից, որը, ինչպես պարոն Թադեուսն ասաց, քնում է հարևան ձեղնահարկում: Հետո էլ կուսումնասիրեմ հաստափոր Չոնսի մեթոդները և կլսեմ նրա ոչ այնքան նուրբ հեզնանքները: «*Wir sind gewohnt dass die Menschen verhöhnen was sie nicht verstehen*»: Մենք սովոր ենք, որ մարդիկ ծաղրում են այն, ինչը չեն հասկանում: Գյոթեն միշտ անզուգական դիպուկ է ասում:

Գլուխ 7. Տակառի միջադեպը

Ոստիկաններն իրենց հետ կառք էին բերել, և դրանով ես օրիորդ Մորսթենին ուղեկցեցի տուն: Կանանց բնորոշ, գրեթե հրեշտակային շնորհով նա հանդարտ դեմքով դիմակայել էր փորձանքին, քանի դեռ զգում էր, որ իր կողքին կա մեկը, որն իրենից թույլ էր, որին պետք էր սատարել ու պաշտպանել: Հենց այդպիսին ես գտա նրան՝ լուսավոր ու խաղաղ նստած, վախեցած տնտեսավարուհու կողքին: Սակայն կառքի մեջ նա նախ թույլ տվեց իրեն թուլանալ, և ապա հանկարծ պայթեց լացուկոծով՝ այլևս չդիմանալով գիշերվա ծանր արկածներին: Հետո նա ինձ պատմեց, որ ճանապարհին ես իր վրա սառը և անկարեկից անձնավորության տպավորություն եմ թողել: Չէր կարող կռահել, անշուշտ, թե զգացմունքների ինչ մոլեգին պայթար էր ընթանում իմ ներսում, և թե ինչ մեծ ինքնատիրապետում էր ինձ պետք հանգստություն ցուցադրելու համար: Իմ համակրանքն ու սերն այդ պահին այնքան ուժեղ էին նրա նկատմամբ, որքան ձեռքիս ակամա շարժումը, որը ձգվեց դեպի նրա ձեռքը ավելի վաղ, երբ կանգնած էինք այգում: Ես զգացի, որ կյանքի ձևականություններին վարժվելու տարիները չէին կարողանա սովորեցնել ինձ ճանաչել նրա քնքուշ ու խիզախ բնավորությունը այնպես, ինչպես տարօրինակ փորձություններով լի այդ մեկ օրը: Այնուամենայնիվ, երկու միտք, որոնք անդադար պտտվում էին գլխումս, լռության կնիք էին դրել շուրթերիս:

Նա թույլ ու անօգնական էր՝ ցնցված մտքով ու նյարդերով: Եթե իր այդ վիճակում նրա հետ կիսվեի իմ զգացմունքներով, դա անարդար կլիներ, կարծես պարտադրեի իմ սերը նրան՝ չարաշահելով իր անօգնական վիճակը: Իսկ իմ առավել վատ միտքն այն էր, որ նա հարուստ էր: Եթե Յոլմսի որոնումները հաջողվեին, նա պիտի մեծ կարողություն ժառանգեր: Արդյո՞ք արդար էր ու պատշաճ, որ կես դրույթով վարձատրվող զինվորական վիրաբույժն օգտվեր մտերմության այդ հնարավորությունից, որը ստացել էր պատահականության շնորհիվ: Չէ՞ որ ես կարող էի նրա աչքին երևալ որպես հասարակ, գռեհիկ բախտախնդիր: Ես չէի կարող թույլ տալ, որ նման միտք անգամ անցներ նրա գլխով: Ագրայի գանձը կանգնել էր մեր միջև՝ անանցանելի արգելքի պես:

Գրեթե ժամը երկուսն էր, երբ հասանք տիկին Սեսիլ Ֆորեսթերի տանը: Ծառաները վաղուց էին գնացել քնելու, բայց տիկին Ֆորեսթերը օրհորդ Մորսթենի ստացած տարօրինակ հաղորդագրությունից այնքան էր հետաքրքրվել ու անհանգստացել, որ արթուն էր մնացել՝ հույսով սպասելով նրա վերադարձին: Նա ինքը բացեց դուռը: Միջին տարիքի, նրբակազմ կին էր, և ինձ ուրախություն պատճառեց տեսնելը, թե որքան քնքշորեն նա ձեռքը դրեց մյուսի մեջքին ու գոտկատեղին, և որքան մայրական հնչեց նրա ձայնը, որով նա ողջունեց նրան: Ակնհայտ էր, որ օրհորդ Մորսթենը պարզապես վարձու դաստիարակչուհի չէր, այլ պատվարժան բարեկամ: Ինձ ներկայացրին, և տիկին Ֆորեսթերն անկեղծորեն խնդրեց ներս մտնել ու պատմել մեր արկածների մասին: Սակայն ես բացատրեցի իմ հանձնարարության կարևորությունը և

խոստացա, որ գործի ընթացքի մասին ցանկացած առաջընթացի դեպքում անպայման կայցելեմ ու կտեղեկացնեմ իրենց: Երբ հեռանում էի, թաքուն հայացք զցեցի հետ, և մինչև օրս էլ կարծես տեսնում եմ տան շեմին կանգնած երկու նրբակազմ, իրար հենված կերպարանքները, նախասրահի կիսաբաց դռան լույսով ողողված, որը դուրս էր թափանցում գունավոր ապակու միջով, դռան հետևից երևացող, պատին կախված բարոմետրը և փայլուն աստիճանաձողերը: Այդ մուլթ ու խճճված գործի մեջ, որը մեզ ամբողջությամբ կլանել էր, անչափ մխիթարիչ էր թեկուզ մի ակնթարթային հայացքով զգալ խաղաղ անզլիական տան շունչը:

Եվ որքան ավելի երկար էի մտածում տեղի ունեցածի մասին, այնքան ավելի մուլթ ու վայրի էր թվում ինձ այն: Գազային լույսով լուսավորված, լուռ փողոցներով անցնելիս՝ ես մտովի վերանայում էի դեպքերի ամբողջ արտասովոր շղթան: Սկզբնական խնդիրն արդեն բավականին պարզ էր: Կապիտան Մորսթենի մահը, մարգարիտներով փոքրիկ ծանրոցները, հայտարարությունը, նամակը, այդ ամենը այլևս առեղծված չէր մեզ համար: Բայց դրանք մեզ տարել էին միայն դեպի ավելի խոր ու ավելի ողբերգական գաղտնիքներ: Յնդկական գանձը, Մորսթենի դրամապանակում գտնված տարօրինակ հատակագիծը, մայրը Շոլտոյի մահվան պահին տեղի ունեցած անհավատալի տեսարանը, գանձի հայտնաբերումը և անմիջապես դրան հաջորդած՝ հայտնագործողի սպանությունը, հանցագործության չափազանց յուրօրինակ «ուղեկցող» հանգամանքները՝ ոտնահետքերը, արտասովոր զենքերը, քարտի վրա գրված բառերը, որոնք համընկնում էին Կապիտան Մորսթենի քարտեզի գրության հետ — այս ամենը առեղծվածների իսկական

լաբիրինթոս էր, որտեղ իմ ընկերոջից պակաս արտակարգ շնորհներով մարդը հեշտությամբ կարող էր հուսահատվել, թե երբևէ կգտնի թելի ծայրը:

Փինչին Լեյնը մաշված երկհարկանի աղյուսե տների մի շարք էր՝ Լամբեթի ստորին թաղամասում: Թիվ «3»-ի դուռը երկար ժամանակ թակեցի, մինչև կարողացա որևէ արձագանք ստանալ: Վերջապես վարագույրի հետևում մոմի լույսի փայլ նկատվեց, և վերևի պատուհանից մի դեմք դուրս նայեց:

– Կորի՛ր այստեղից, հարբած թափառական, – գոռաց դեմքը:
– Եթե Էլի աղմկես, շնանոցս կբացեմ ու քառասուններեք շուն կարձակեմ քեզ վրա:

– Ինձ ձեր շներից միայն մեկն է պետք, հենց նրա համար եմ եկել, – ասացի ես:

– Կորի՛ր, – գոռաց ձայնը, – Աստծով եմ երդվում, այստեղ ստոպրակի մեջ թունավոր օձ ունեն, եթե հենց հիմա չչքվես, օձը կզցեմ գլխիդ:

– Բայց ինձ շուն է պետք, – գոչեցի ես:

– Չերիք է վիճես ինձ հետ, – գոռաց պարոն Շերմանը: – Չենց հիմա հեռացի՛ր... Երբ ասեմ «երեք» արդեն ուշ կլինի՝ օձը ցած կընկնի ուղիղ գլխիդ:

– Պարոն Շերլոկ Յոլմսը... – սկսեցի ես, և այդ խոսքերն իսկական կախարդական ազդեցություն ունեցան: Պատուհանը միանգամից շրխկոցով փակվեց, և մի քանի վայրկյան անց փականներն արձակվեցին ու դուռը բացվեց: Պարոն Շերմանը երկարուձիգ, կմախքային նիհար մարմնով մի ծեր մարդ էր՝ կախ ընկած ուսերով, բարակ երկար պարանոցով և կապտավուն ապակիով ակնոցներով:

– Պարոն Շերլոկի ընկերը միշտ ողջունելի է իմ տանը, – ասաց նա: – Մտե՛ք, սը՛ր: Ձգուշացե՛ք... Հեռու մնացե՛ք փորսուղից, սրիկան կծում է... Ա՛խ, ա՛խ, ամո՛թ ամո՛թ... Ուզում էիր պարոնին կծե՛լ, հա՛... – սա ասվեց վանդակի ճաղերի հետևում չար գլուխն առաջ մեկնած ու կարմիր աչքերը փայլեցնող կզաքիսի նման մի կենդանու: – Սրա վրա ուշադրություն մի դարձրե՛ք, սը՛ր, օժամողես է, բայց ժանիք էլ չունի, դրա համար թողնում եմ, որ սենյակում ազատ ման գա՝ ուտում է բոլոր ուտիճներին ու խավարասերներին: Չնեղանա՛ք, որ սկզբում մի քիչ կոպիտ խոսեցի ձեզ հետ, որովհետև երեխաները հոգիս հանում են, ու շատերն էլ այս փողոցով հատուկ գալիս դուռս ծեծում ու փախչում են՝ ուղղակի ինձ գժվեցնելու համար: Ի՞նչ է ուզում պարոն Շերլոկ Յոլմսը, սը՛ր:

– Ձեր շներից մեկն է ուզում:

– Աա՛, դա Թոբին կլինի, հաստատ:

– Այո՛, Թոբի է անունը:

– Թոբին ապրում է ձախ կողմի՝ թիվ «7»-ում:

Նա դանդաղ առաջ շարժվեց մոմը ձեռքին՝ իր շուրջը հավաքած տարօրինակ կենդանական «ընտանիքի» միջով: Անորոշ, ստվերախառն լույսի տակ ես աղոտ տեսնում էի՝ ինչպես ամեն ճեղքից ու անկյունից փայլվիլուն աչքեր էին նայում մեզ: Նույնիսկ մեր գլխավերևի գերանների վրա շարքով նստած էին ծանրակշիռ թռչուններ, որոնք սկսեցին ծուլորեն մի ոտքից մյուսին հենվել, երբ մեր ձայները խանգարեցին նրանց քունը:

Թոբին բավականին տգեղ, երկարամագ, կախականջ արարած էր՝ կես սպանիել, կես որսաշուն, շագանակագույն ու սպիտակ բծերով և չափազանց ծանր ու ճոճվող քայլով:

Կենդանին մի քիչ տատանվեց, հետո ընդունեց շաքարի կտորը, որը ծերուկ բնասերն ինձ էր տվել կենդանուն հյուրասիրելու համար, և այդպես դաշինքը կնքելով ինձ հետ՝ Թոբին տեղից շարժեց ու ինձ հետևելով, եկավ դեպի կառքը և առանց դժվարության համաձայնեց ուղեկցել ինձ: Երբ Վեսթմինսթերյան պալատի^[27] մեծ ժամացույցը զարկեց երեքը, ես նորից Պոնդիչերի առանձնատանն էի: Պարզվեց՝ նախկին պրոֆեսիոնալ բռնցքամարտիկ ՄըքՄերդոն նույնպես ձերբակալված էր որպես հանցակից, և նրանց երկուսին՝ պարոն Շոլտոին ու պարոն ՄքՄերդոնին արդեն տեղափոխվել էին ոստիկանական բաժանմունք: Երկու կոնստեբլ պահակություն էին անում նեղ դարպասի մոտ, բայց երբ ես նշեցի դետեկտիվի անունը, ինձ թույլ տվեցին անցնել՝ շան հետ միասին:

Հոլմսը կանգնած էր դռան շեմին՝ ձեռքերը գրպաններում և ծխամորճ էր ծխում:

– Ա՛հ, բերել եք շանը, – ասաց նա: – Լավ շուն ես դու... Տեսնենք ինչ կանես մեզ համար... Աթելի Ջոնսը գնացել է: Ձեր գնալուց հետո այստեղ բումն հետաքննչական եռանդի ու իշխանության ցուցադրություն եղավ: Նա ձերբակալեց ոչ միայն մեր բարեկամ Թադեոսին, այլ նաև դռնապահին, տնտեսվարուհուն և հնդիկ ծառային: Այժմ տունը ամբողջությամբ մերն է, բացի վերևում գտնվող մի սերժանտից: Շանը թողեք այստեղ ու եկեք բարձրանանք:

Մենք Թոբիին կապեցինք նախասրահի սեղանի ոտից և նորից բարձրացանք աստիճաններով: Սենյակը նույնն էր, ինչպես թողել էինք: Միակ տարբերությունն այն էր, որ կենտրոնական

գործող անձի վրա սավան էին գցել: Անկյունում նստած էր հոգնած տեսքով մի ոստիկանական սերժանտ:

– Ձեր ոստիկանական լապտերը տվե՞ք ինձ, սերժանտ, – ասաց ընկերս: – Իսկ հիմա լապտերը կապե՞ք այս լարին և կախե՞ք իմ պարանոցից, այնպես որ կրծքիս վրա կախվի: Շնորհակալ եմ: Հիմա պետք է հանեմ կոշիկներս ու գուլպաներս: Դուք դրանք ձեզ հետ ներքև կտանե՞ք, Վոթսոն: Պետք է մի քիչ բոբիկ մազլցեմ... Թաշկինակս թաթախե՞ք կրեոզոտի մեջ... Այդքանը բավական է: Իսկ հիմա մի պահ ինձ հետ ձեղնահարկ բարձրացե՞ք:

Մենք վեր մազլցեցինք անցքով: Հոլմսը կրկին լույսը գցեց փոշու մեջ հստակ երևացող ոտնահետքերի վրա:

– Հատկապես ուզում եմ, որ այս ոտնահետքերին ուշադրություն դարձնե՞ք, – ասաց նա: – Որևէ ուշագրավ բան տեսնո՞ւմ եք դրանց մեջ:

– Դրանք, – ասացի ես, – պատկանում են կամ մի երեխայի կամ մի փոքրամարմին կնոջ:

– Չափից բացի, սակայն, ուրիշ որևէ բան չե՞ք նկատում:

– Թվում է, սովորական ոտնահետքերի նման են:

– Ամենևին: Այստեղ նայե՛ք: Սա աջ ոտքի հետքն է փոշու մեջ: Հիմա ես իմ մերկ ոտքով կողքին մի հետք կթողնեմ: Ի՞նչն է ամենամեծ տարբերությունը ձեր կարծիքով:

– Ձեր մատները սեղմված են իրար, – ասացի ես: – Մյուս հետքում յուրաքանչյուր մատը հստակ առանձնացված է:

– Ճիշտ այդպես: Ահա հիմնական կետը: Հիշե՛ք դա: Իսկ հիմա, կբարեհաճե՞ք մոտ գնալ այն մտոցին և հոտ քաշել փայտե շրջանակի եզրից: Ես այստեղ կմնամ, քանի որ այս թաշկինակը ձեռքումս է:

Ես արեցի ինչպես ասել էր, և իսկույն զգացի խեժանման ուժեղ հոտը:

– Հենց այստեղ է նա ոտքը դրել դուրս գալու ժամանակ: Եթե դուք կարողացաք նրա հետքը զգալ, կարծում եմ՝ Թոբին դժվարություն չի ունենա: Հիմա վազեք ներքև, արձակե՛ք շանը և գնանք մեր Բլոնդենի^[28] հետքերով:

Մինչև ես հասցրի դուրս գալ բակ, Շերլոկ Հոլմսն արդեն տանիքի վրա էր, և ես տեսնում էի նրան. ասես մի հսկայական լուսատիտիկ լիներ, որը շատ դանդաղ շարժվում էր տանիքի կատարի երկայնքով: Մի պահ նրան կորցրի ծխնելույզների մի կոլյտի հետևում, բայց շուտով նա նորից երևաց, հետո դարձյալ անհետացավ՝ հակառակ կողմում: Երբ պտտվեցի տան շուրջը և հայտնվեցի հետևի կողմում, նրան տեսա նստած՝ անկյունային քիվերից մեկի վրա:

– Դո՛ւք եք, Վո՛թսոն, – կանչեց նա:

– Այո՛:

– Այստեղից է իջել... Իսկ այն սև բանը՝ այնտեղ ներքևում... Դա ի՞նչ է:

– Ջրի տակառ է:

– Վրան կափարիչ կա՞:

– Այո:

– Սանդուղքի որևէ հետք տեսնո՞ւմ եք:

– Ո՛չ:

– Գրողը քեզ տանի, – մռայլվեց նա: – Վիզ կոտրելու համար շատ հարմար տեղ է: Ես պիտի կարողանամ իջնել այնտեղով, որտեղից նա բարձրացել է: Ջրատար խողովակը բավականին ամուր տեսք ունի: Դե, ինչ լինելու է, թող լինի:

Լսվեց ոտքերի քստքստոց, և լապտերը սկսեց կայուն արագությամբ ցած իջնել պատի կողքով: Ապա նա մի թերթև ցատկով իջավ տակառի վրա, իսկ այնտեղից՝ գետնին:

– Հեշտ էր նրա հետքերով գնալը, – ասաց նա՝ հագնելով գուլպաներն ու կոշիկները: – Կղմինդրներն ամբողջ ճանապարհին տեղահանվել էին, և շտապելիս սա գցել էր ձեռքից: Եվ դա հաստատում է իմ «ախտորոշումը», ինչպես դուք՝ բժիշկներդ, կասեիք:

Նա ինձ ցույց տվեց մի փոքրիկ գրպանակ կամ քսակ՝ հյուսված գունավոր խոտերից և զարդարված մի քանի փայլվիղող, հասարակ ուլունքներով: Ձևով ու չափով այն քիչ թե շատ նման էր ծխախոտատուփի: Ներսում մուգ փայտից հղկված կես տասնյակ փշեր կային՝ մի ծայրից սուր, մյուսից կլորացված՝ հենց այն փշի նման, որը խոցել էր Բարթոլոմյուս Շոլտոյին:

– Սատանայական տեգեր են, – ասաց նա: – Չգուշացե՛ք... Հանկարծ չծակեք ձեզ: Շատ ուրախ եմ, որ դրանք ձեռքս ընկան, որովհետև ամենայն հավանականությամբ սա նրա ամբողջ պաշարն է: Հիմա արդեն քիչ հավանական է, որ շուտով դուք կամ ես սրա նման մի փուշ կստանանք մեր վզակոթին: Ես ավելի շուտ կկանգնեի Մարտինի գնդակի^[29] առաջ, քան այս սատանայական զենքի: Պատրաստ ե՞ք վեց մղոն ոտքով քայլել, Վո՛թոն:

– Իհարկե, – պատասխանեցի ես:

– Ձեր ոտքը կդիմանա՞:

– Անկասկած:

– Դե, գնացի՛նք, շնիկ ջան... Իմ լավ ծերուկ Թոբի: Հոտ քաշի՛ր... Թո՛բի, հոտ քաշի՛ր...

Նա կրեոգոտով թրջված թաշկինակը մոտեցրեց շան քթին, մինչ կենդանին կանգնած էր՝ բրդոտ ոտքերը լայն դրած, իսկ գլուխը՝ շատ ծիծաղելիորեն մի կողմի վրա թեքած, ինչպես մի նրբաբույր գինու սիրարահար մեկը կաներ, եթե նրա քթին դեմ տային մի բաժակ հայտնի տեսակի գինի: Հետո Հոլմսը թաշկինակը մի կողմ նետեց, մի ամուր լարան ամրացրեց խառնածին շան վզկապին և նրան տարավ ջրի տակառի մոտ: Կենդանին իսկույն սկսեց բարձր, դողդոջուն հաչոցների արձակել և, քիթը գետնին, պոչը վեր ցցած, վազեց հետքով այնպիսի արագությամբ, որ լարանը ձգվեց և մեզ ստիպեց իր հետևից վազել այնքան արագ, որքան կարող էինք:

Արևելքը աստիճանաբար լուսավորվում էր, և այժմ սառը, մոխրագույն լույսի մեջ որոշ հեռավորություն արդեն տեսանելի էր դարձել: Քառակուսի, ծանրակշիռ տունը՝ իր սև, դատարկ պատուհաններով և բարձր, մերկ պատերով, տխուր ու մենավոր վեր էր խոյանում մեր հետևում: Մեր ուղին անցնում էր ամբողջ տարածքով՝ ներս ու դուրս գծագրված խրամատների ու փոսերի միջով, որոնք կտրատել էին հողը: Ցրված հողակույտերով և վատ աճած թփերով ամբողջ տարածքը անկենդան, չարագուշակ տեսք ուներ, որը լիովին ներդաշնակ էր այդ ամենի վրա ստվեր գցող ողբերգության հետ:

Երբ հասանք սահմանային պատին, Թոբին սկսեց վազել նրա ստվերի եզրով՝ անհամբեր նվնվալով, և վերջապես կանգ առավ մի անկյունում, որի վրա ստվեր էր գցում երիտասարդ հաճարենու սաղարթը: Այնտեղ, որտեղ երկու պատերը միանում էին անկյան մեջ, մի քանի աղյուսներ թուլացած էին, և մնացած բացվածքները ներքևի մասում մաշվել ու կլորացել էին, ասես դրանք հաճախ էին

օգտագործվել որպես սանդուղք: Յոլմար վեր մագլցեց, և շանը ինձնից վերցնելով՝ իջեցրեց պատի մյուս կողմը:

– Ահա փայտոտն մարդու ձեռքի հետքը, – նկատեց նա, երբ ես էլ բարձրացա նրա կողքին: – Տեսնո՞ւմ եք սպիտակ սվաղի վրա մնացած փոքրիկ արնոտ հետքը: Բախտներս բերեց, որ երեկվանից շատ ուժեղ անձրև չի եղել: Նրանց հոտը դեռ գետնի վրա է, չնայած որ քսանութ ժամ առաջ են անցել այստեղով:

Խոստովանում եմ՝ ես ինքս կասկածում էի՝ հիշելով, թե այդ ընթացքում ինչ ահռելի երթևեկություն էր անցել Լոնդոնի այդ ճանապարհով: Բայց շուտով վախերս փարատվեցին: Թորքին ոչ մի վայրկյան չվարանեց ու չշեղվեց, և իր յուրահատուկ ճոճվող քայլով շարունակեց առաջ գնալ: Ակնհայտ էր, որ կրեոզոտի սուր հոտը մյուս բոլոր խառն հոտերից շատ ավելի ուժեղ էր հնչում նրա քթի համար:

– Մի՛ կարծեք, – ասաց Յոլմար, – թե այս գործի հաջողությունը կախված է միայն այն պատահականությունից, որ նրանցից մեկը ոտքը դրել էր քիմիական նյութի մեջ: Ես արդեն որոշ փաստարկներ ունեի, որոնք թույլ կտային ինձ հետապնդել նրանց բազմաթիվ այլ եղանակներով: Բայց սա ամենաարագ ձևն է, և քանի որ բախտը նման հնարավորություն է ընծայել մեզ, մեղք կլիներ, չօգտվելը: Թեև այսպես գործն այլևս դադարում է զուտ մի գեղեցիկ փոքրիկ մտավոր խնդիր լինել, ինչպիսին մի պահ խոստանում էր: Սրանից գուցե որոշ հեղինակություն կամ արժանիք հնարավոր լիներ շահել, եթե չլիներ այս չափազանց ակնհայտ հուշումը:

– Այստեղ փառք էլ կա, ու դեռ ավելին, – ասացի ես, – հավատացնում եմ ձեզ, Յոլմա, այս գործում ձեր արդյունքներին

հասնելու եղանակները ինձ զարմացնում են նույնիսկ ավելի, քան Ջեֆերսոն Յոուլփի սպանությունների գործում: Սա ինձ ավելի խոր ու ավելի անբացատրելի է թվում: Օրինակ՝ ինչպե՞ս կարողացաք այդքան վստահ նկարագրել փայտոտն մարդուն:

– Լուրջ ե՞ք ասում, ի՞նչ լավ մարդ եք դուք, – ասաց նա, – դա ամենապարզ բանն էր: Չեմ ուզում թատերական լինել: Ամեն ինչ բաց էր ու ակնհայտ: Երկու սպաներ, որոնք ղեկավարում էին դատապարտյալների պահակախումբը, իմանում են թաղված գանձի գաղտնիքը: Նրանց համար քարտեզ է գծում Ջոնաթան Սմոլ անունով մի անգլիացի: Հիշում եք, չէ՞, որ այդ անունը տեսանք Կապիտան Մորսթենի մոտ եղած քարտեզի վրա: Նա այն ստորագրել էր իր և իր գործընկերների անունից, ներկայացնելով իրենց որպես «չորսի նշանը», ինչպես ինքը փոքր-ինչ դրամատիկ կերպով անվանել էր իրենց ընկերախումբը: Այդ քարտեզի օգնությամբ սպաները, կամ նրանցից մեկը, հասել էր գանձին և իր հետ բերել Անգլիա՝ ենթադրաբար չկատարված թողնելով որոշակի պայման, որով ստացել էր այն: Իսկ հիմա... Ինչո՞ւ Ջոնաթան Սմոլը ինքը չվերցրեց գանձը: Պատասխանը ակնհայտ է: Քարտեզը թվագրված է այն ժամանակով, երբ Մորսթենը սերտ կապի մեջ էր դատապարտյալ կալանավորների հետ: Ջոնաթան Սմոլը գանձը չէր վերցրել, որովհետև նա և նրա ընկերները հենց իրենք էին կալանավորներ և չէին կարող գանձը վերցնել ու փախչել:

– Բայց դա ընդամենը ենթադրությունն է, – ասացի ես:

– Ավելին է, քան ենթադրությունը, հավատացե՛ք ինձ: Սա միակ հիպոթեզն է, որը ծածկում է փաստերը: Տեսնե՛նք, թե որքանով է այն համապատասխանում դեպքերի ընթացքին:

Մայր Շուտոն մի քանի տարի ապրում է խաղաղ, երջանիկ կյանքով՝ գանձը ապահով թաքցրած իր թևի տակ: Հետո Հնդկաստանից նամակ է ստանում, որը նրան ահավոր վախեցնում է: Դա ի՞նչ նամակ էր:

– Նամակ, որտեղ ասվում էր, որ այն մարդիկ, ում նա խաբել էր, ազատ են արձակվել:

– Կամ փախել են: Ինչը նույնիսկ ավելի հավանական է, որովհետև նա ինքը պետք է շատ լավ իմանար նրանց կալանավորման ժամկետը, և դա չպետք է անակնկալ լիներ նրա համար: Եվ ի՞նչ է անում նա դրանից հետո: Նա սկսում է պաշտպանվել փայտոտն մարդուց, սպիտակամորթ մարդուց, նկատի ունեցեք, որովհետև նա մի սպիտակամորթ առևտրականի շփոթել էր այդ մարդու հետ և նույնիսկ ատրճանակով կրակել էր այդ պատահական մարդու վրա: Իսկ հիմա հիշե՛ք քարտեզը: Այնտեղ միայն մեկ սպիտակ մարդու անուն կար: Մյուսները կա՛մ հնդիկներ էին, կա՛մ մահմեդականներ: Ուրիշ սպիտակ մարդ չկար: Ուստի կարող ենք վստահ ասել, որ փայտոտն մարդը հենց նույն ինքը՝ Ջոնաթան Սմոլն է: Ձեր կարծիքով՝ այս դատողությունը թերի՞ է:

– Ո՛չ: Հստակ է ու ամբողջական:

– Լավ, հիմա եկեք փորձենք մեզ դնել Ջոնաթան Սմոլի տեղը: Եկեք ամեն ինչին նայենք նրա աչքերով: Նա գալիս է Անգլիա՝ երկու նպատակով՝ վերադարձնել այն, ինչն ինքը համարում է իրենը, և վրեժ լուծել այն մարդուց, ով իրեն զրկել է դրանից: Նա պարզում է, թե որտեղ է ապրում Շուտոն, և շատ հնարավոր է, որ կապ է հաստատում նրա տնեցիներից մեկի հետ: Տանը կա այդ բաթլերը^{30]} Լալ Ռատ անունով, որին մենք դեռ չենք տեսել: Տիկին

Բերնսթոնը նրա մասին շատ վատ բնութագիր է տալիս: Սակայն Սմոլը, այնուամենայնիվ, չէր կարող պարզել, թե գանձը որտեղ է թաքցված, որովհետև դա ոչ ոք չգիտեր՝ բացի մայորից և մեկ հավատարիմ ծառայից, որն արդեն մահացել է: Հանկարծ Սմոլը տեղեկանում է, որ մայորը մահվան մահճում է: Խելագարի պես՝ վախենալով, թե գանձի գաղտնիքը կմեռնի նրա հետ, նա՝ վտանգելով իրեն, պահակների միջով անցնում ու հասնում է մեռնողի պատուհանին և տուն մտնելուց նրան միայն մեկ բան է խանգարում՝ մայորի երկու որդիների ներկայությունը: Սակայն մեռած մարդու հանդեպ ատելությունից կատաղած՝ նա այդ գիշեր մտնում է նրա սենյակը, խուզարկում է նրա անձնական թղթերը՝ հույսով, որ գանձին վերաբերող ինչ-որ հուշում կգտնի, և վերջում իր այցելության «հուշը» թողնում է թղթի վրա գրված կարճ գրությամբ: Անշուշտ նա նախօրոք էր ծրագրել, որ եթե ստիպված լինի սպանել մայորին, մարմնի վրա կթողնի նման մի նշան, որպեսզի երևա, որ դա սովորական սպանությունն է, այլ՝ չորս գործընկերների տեսակետից մի տեսակ «արդարադատության իրականացում»: Այսպիսի քմահաճ ու տարօրինակ մտահղացումները հանցագործության տարեգրության մեջ բավական տարածված են և սովորաբար արժեքավոր ցուցումներ են տալիս հանցագործի մասին: Հետևո՞ւմ եք ասածներիս:

– Միանգամայն:

– Իսկ հիմա, ի՞նչ կարող էր անել Ջոնաթան Սմոլը դրանից հետո: Նա միայն մեկ բան կարող էր անել. գաղտնի հետևել մայորի որդիների՝ գանձը գտնելու միառժամանակ ապարդյուն փորձերին: Հնարավոր է, նա հեռանում է Անգլիայից ու միայն ժամանակ առ ժամանակ վերադառնում: Հետո բացահայտվում է

ձեղնահարկի գաղտնի սենյակը, և նրան անմիջապես տեղեկացնում են այդ մասին: Մենք դարձյալ տեսնում ենք տան ներսում ինչ-որ համախոհի ներկայության հետքը: Ջոնաթանը՝ իր փայտե ոտքով, բացարձակ անկարող է հասնել Բարթոլոմյու Շոլտոյի բարձրադիր սենյակին: Բայց նա իր հետ բերում է մի բավականին տարօրինակ ընկերակցի, որն այդ դժվարությունը հաղթահարում է, սակայն մերկ ոտքով տրորում է արտահոսած կրեոզոտը, և ահա՛ Թոբին, և ահա՛ ձեր վեց մղոն կադալով անցած ճանապարհը՝ կես դրույթ վարձատրվող ու վնասված ափիլեսյան սրունքով սպայի համար:

– Բայց հանցագործությունն այդ ընկերակիցն էր կատարել, ոչ թե Ջոնաթանը:

– Գիշտ այդպես: Եվ, դատելով այն բանից, թե ինչպես էր նա դոփել սենյակում, դա նույնիսկ բարկացրել էր Ջոնաթանին: Նա Բարթոլոմյու Շոլտոյի հանդեպ թշնամություն չուներ և կցանկանար, եթե հնարավոր լիներ, պարզապես կապկպել նրան ու բերանը փակել: Նա չէր ուզում գլուխը կախադանի օղակի տակ դնել: Բայց այլ ելք չկար. նրա ուղեկցի վայրենի բնագոյները դուրս էին պռռթկել, իսկ թույնն արդեն իր գործն արել էր: Ուստի Ջոնաթան Սմոլը թողնում է իր նշանը, տնից իջեցնում է գանձատուփը և ինքն էլ հեռանում է նույն ճանապարհով: Ահա դեպքերի այն շղթան, որքանով ես կարողանում եմ դրանք վերծանել: Իսկ նրա արտաքինի վերաբերյալ... Նա պիտի լիներ միջին տարիքի և պիտի արևից խիստ թխացած մաշկ ունենար, եթե իր պատժաժամկետն անց էր կացնում Անդամանյան կղզիների նման վառարանում: Նրա հասակը հեշտ էր հաշվել քայլքի երկարությունից, և մենք գիտենք, որ նա մորուք ուներ:

Նրա դեմքի մագաձածկույթը միակ բանն էր, որ Թադեոս Շուտոն հասցրել էր նկատել, երբ պատուհանից տեսել էր նրան: Չեմ կարծում, որ ուրիշ բան մնաց:

– Իսկ ընկերակի՞ցը:

– Ա՛հ, ընկերակիցը... Դեհ, դա էլ մեծ գաղտնիք չէ: Բայց դուք դրա մասին էլ շուտով ամեն ինչ կիմանաք: Ի՛նչ քաղցր է առավոտյան օդը: Տեսե՛ք, ինչպես է այն փոքրիկ ամպիկը վարդագույն փետուրի պես լողում, կարծես ինչ-որ հսկայական ֆլամինգոյի թևից պոկված լինի: Ահա արևի կարմիր եզրը բարձրանում է Լոնդոնի ամպաշերտի վրայով: Հիմա արևը լույս կսփռի բազում լավ մարդկանց վրա, բայց գրագ կգամ, որ նրանցից ոչ մեկը զբաղված չէ այնքան տարօրինակ գործով, որքան դուք և ես: Որքան չնչին ենք մենք մեր հավակնություններով ու ճիգերով՝ բնության մեծ տարերային ուժերի դիմաց: Է՛իս, բնություն՛ն... Դուք ծանոթ եք Ժան Պոլի գործերին:^[31]

– Բավականին: Նրան հասել եմ Քարլայլի^[32] միջոցով:

– Դա նման է առվակի հետևից գնալուն մինչև մայր լճին հասնելը: Նա մի յուրահատուկ, բայց շատ խորքային միտք է արտահայտում: Ասում է՝ մարդու իրական մեծության գլխավոր ապացույցը նրա սեփական փոքրությունը գիտակցելու կարողությունն է: Դա, հասկանո՞ւմ եք, ենթադրում է համեմատելու և գնահատելու ուժ ունենալ, որն ինքնին ազնվածնության ապացույց է: Ռիխտերի մտածելու շատ նյութ է տալիս: Ատրճանակը ձեզ հետ եք բերել, չէ՞:

– Գավազանս ինձ հետ է:

– Յնարավոր է, որ նման մի բանի կարիք ունենանք, երբ հասնենք նրանց որջը: Ջոնաթանին կթողնեմ ձեզ, բայց եթե մյուսը սկսի իրեն վատ պահել՝ ես նրան տեղում կսպանեմ:

Խոսելիս, նա հանեց իր ատրճանակը, փանփուշտի երկու խցիկները լիցքավորեց ու նորից դրեց բաճկոնի աջ գրպանը:

Այդ ամբողջ ընթացքում մենք Թոբիի առաջնորդությամբ գնում էինք կիսազուղական առանձնատներով երիզված ճանապարհներով, որոնք տանում էին դեպի մայրաքաղաք: Բայց արդեն մտել էինք քաղաքային փողոցներ, որտեղ բանվորներն ու նավահանգստային աշխատողները վաղուց շարժման մեջ էին, իսկ անփուլթ հագնված կանայք իջեցնում էին պատուհանների փեղկերն ու ավլում տների շեմերը: Քառակուսի ճակատով անկյունային պանդոկներում առևտուրը նոր էր սկսվում, և կոպիտ տեսքով տղամարդիկ դուրս էին գալիս՝ թւքով սրբելով մորուքները, առավոտյան մի գավաթ կոնծելուց հետո: Անծանոթ շները թափառում էին, կանգնում ու զարմանքով նայում մեզ, բայց մեր անկրկնելի Թոբին ոչ աջ էր նայում, ոչ ձախ, միայն առաջ էր վազում՝ քիթը գետնին գրեթե քսելով, երբեմն էլ անհամբեր նվնվոց արձակելով, որը վկայում էր դեռ «թեժ» հոտային հետքի մասին:

Մենք անցել էինք Սթրիթհենը, Բրիքսթոնը, Քենբերվելը և այժմ գտնվում էինք Քենինգթոն Լեյնում, և նրբանցքներով շեղվել էինք Օվալից դեպի արևելք: Մարդիկ, որոնց հետապնդում էինք, կարծես մի տարօրինակ զիզգազաձև ճանապարհ էին ընտրել՝ երևի հետապնդումից խուսափելու համար: Նրանք չէին շարունակել հիմնական ճանապարհով, եթե կողմնատար նրբանցք կար նույն նպատակին ծառայելու համար: Քենինգթոն Լեյնի վերջում նրանք թեքվել էին ձախ՝ Բոնո Սթրիթով և հետո

անցել էին Մայր Սթրիթով: Այնտեղ, որտեղ վերջին փողոցը մտնում է Նայթս Փլեյս, Թոբին հանկարծ դադարեց առաջ գնալ ու սկսեց հետ ու առաջ վազել՝ մի ականջը վեր բարձրացրած, մյուսը կախ, ցուցադրելով շնային անվստահության մի ակնհայտ պատկեր: Հետո սկսեց շրջաններ անել՝ մերթընդմերթ վեր նայելով մեզ, կարծես իր շփոթմունքի մեջ կարեկցանք էր խնդրում:

– Ի՞նչ կատարվեց էս շան հետ, – մոնչաց Յոլմսը: – Նրանք հո կառք չեն նստել, ոչ էլ փուչիկներով են վեր թռել:

– Միգուցե այստեղ մի որոշ ժամանակ կանգնած են եղել, – առաջարկեցի ես:

– Ա՛հ, ոնց որ նորից հետքը գտավ, – թեթևացած ասաց ընկերս:

Իսկապես շունը շարժվեց: Մի քիչ էլ հոտոտելուց հետո նա հանկարծ որոշեց, որ պետք է առաջ շտապի՝ և այնպիսի եռանդով ու վճռականությամբ, ինչպիսին դեռ չէր ցուցաբերել: Հոտը կարծես շատ ավելի թեժ էր, որովհետև նա նույնիսկ քիթը գետնին դնելու կարիք չուներ, այլ պարանոց էր ձգում ու փորձում վազքի անցնել: Հոլմսի աչքերի փայլից ես հասկանում էի, որ նա կարծում էր, թե մոտենում ենք ճանապարհի ավարտին:

Մեր ուղին այժմ իջավ Նայն Էլմզով, մինչև հասանք Բրոդերիկ և Նելսոնի փայտանյութի մեծ արտադրամասերին՝ Սպիտակ Արծիվ պանդոկից հետո: Այստեղ շունը, հուզմունքից գրեթե խելագարված, կողային դարպասով թեքվեց դեպի ցանկապատված տարածքը, որտեղ սղոցարարներն արդեն աշխատում էին: Թոբին թռավ առաջ՝ թեփի ու փայտաթափոնների կույտերի վրայով, նեղ անցուղիով, ոլորանցքով, երկու փայտակույտերի արանքով, և վերջապես

հաղթական հաչոցով ցատկեց մի մեծ տակառի վրա, որը դեռ կանգնած էր ձեռնասայլակի մեջ... Հենց այն նույն ձեռնասայլակի, որով տակատն այդտեղ էին բերել: Լեզուն դուրս գցած, աչքերը թարթելով թորին կանգնած էր տակառի վրա ու մեկ ինձ էր նայում, մեկ՝ ընկերոջս, կարծես սպասելով գնահատանքի նշանի: Տակառի կողափայտերն ու սայլակի անիվները ներծծված էին մուգ հեղուկով, և տակառից կրեոզոտի ուժեղ հոտ էր փչում:

Շերլոկ Հոլմսը և ես ապշած նայեցինք իրար և նույն պահին բռնկվեցինք անկառավարելի ծիծաղով:

Գլուխ 8. Բեյբեր Սթրիթի անկանոն հետաքննչական ջոկատը

– Իսկ հիմա ի՞նչ ենք անելու, – հարցրի ես, – Թորին լրիվ կորցրեց իր անսխալական հեղինակությունը:

– Նա գործեց իր ունեցած տվյալների սահմաններում, – ասաց Յոլմսը՝ շանը իջեցնելով տակառի վրայից և դուրս քայլեց փայտանյութի արտադրության բակից: – Եթե հաշվի առնեք, թե օրական որքան կրեոզոտ է տեղափոխվում Լոնդոնում, զարմանալի չէ, որ մեր հետքը խաչվեց խաչմերուկներից մեկում: Մեր ժամանակներում կրեոզոտը լայնորեն կիրառվում է արտադրության մեջ, հատկապես՝ փայտի քիմիական մշակման համար: Խեղճ Թորին մեղավոր չէր:

– Կարծում եմ, պետք է փորձենք նորից դուրս գալ հիմնական հետքի վրա:

– Այո՛: Եվ բարեբախտաբար՝ շատ հեռու գնալու կարիք չի լինի: Ակնհայտ է, որ Նայթս Փլեյսի անկյունում շանը շփոթեցրած երկու տարբեր հետք կար, որոնք գնում էին հակառակ ուղղություններով: Մենք սխալ ուղղությունը ընտրեցինք: Մնում է վերադառնալ ու հետևել մյուսին:

Դա դժվար չէր: Երբ Թորին տարանք այն վայրը, որտեղ նա շփոթվել էր, նա մի լայն շրջան արեց և վերջապես սլացավ նոր ուղղությամբ:

– Պետք է զգույշ լինենք, որ այս անգամ նա մեզ չտանի այնտեղ, որտեղից կրեոզոտի տակառն է եկել, – նկատեցի ես:

– Այդ մասին մտածել են: Բայց նկատե՛ք, որ նա շարժվում է մայթով, մինչդեռ տակառը անցել է ճանապարհով: Ո՛չ, հիմա ճիշտ հետքի վրա ենք:

Այն իջնում էր դեպի գետի կողմը՝ անցնելով Բելմոնտ Փլեյստվ և Փրինս Սթրիթով: Բրոդ Սթրիթի վերջում հետքը հասավ ուղիղ ջրի եզրին, որտեղ մի փոքրիկ փայտաշեն նավահանգիստ կար: Թորին մեզ տարավ մինչև նավամատույցի ծայրն ու կանգ առավ այնտեղ՝ նվնվալով ու նայելով ջրերի մուժ հոսանքին:

– Բախտը մեզ չի ժպտում, – ասաց Յոլմսը: – Նրանք այստեղ նավ են նստել:

Ջրում և նավահանգստի եզրին մի քանի փոքր նավակներ ու թիակավոր մակույկներ կային: Մենք Թորին տարանք յուրաքանչյուրի մոտ, բայց թեև նա ջանասիրաբար հոտոտեց բոլորը, որևէ նոր հետք չգտավ:

Նավամատույցից քիչ հեռու մի փոքրիկ աղյուսե տուն կար, որի երկրորդ հարկի պատուհանից դուրս էր կախված մի փայտե ցուցանակ: Վրան խոշոր տառերով գրված էր՝ «Մորդեբայ Սմիթ», իսկ ներքևում՝ «Նավակներ՝ ժամավարձով կամ օրավարձով»: Դռան վերևի երկրորդ գրոլթյունն ասում էր, որ կա նաև շոգենավ՝ ինչը հաստատվում էր նավամատույցի վրա լցված կոբսի^[33] մեծ կույտով: Շերլոկ Յոլմսը դանդաղ նայեց շուրջը, և նրա դեմքը մռայլ արտահայտություն ստացավ:

– Սա վատ նշան է, – ասաց նա: – Այս տղաները ավելի խորամանկ են, քան սպասում էի: Կարծես, նրանք լավ մաքրել են իրենց հետքերը: Վախենում են, որ այստեղ նախապես համաձայնեցված ծրագիր է եղել:

Յուլմար մոտենում էր տան դռանը, երբ այն բացվեց, և մոտ վեց տարեկան, գանգուր մազերով մի մանչուկ դուրս վազեց, իսկ նրա հետևից՝ հաստլիկ, կարմրադեմ մի կին՝ ձեռքին մի մեծ սպունգ:

– Յետ արի՛, Ձե՛ք... Յետ արի՛, չարածճի... Արի՛, որ մինչև վերջ լվացվես, – գոռում էր նա: – Յետ արի՛, ասում եմ, փոքրիկ ավազակ, թե չէ, երբ հայրդ տուն գա ու քեզ էդպես տեսնի, մեզ մի քանի լավ խոսք կասի:

– Ի՛նչ սիրուն փոքրիկ է, – հաշվենկատորեն ասաց Յուլմար: – Ի՛նչ վարդագույն թշկներ ունի ձեր փոքրիկ ավազակը: Դեհ, հիմա, տեսնե՛նք... Ձե՛ք, ի՛նչ կուզես տամ քեզ, որ գաս մամայի մոտ:

Տղան մի պահ մտածեց:

– Մի շիլլինգ, – ասաց նա:

– Էլ ուրիշ ավելի լավ բան չկա՞ր, որ ուզենայիր:

– Երկու շիլլինգն ավելի լավ է, – մի քիչ մտածելուց հետո պատասխանեց հրաշամանուկը:

– Ահա՛ քեզ, – ասաց Յուլմար – Բռնի՛ր: – Շատ լավ երեխա է, տիկին Սմիթ:

– Տե՛րն օրհնի ձեզ, սը՛ր... Այո՛, լավ երեխա է ու շատ աշխույժ: Բայց երբ մարդս օրերով տանը չի լինում, չեմ կարողանում նրա սանձը պինդ պահեն, – պատասխանեց կինը:

– Տանը չի՞ լինում, – հիասթափված ձայնով հարցրեց Յուլմար:

– Ինչքա՛ն ափսոս, իսկ ես ուզում էի խոսել պարոն Սմիթի հետ:

– Երեկ առավոտից է գնացել, սը՛ր, ու ճիշտն ասած՝ արդեն սկսում եմ անհանգստանալ: Բայց եթե խոսքը նավակի մասին է, գուցե ես կարողանամ օգնել:

– Ես ուզում էի վարձել նրա շոգենավը:

– Տերն օրհնի՛ ձեզ, սը՛ր, հենց շոգենավով էլ գնացել է: Ու հենց դա է ինձ անհանգստացնում: Հաստատ գիտեմ, որ նավի վրա էնքան ածուխ չկա, որ հասնի մինչև Վուլվիչ ու հետ գա: Եթե բեռնանավով գնացած լինեիր, բան չէի ասի. հաճախ աշխատանքը նրան մինչև Գրեյվգենդ է հասցնում, ու եթե էստեղ գործը շատ է լինում, երբեմն կարող է գիշերն էլ էստեղ մնալ: Բայց ի՞նչ օգուտ ունի շոգենավը առանց ածուխի:

– Գուցե գետն ի վար մի նավահանգստում մի քիչ ածուխ է գնել:

– Գուցե, սը՛ր, բայց դա նրան նման չի: Շատ անգամ եմ լսել, որ բողոքում է մի քանի պարկ կոքսի հիմնիկվա գներից: Համ էլ, հեչ չեմ սիրում էդ փայտոտն մարդուն... Մենակ դրա այլանդակ մռութն ու օտարականի լեզուն հերիք են, որ սիրտս նեղվի: Ի՞նչ գործ ունի ամեն օր մեր կողմերում:

– Փայտոտն մա՛րդ, ասում եք – իբր զարմացած, հարցրեց Յոլմսը:

– Հա՛, սը՛ր, կաղինի գույնի մաշկ ունի, կապիկի մռութ, մի այլանդակի մեկը, ու մի քանի անգամ եկել է մարդուս մոտ: Հենց նա անցած գիշեր եկավ արթնացրեց մարդուս, ու դեռ ավելին, ասեմ ձեզ, մարդս գիտեր, որ նա գալու է, որովհետև շոգենավն արդեն տաքացրել էր: Շիտակ եմ ասում, սը՛ր, սիրտս շատ անհանգիստ է:

– Բայց, սիրելի՛ տիկին Սմիթ, – ասաց Յոլմսը՝ ուսերը թոթվելով, – դուք իզուր եք անհանգստանում: Ինչպե՞ս կարող եք այդքան վստահ լինել, որ գիշերը հենց փայտոտն մարդն էր եկել: Չեմ հասկանում, ինչպես կարող եք այդքան համոզված լինել:

– Ձայնից, սը՛ր: Ես նրա ձայնը ճանաչեցի՝ մի տեսակ խուլ ու մշուշոտ: Լուսամուտին թակեց, երբ ժամը երեքն էր: «Ոտքերդ շարժի՛ր, ընկեր, – ասաց, – դուրս գալու ժամանակն է»: Մարդս արթնացրեց Ջիմին՝ ավագ որդուս, ու միասին գնացին՝ առանց ինձ մի բառ ասելու: Լսեցի, ինչպես էր փայտե ոտքը քարերի վրա տկտկում:

– Իսկ փայտոտն մարդը մենա՞կ էր:

– Չեմ կարող ասել, սը՛ր: Ուրիշ մեկի ձայնը չեմ լսել:

– Ցավում եմ, տիկին Սմիթ, որովհետև ես ուզում էի շոգենավ վարձել և լավ կարծիքներ էի լսել ձեր... ըըմ, անունը ի՞նչ էր:

– «Ավրորա», սը՛ր:

– Ա՛հ... Դա այն հին, կանաչ նավը չէ՞, կողի վրա դեղին գույով, շատ լայն կոնքով:

– Ո՛չ, սը՛ր: Շատ կոկիկ փոքրիկ նավակ է՝ գետի վրա լողացող շատ ուրիշ նավերի նման: Վերջերս նորից է ներկել՝ սև, կողին երկու կարմիր գույերով:

– Շնորհակալ եմ: Հուսով լուր կստանաք պարոն Սմիթից: Ես գնում եմ գետն ի վար, ու եթե «Ավրորան» տեսնեմ, նրան կասեմ, որ դուք անհանգիստ եք: Ծիսնելույզը սև է՞, ասացիք:

– Ո՛չ, սը՛ր: Սև է, բայց սպիտակ գույով:

– Ա՛հ, ճիշտ եք ասում: Կողերն էին սև: Ձեզ բարի օր, տիկին Սմիթ: Վո՛թսոն, այն կողմում մի նավավար կա՝ թիակավոր մակույկով: Կվերցնենք նավակն ու կանցնենք գետը:

– Այդ կարգի մարդկանց հետ ամենակարևոր մոտեցումն այն է, – ասաց Հովմար, երբ նստած էինք մակույկի մեջ, – որ երբեք չթողնեք նրանք մտածել, թե իրենց տված տեղեկությունը ձեզ համար թեկուզ փոքր-ինչ կարևոր է: Եթե այդպես անեք,

միանգամից կփակվեն ոստրեի պես: Եթե նրանց լսեք անտարբեր, իբր դժկամուությամբ, մեծ հավանականությամբ կստանաք այն, ինչ ուզում եք:

– Մեր ընթացքն այժմ բավականին պարզ է թվում, – ասացի ես:

– Ի՞նչ կանեիք, այս դեպքում:

– Ես շոգենավ կվարձեի ու կիջնեի գետն ի վար՝ «Ավրորայի» հետևից:

– Սիրելի բարեկա՛մ, – ասաց նա, – դա հսկայական ջանքեր պահանջող գործ կլիներ: Նավը կարող էր կանգ առնել գետի երկու կողմերի ցանկացած նավահանգստում՝ այստեղից մինչև Գրինվիչ ընկած ամբողջ տարածքում: Կամրջից ներքև մղոններով ձգվող իսկական լաբիրինթոս է՝ բազմաթիվ նավամատույցներով: Եթե միայն փորձեիք անգամ, օրեր ու օրեր կպահանջվեին, մինչև բոլորը ստուգեիք:

– Այդ դեպքում գուցե ներգրավենք ոստիկանությա՞նը:

– Ո՛չ: Առնվազն առայժմ... Վերջին պահին, հավանաբար, Աթելնի Ջոնսին կներգրավեմ: Նա վատ մարդ չէ, և չէի ցանկանա նրան մասնագիտական վնաս հասցնել: Բայց հիմա, երբ այսքան առաջ ենք գնացել, ես ուզում եմ գործը ինքնուրույն հասցնել ավարտին:

– Կարո՞ղ ենք հայտարարություն տալ՝ նավահանգստի աշխատողներից տեղեկություն խնդրելով:

– Ավելի վատ ու շատ ավելի վատ: Մեր մարդիկ անմիջապես կհասկանան, որ հետապնդում ենք իրենց, և կփախչեն: Թեև, այսպես թե այնպես, հավանաբար, շուտով հեռանալու են երկրից, բայց քանի դեռ կարծում են, որ թաքցրել են իրենց հետքերը, չեն

շտապի: Ջոնսի եռանդն այստեղ մեզ օգտակար կլինի, որովհետև նրա տեսակետը անպայման կհայտնվի ամենօրյա մամուլում, և փախստականները կմտածեն, թե ոստիկանությունը սխալ հետքի վրա է:

– Այդ դեպքում ի՞նչ պիտի անենք, – հարցրի ես, երբ ասի իջանք Միլբանկի բանտի մոտակայքում:

– Կնստենք այս հանսոմը, կգնանք տուն, կնախաճաշենք ու մեկ-երկու ժամ կքնենք: Միանգամայն հնարավոր է, որ այս գիշեր նորից շարժման մեջ լինենք: Կանգ ա՛ն հեռագրատան մոտ, կառապա՛ն: Թորքին մեզ հետ կպահենք, դեռ կարող է պետք գալ:

Մենք կանգ առանք Գրեյթ Փիթըր Սթրիթի փոստատան մոտ, և Հոլմսը մի հեռագիր ուղարկեց:

– Գուշակո՞ւմ եք, թե ում ուղարկեցի, – հարցրեց նա, երբ շարունակեցինք ճանապարհը:

– Պատկերացում չունեմ:

– Հիշո՞ւմ եք Բեյթեր Սթրիթի դետեկտիվ բաժանմունքի այն փողոցային որսաշներին, որոնց գործի դրեցի Ջեֆերսոն Հոուփի գործի ժամանակ:

– Դե... – ասացի ես՝ ծիծաղելով:

– Սա հենց այն գործն է, որտեղ նրանք կարող են անգնահատելի օգտակար լինել: Եթե ձախողվեն, այլ միջոցներ էլ ունեն, իհարկե, բայց նախ նրանց կփորձեն: Այդ հեռագիրն ուղղված էր իմ անլվա փոքրիկ լեյտենանտին՝ Վիգինսին, և կարող եք վստահ լինել, որ նա իր խմբի հետ միասին մեզ կայցելի դեռ նախաճաշը չավարտած:

Ժամը ութից իննի միջակայքն էր, և ես զգում էի գիշերվա հաջորդական հուզմունքների թողած ուժեղ ազդեցությունը:

Թուլացած ու հոգնած էի, միտքս մշուշոտ, մարմինս՝ սպառված: Ես չունեի այն մասնագիտական խանդավառությունը, որն առաջ էր մղում իմ գործընկերոջը, և չէի կարող գործին նայել որպես գուտ վերացական մտավոր խնդրի: Ինչ վերաբերում էր Բարթոլոմյու Շուտոյի մահվանը, նրա մասին շատ լավ բան չէի լսել և չէի կարող խորը ատելություն զգալ նրան սպանողների հանդեպ: Բայց գանձը այլ հարց էր: Այն, կամ դրա մի մասը, իրավամբ պատկանում էր օրիորդ Մորսթենին: Քանի դեռ կար այն վերադարձնելու թեկուզ մի փոքր հնարավորություն, պատրաստ էի իմ կյանքը նվիրել այդ մեկ նպատակին: Ճիշտ է, եթե գտնեի այն, դա, հավանաբար, նրան ընդմիշտ անհասանելի կդարձներ ինձ համար: Բայց այդպիսի մտքից ազդվող սերը մանր ու եսասիրական կլիներ: Եթե Յոլմսը աշխատում էր հանցագործներին գտնելու համար, ես տասնապատիկ ավելի ուժեղ պատճառ ունեի՝ գանձը գտնելու համար:

Բեյբեր Սթրիթում լոգանքը և մի լրիվ ձեռք թարմ հագուստը հրաշալիորեն թարմացրին ինձ: Երբ իջա մեր սենյակ, նախաճաշը արդեն դրված էր սեղանին, իսկ Յոլմսը սուրճ էր լցնում:

– Ահա՛, – ասաց նա՝ ծիծաղելով ու ցույց տվեց բաց լրագիրը: – Եռանդուն Ջոնսն ու ամենահաս թղթակիցները լավ գործ են արել մեզ համար: Բայց դուք արդեն բավականին շատ եք լսել այս պատմության մասին: Ավելի լավ է նախ ավարտեք ձեր խոզապուխտով ու ձվով նախաճաշը:

Ես նրանից վերցրի թերթը և կարդացի կարճ հաղորդագրությունը, որը վերնագրված էր.

«Խորհրդավոր դեպք Վերին Նորվուդում»:

«Երեկ գիշերվա մոտավորապես ժամը տասներկուսին, – գրում էր «Ստանդարդ»^{34]} լրագիրը, – պարոն Բարթոլոմյու Շոլտոն, Վերին Նորվուդի Պոնդիչերի առանձնատան բնակիչ, հայտնաբերվել է մահացած իր սենյակում այնպիսի հանգամանքներում, որոնք ակնարկում են հանցագործ միջամտության մասին: Ինչպես մեկ հայտնի է դարձել, պարոն Շոլտոյի մարմնի վրա բռնության ակնհայտ հետքեր չեն հայտնաբերվել, սակայն հափշտակվել է հնդկական թանկարժեք քարերի շատ արժեքավոր մի հավաքածու, որը հանգուցյալը ժառանգել էր հորից: Բացահայտումն առաջինը կատարել են պարոն Շերլոկ Յոլմսը և դոկտոր Վոթսոնը, որոնք տուն էին այցելել հանգուցյալի եղբոր՝ պարոն Թադեոս Շոլտոյի հետ միասին: Տարօրինակ բարեհաջողությամբ պարոն Աթելնի Չոնսը՝ դետեկտիվ ոստիկանության հայտնի հետաքննիչ, այդ պահին գտնվում էր Նորվուդի ոստիկանության բաժանմունքում և կես ժամվա ընթացքում հասել էր դեպքի վայր: Նրա վարժ ու փորձառու կարողություններն անմիջապես ուղղվել էին հանցագործների բացահայտմանը, ինչի գոհացուցիչ արդյունքում, հանգուցյալի եղբայրը՝ Թադեոս Շոլտոն, արդեն ձերբակալվել է որպես անմիջական կասկածյալ, ընդ որում տնտեսվարուհի տիկին Բերնսթոնի, հնդիկ ծառա Լալ Ռաոյի և դնսապահ ՄըքՄերդոյի հետ միասին: Լիովին պարզ է, որ գողը կամ գողերը լավ ծանոթ են եղել տան կառուցվածքին, որովհետև պարոն Չոնսի հայտնի տեխնիկական գիտելիքներն ու մանրակրկիտ դիտարկման ունակությունը թույլ են տվել նրան համոզիչ կերպով ասպացուցել, որ չարագործները չէին կարող ներս մտնել ո՛չ դռնով,

ո՛չ պատուհանով: Նրանք անցել էին տանիքով և ձեղնահարկի մտոցով մտել մի գաղտնի սենյակ, որը հաղորդակցվում էր այն առանձնասենյակի հետ, որտեղ գտնվել է մարմինը: Այս փաստը, որը լիովին հաստատվել է, ապացուցում է, որ գործը պատահական կողոպուտ չէ: Օրենքի ծառայողների արագ ու եռանդուն գործողությունները ցույց են տալիս, թե որքան մեծ առավելություն է նման դեպքերում մեկ վճռական ու ինքնատիրապետող մտքի ներկայությունը: Չենք կարող չմտածել, որ սա լրացուցիչ փաստարկ է այն մարդկանց համար, ովքեր կցանկանային տեսնել մեր դետեկտիվներին ավելի անկախ և այդպիսով ավելի ունակ ու արդյունավետ իրենց հետաքննչական գործերում»:

– Յոյակապ է, չէ՞, – ասաց Յոլմսը՝ քմծիծաղով նայելով սուրճի բաժակի վրայից: – Ի՞նչ եք կարծում:

– Կարծում եմ՝ մենք ինքներս էլ հազիվ ենք խուսափել այդ հանցանքի համար ձերբակալվելուց:

– Ես էլ եմ այդպես կարծում: Չեմ երաշխավորի մեր անվտանգությունը, եթե նրա մոտ հետաքննչական եռանդի հերթական նույն բռնկվի:

Այդ պահին հանկարծ դռան զանգը բարձր զրնգաց, և ես լսեցի մեր տանտիրուհի տիկին Յադսոնի ձայնը՝ բողոքական ու սարսափահար, գրեթե ողբաձայն բացականչություններով:

– Աստված իմ, Յոլմս, – ասացի ես՝ կիսով չափ վեր կենալով, – կարծում եմ, իսկապես եկել են մեզ ձերբակալելու:

– Ո՛չ, իրավիճակն այդքան վատ չէ դեռ, – հանգիստ ասաց նա:

– Դա Բեյբեր Սթրիթի ոչ պաշտոնական հետաքննչական գումարտակն է:

Նրա խոսքի հետ միաժամանակ լավեց աստիճաններով բարձրացող մերկ ոտքերի արագ թփթփոց, բարձր ձայների խառնաժխոր, և դուռը բացվելուն պես ներս լցվեցին տասնյակ անլվա ու ցնցոտիավոր փողոցային փոքրիկ «արաբներ»:^[35] Չնայած աղմկոտ ներխուժմանը, նրանց պահվածքի մեջ որոշակի կարգապահություն կար, որովհետև նրանք անմիջապես շարքով կանգնեցին ու սպասողական դեմքերով նայեցին մեզ: Նրանցից մեկը՝ մյուսներից բարձրահասակ ու տարիքով ավելի մեծ, առաջ եկավ մի տեսակ գիտակցված գերազանցության կեցվածքով, որն անչափ զվարճալի էր այդ խղճուկ, խրտվիլակային տեսքի հետ:

– Ստացա Ձեր հաղորդագրությունը, սը՛ր, – կտրուկ ու պաշտոնական ասաց նա, – ու հրատապ հավաքեցի բոլորին: Տոմսերի համար՝ երեք բոբ ու մի թաններ:^[36]

– Հրե՛ս, – ասաց Հոլմսը՝ մի քանի արծաթադրամ հանելով: – ձեր ծախսերի դիմաց: Այսուհետ մյուսները կգեկուցեն քեզ, Վիգինս, իսկ դու՝ ինձ: Չեմ կարող թույլ տալ, որ բոլորդ միասին այսպես տուն ներխուժեք: Այնուամենայնիվ, լավ է, որ բոլորդ այստեղ եք, ուրեմն անձամբ ինձնից կլսեք հրահանգները: Ինձ պետք է բացահայտել մի շոգենավի գտնվելու վայրը, անունը՝ «Ավրորա», սեփականատիրոջ անունը՝ Մորդեբայ Սմիթ, սև գույնի նավ է՝ կողերին երկու կարմիր զուլերով, ծխնելույզի խողովակը նույնպես սև է, սպիտակ զուլով: Հիմա գտնվում է ինչ-որ տեղ գետի հոսանքով վար: Մեկ տղա պետք է լինի Մորդեբայ Սմիթի նավամատույցում՝ Միլբանկի դիմաց, որպեսզի տեղեկացնի, եթե կամ երբ նավը վերադառնա: Մյուսները ձեր մեջ բաժանեք ու մանրակրկիտ ստուգեք երկու ափերը: Որևէ լուր ստանալու դեպքում իսկույն տեղեկացրեք ինձ: Ամեն ինչ պարզ է՛:

– Գիշտ այդպես, գնդապետ, – ասաց Վիգինսը:

– Վճարման հին սանդղակը պահպանվում է, իսկ նավը գտնող տղան կստանա մեկ գիննի: Ահա՛ ձեզ մեկ օրվա կանխավճար: Իսկ հիմա՝ գործի՛:

Նա յուրաքանչյուրին մեկ շիլլինգ տվեց, և նրանք աստիճաններով ցած սլացան: Իսկ մի պահ անց տեսա, թե ինչպես ամբողջ ոհմակը գլորվեց փողոցով:

– Եթե շոգենավը ջրի երեսին է, նրանք կգտնեն այն, – ասաց Յոլմսը՝ վեր կենալով սեղանից և ծխամորճը վառելով: – Նրանք ամենուր կարող են գնալ, ամեն ինչ տեսնել, ամեն մեկին գաղտնալսել: Կարծում եմ՝ մինչև երեկո կլսենք, որ նկատել են նավը: Իսկ մինչ այդ մենք այլ բան անել չենք կարող, բան սպասել արդյունքներին: Կտրված հետքը չենք կարող վերականգնել, մինչև չգտնենք կամ «Ավրորան», կամ պարոն Մորդեֆայ Սմիթին:

– Թորին կարող է ուտել մեր նախաճաշի մնացորդները: Դուք կգնաք քնելո՞ւ, Յոլմս:

– Ո՛չ, չեմ հոգնել: Տարօրինակ օրգանիզմ ունեմ: Չեմ հիշում, որ երբևէ աշխատանքից հոգնած լինեմ, մինչդեռ անգործությունն ինձ ամբողջովին սպառում է: Ես պատրաստվում եմ ծխել և խորհել այս տարօրինակ գործի մասին, որը մեզ հրամցրեց մեր բարետես հաճախորդը: Եթե երբևէ որևէ մեկին բաժին է ընկել հեշտ գործ, ապա սա՛ մեր հեշտ գործն է: Փայտոտն մարդիկ այնքան էլ տարածված չեն, իսկ մյուս մարդը, կարծում եմ, բացարձակ եզակի երևույթ է:

– Նորից այդ «մյուս մարդը»...

– Ամենևին ցանկություն չունեմ նրան ձեզ համար առեղծված դարձնելու: Բայց դուք արդեն պիտի ձեր կարծիքը կազմած լինեք:

Եկե՛ք միասին դիտարկենք տվյալները: Փոքրիկ ոտնահետքեր... ոտքի մատները՝ երբեք կոշիկով սեղմված չեն եղել... ոտաբորիկ Է... քարագլուխ փայտե մահակը... մեծ ճարպկություն... փոքր թունավոր նետեր... Ի՞նչ եք մտածում այս ամենի մասին:

– Վայրենի՛ Է, – բացականչեցի ես: – Գուցե Ջոնաթան Սմոլի հնդիկ համախոհներից մեկն Է:

– Դժվար թե, – ասաց նա: – Սկզբում, տարօրինակ զենքերը տեսնելիս, ես էլ այդպես մտածեցի, բայց ոտնահետքերի բացառիկ բնույթը ստիպեց վերանայել կարծիքս: Հնդկական թերակղզու որոշ բնակիչներ փոքրահասակ են, բայց նրանցից ոչ մեկը չէր կարող նման հետքեր թողնել: Իրական հինդուները երկար ու նեղ ոտքեր ունեն: Սանդալ կրող մահմեդականների մոտ ոտքի մեծ մատը մյուսներից լավ առանձնացած է, որովհետև քուղը սովորաբար անցնում է ոտքի բթամատի ու երկրորդ մատի միջև: Իսկ այս փոքրիկ նետերը կարող էին կիրառվել միայն մեկ եղանակով: Դրանք փչափողից են արձակվել: Ուրեմն որտե՞ղ պիտի գտնենք մեր վայրենուն:

– Հարավային Ամերիկայում, – համարձակվեցի ասել:

Նա ձեռքը մեկնեց ու դարակից հանեց մի հաստ հատոր:

– Սա աշխարհագրական բառարանի առաջին հատորն է, որն այժմ հրատարակման ընթացքում է: Կարելի է այն համարել ամենաթարմ տեղեկատվական աղբյուրը: Տեսնե՛նք, ի՞նչ ունենք այստեղ:

«Անդամանյան կղզիներ, գտնվում են Սումատրայից 340 մղոն հյուսիս, Բենգալյան ծոցում»:

– Հը՛մ, հը՛մ... Ի՞նչ է նշանակում այս ամենը: Խոնավ կլիմա, մարջանի խութեր, շնաձկներ, Պորտ Բլեյր, դատապարտյալ

կալանավորների գորանոցներ, Ռուբլենդ կղզի, տեղական բամբակածառ բարդիներ... Ահա՛, և գտանք:

«Անդամանյան կղզիների բնիկները, թերևս, կարող են հավակնել երկրագնդի վրա բնակվող ամենափոքրահասակ մարդկային ցեղը լինելու պատվին, թեև որոշ մարդաբաններ այդ պատիվը տալիս են Աֆրիկայի բուշմեններին, Ամերիկայի դիզեր հնդկացիներին կամ Տերրա դել Ֆուեգոյի բնակիչներին: Միջին հասակը մի փոքր պակաս է չորս ոտնաչափից, թեև կան բազմաթիվ հասուն ներկայացուցիչներ, որոնք սգալիորեն ավելի փոքր հասակ ունեն: Նրանք վայրենի բնավորությամբ, մռայլ և դժվար կառավարելի ժողովուրդ են, սակայն կարող են մտնել ամենանվիրված ընկերական հարաբերությունների մեջ, եթե մի անգամ նրանց վստահությունը կարողանաք շահել»:

– Յիշե՛ք այսքանը, Վո՛թսոն: Իսկ հիմա լսե՛ք սա:

«Նրանք բնածին տգեղ են՝ ունեն աղավաղված ձևի մեծ զլուխ, մանր, սրաթափանց աչքեր և խեղաթյուրված դիմագծեր: Սակայն նրանց ոտնաթաթերն ու ձեռքերը գլխի համեմատ պարմանալիորեն փոքր են: Բնավորությամբ այնքան անսիջում ու վայրենի են, որ բրիտանական պաշտոնյաների բոլոր ջանքերը ձախողվել են նրանց թեկուզ փոքր-ինչ հնազանդեցնելու հարցում: Նրանք միշտ եղել են կղզիների տարածքում նավաբեկյալների սարսափն ու անեծքը, քանզի սովորություն ունեն սպանել փրկվածներին իրենց քարե մահակներով կամ թունավոր նետերով: Նման կոտորածներին միշտ հաջորդում է անտրոպոֆագիկ (մարդակերների) խնջույքը»:

– Իսկապես, հաճելի, բարեսիրտ ժողովուրդ է, Վո՛թսոն: Եթե այս մեկը ազատ գործեր իր սեփական կամքով, մեր գործը կարող

Էր նույնիսկ ավելի զագրելի ընթացք ստանալ: Կարծում եմ, որ այլ տարբերակ ունենալու դեպքում Ջոնաթան Սմոլը կգերադասեր չընդգրկել նրան իր գործի մեջ:

– Բայց ինչպե՞ս է նա նման տարօրինակ ուղեկից ձեռք բերել:

– Ա՛հ, դա արդեն չեմ կարող ասել: Սակայն, քանի որ արդեն հասկացել ենք, որ Սմոլը եկել է Անդամաններից, ուստի, այնքան էլ զարմանալի չէ, եթե այդ կղզաբնակին էլ իր հետ բերած լինի: Անշուշտ, ժամանակին ամեն ինչ կիմանանք: Ինձ լսե՛ք, Վո՛թսոն, դուք իսկապես ուժասպառ տեսք ունեք: Պառկե՛ք այնտեղ՝ բազմոցին, տեսնե՛նք կկարողանամ ձեզ մի քիչ քնեցնել:

Նա անկյունից վերցրեց իր ջուրթակը, և երբ ես մեկնվեցի բազմոցին, սկսեց նվազել մի մեղմ, երազկոտ, մեղեդի՝ անշուշտ իր իսկ հորինածներից մեկը, որովհետև հիանալի կարողություն ուներ երաժշտական իմպրովիզացիայի մեջ: Աղոտ հիշում եմ նրա նիհար վերջույթները, լուրջ դեմքը և ջուրթակի աղեղի վերելքներն ու վայրէջքները: Ապա ինձ թվաց, թե խաղաղ սահում եմ հնչյունների փափուկ ծովի վրայով, մինչև հայտնվեցի երազների աշխարհում, իսկ Մերի Մորսթենի քնքուշ դեմքը ինձ էր նայում վերևից:

Գլուխ 9. Շղթայի խզումը

Կեսօրից բավական անց էր, երբ ես արթնացա՝ լրիվ կազդուրված ու թարմացած: Շերլոկ Յոլմսը դեռ նստած էր գրեթե նույն դիրքով, ինչպես ես թողել էի նրան, միայն թե ջուրակը մի կողմ էր դրել և խորասուզված էր մի գրքի մեջ: Երբ շարժվեցի, նա նայեց ինձ, և ես նկատեցի, որ դեմքը խոժոռ էր ու մտահոգ:

– Լավ քնեցի՞ք, – հարցրեց նա: – Վախենում եի, թե մեր խոսակցությունը կարթնացնի ձեզ:

– Ոչինչ չեմ լսել, – պատասխանեցի ես: – Նոր լուրեր կա՞ն:

– Ցավոք՝ ոչ: Խոստովանում եմ՝ զարմացած ու հիասթափված եմ: Այս պահին արդեն ինչ-որ հստակ բան պիտի ունենայինք: Վիզինսը քիչ առաջ եկել էր զեկուլցելու: Ասաց, որ շոգենավի ոչ մի հետք չեն գտել: Դա անհանգստացնող խոչընդոտ է, որովհետև յուրաքանչյուր ժամը կարևոր է:

– Կարո՞ղ եմ ինչ-որ բան անել: Յիմա լրիվ թարմ եմ և պատրաստ՝ հերթական գիշերային շրջագայությանը:

– Ո՛չ, ոչինչ անել չենք կարող: Միայն սպասել: Եթե մենք տանից դուրս գանք, լուրը կարող է գալ մեր բացակայության ժամանակ և ուշացնել առաջընթացը: Դուք կարող եք անել ինչ ուզում եք, բայց ես պետք է մնամ պահակակետում:

– Այդ դեպքում ես կգնամ Քեմբերվել ու կայցելեմ տիկին Սեսիլ Ֆորեստերին: Նա երեկ էր խնդրել:

– Տիկին Սեսիլ Ֆորեստերի՞ն, – հարցրեց Յոլմսը՝ աչքերում կայծկլտացող ժպիտով:

– Դե, իհարկե, նաև օրիորդ Մորսթենին: Նրանք անհամբեր լուր են սպասում պատահածի մասին:

– Ես դեռ շատ բան չէի պատմի նրանց, – ասաց Յոլմսը: – Կանայք երբեք ամբողջովին վստահելի չեն, նույնիսկ լավագույնները:

Ես կանգ չառա այդ զարհուրելի կարծիքի շուրջ վիճելու:

– Կվերադառնամ մեկ-երկու ժամից, – ասացի ես:

– Լավ: Հաջողությո՛ւն: Բայց, եթե գետն անցնելու եք, գուցե Թոբին էլ վերադարձնեք տիրոջը, որովհետև չեմ կարծում, թե այլևս որևէ կերպ պետքական կլինի մեզ:

Ես վերցրի մեր խառնածին օգնականին և կես սուվերեն վարձավճարով թողեցի շնիկին Փինչին Լեյնում՝ ծեր բնագետի մոտ: Քեմբերվելում գտա օրիորդ Մորսթենին մի քիչ հոգնած՝ գիշերվա արկածներից հետո, բայց շատ հետաքրքրված իմ բերած նորություններով: Տիկին Ֆորեստերը նույնպես տոգորված էր հետաքրքրասիրությամբ: Ես նրանց պատմեցի, թե ինչ էինք արել ու իմացել՝ բաց թողնելով ողբերգության առավել սարսափելի մանրամասները: Այդպիսով, թեև պատմեցի պարոն Շոլտոյի մահվան մասին, ոչինչ չասացի նրա մահվան հանգամանքների ու ձևի մասին: Այնուամենայնիվ, անգամ իմ բացթողումներով՝ պատմածս բավական էր նրանց ապշեցնելու ու զարմացնելու համար:

– Սա իսկական արկածային վեպ է, – բացականչեց տիկին Ֆորեստերը: – Անօգնական օրիորդ, կես միլիոն գանձ, սև մարդակեր և փայտոտն ավազակ: Դրանք միանգամայն կարող են փոխարինել ավանդական վիշապի կամ չար կոմսի կերպարներին:

– Եվ ինձ փրկության եկած երկու ասպետները, – ավելացրեց օրիորդ Մորսթենը՝ պայծառ հայացք նետելով ինձ:

– Բայց, Մե՛րի, քո հարստությունը կախված է այս դրոնման ելքից: Չեմ տեսնում, որ շատ հուզված ես այդ կապակցությամբ: Պատկերացրո՛ւ միայն, թե ինչ է նշանակում այդքան հարուստ լինել ու ամբողջ աշխարհն ունենալ ոտքերի տակ:

Սրտովս մի բավարարված դող անցավ, երբ նկատեցի, որ նա որևէ հրճվանքի նշան ցույց չտվեց այդ հեռանկարի կապակցությամբ: Ընդհակառակը, նա մի հպարտ շարժումով ցնցեց գլուխը, կարծես այդ հարցն իրեն քիչ էր հետաքրքրում:

– Ես անհանգստանում եմ պարոն Թադեոս Շոլտոյի համար, – ասաց նա: – Դրանից կարևոր բան չի կարող լինել: Կարծում եմ, նա ամբողջ ընթացքում իրեն շատ բարյացակամ ու ազնվաբարո պահեց: Մեր պարտքն է նրան մաքրել այս սարսափելի ու անհիմն մեղադրանքից:

Երեկո էր, երբ հեռացա Քեմբերվելից, և արդեն լրիվ մութ էր, երբ տուն հասա: Ընկերոջս գիրքն ու ծխամորճը դրված էին աթոռի մոտ, բայց ինքը չկար: Նայեցի շուրջս՝ հույսով, որ մի գրություն կգտնեմ, բայց ոչինչ չգտա:

– Ենթադրում եմ, որ պարոն Շերլոկ Յոլմսը դուրս է եկել, – ասացի տիկին Յադսոնին, երբ նա բարձրացավ լուսամուտների փեղկերը իջեցնելու:

– Ո՛չ, սը՛ր: Նա իր սենյակում է: Գիտե՛ք, սը՛ր, – շարունակեց նա՝ ձայնը տպավորիչ շշուկի իջեցնելով, – ես անհանգստանում եմ նրա առողջության համար:

– Այդ ինչո՞ւ, տիկին Յադսոն:

– Դե, նա այնքան տարօրինակ է, սը՛ր: Երբ դուք գնացիք, քայլում էր ու քայլում՝ վեր ու վար, վեր ու վար... մինչև սկսեցի անհանգստանալ նրա քայլերի ձայնից: Յետո լսեցի, որ ինքն իր հետ էր խոսում ու մրմնջում, և ամեն անգամ, երբ դռան զանգը հնչում էր, նա դուրս էր նետվում աստիճանների գլխին ու գոռում. «Ի՞նչ կա, տիկին Յադսոն»: Իսկ հիմա փակվել է իր սենյակում, բայց ես էլի լսում եմ, թե ինչպես է քայլում, սենյակը ծայրից-ծայր չափչփելով: Յույս ունեմ, որ չի հիվանդանա, սը՛ր: Ես համարձակվեցի մի բան ասել նրան հանգստացնող դեղերի մասին, բայց նա այնպիսի հայացքով չափեց ինձ, սը՛ր, որ չեմ հիշում, անգամ, թե ինչպես դուրս եկա սենյակից:

– Չեմ կարծում, որ անհանգստանալու պատճառ ունեք, տիկին Յադսոն, – պատասխանեցի ես: – Ես նրան առաջ էլ եմ այդպիսի վիճակում տեսել: Մտքում ինչ-որ հարց է տնտղում, ինչից ծայրահեղ անհանգիստ է դառնում:

Թեև փորձեցի հանգստացնել մեր արժանավոր տանտիրուհուն, բայց ինքս էլ որոշ չափով անհանգստացա, երբ երկար գիշերվա ընթացքում ժամանակ առ ժամանակ դեռ լսում էի նրա քայլերի խուլ ձայնը և գիտեի, թե ինչպես է նրա սուր միտքը տառապում այս ակամա անգործությունից:

Նախաճաշի ժամին նա հյուժված ու նիհարած տեսք ուներ, այտերին տենդագին գույնի փոքրիկ բծեր էին:

– Դուք ձեզ այդպես լրիվ կհյուժեք, բարեկամ, – նկատեցի ես: – Ամբողջ գիշեր լսում էի, թե ինչպես էիք քայլում:

– Այո, չկարողացա բնել, – պատասխանեց նա: – Այս դժոխային խնդիրն ուղղակի խժռում է ինձ: Անտանելի է այսքան մանր խոչընդոտի առաջ կանգնելը, երբ մնացած ամեն ինչն արդեն

հաղթահարված է: Ես գիտեմ մարդկանց, շարժառիթը, ամեն ինչ, և, այնուամենայնիվ, ոչ մի լուր չունեմ: Այլ միջոցներ էլ եմ գործի դրել և օգտագործել եմ իմ տրամադրության տակ եղած բոլոր հնարքները: Ամբողջ գետը երկու ասիերով խուզարկվել է, բայց լուր չկա, և տիկին Սմիթն էլ ոչինչ չի լսել իր ամուսնուց: Շուտով ստիպված կլինեմ եզրակացնել, որ նրանք խորտակել են նավը: Բայց դրան էլ առարկություններ կան:

– Կամ գուցե տիկին Սմիթը մեզ սխալ հետքի վրա է դրել:

– Ո՛չ, դա կարելի է բացառել: Ես հարցումներ արեցի, և այդ նկարագրությանը համապատասխան շոգենավ իրոք գոյություն ունի:

– Գուցե գետով վեր են բարձրացել:

– Այդ հնարավորության մասին էլ եմ մտածել, և որոնող մի խումբ ուղարկել եմ գետով վեր մինչև Ռիչմոնդ: Եթե այսօր լուր չլինի, ես ինքս վաղը կշարժվեմ և կգնամ այդ մարդկանց հետքերով՝ ոչ թե նավի: Բայց անկասկած, անկասկած շուտով ինչ-որ բան կլսենք:

Սակայն ոչինչ չլսեցինք: Ոչ մի խոսք չեկավ ոչ Վիգինսից, ոչ մյուս աղբյուրներից: Թերթերի մեծ մասում հոդվածներ կային Նորվուդի ողբերգության մասին: Դրանք բոլորն էլ բավականին թշնամաբար էին տրամադրված դժբախտ Թադեուս Շուլտոյի հանդեպ: Սակայն ոչ մի թերթում նոր մանրամասներ չէին հաղորդում, բացի նրանից, որ հաջորդ օրը պիտի հետաքննություն անցկացվեր: Երեկոյան ես գնացի Քեմբերվել, որ տիկնանց տեղեկացնեմ մեր անհաջողության մասին, և երբ վերադարձա, Հոլմսին գտա ծայրահեղ ընկճված ու մռայլ վիճակում: Նա հագիվ էր պատասխանում հարցերիս և ամբողջ

երեկո զբաղված էր ինչ-որ բարդ քիմիական փորձերով, որը ենթադրում էր բազմաթիվ թորանոթների տաքացում ու գոլորշիների թորում և այդ ամենը ի վերջո ավարտվեց այնպիսի անտանելի հոտով, որ բառացիորեն ինձ դուրս քշեց բնակարանից: Գիշերվա ուշ ժամերին լսում էի նրա փորձանոթների զնգզնգոցը, ինչից ենթադրում էի, որ նա դեռ շարունակում է իր գարշահոտ քիմիական փորձերը:

Վաղ առավոտյան լուսաբացի առաջին ժամերին ես ցնցումով արթնացա և զարմանքով տեսա նրան կանգնած իմ մահճակալի մոտ՝ հագին նավաստու հաստ ու կոպիտ բաճկոն և պարանոցին փաթաթված գործված կարմիր շարֆ:

– Ես իջնում եմ գետով ներքև, Վո՛թսոն, – ասաց նա: – Մտքումս երկար տնտղել եմ այս ամենը և միայն մեկ էլք եմ տեսնում: Ամեն դեպքում արժե դա էլ փորձել:

– Անշուշտ, ես կգամ ձեզ հետ, – ասացի ես:

– Ո՛չ: Դուք շատ ավելի օգտակար կլինեք ինձ, եթե մնաք այստեղ՝ որպես իմ ներկայացուցիչը: Ես բոլորովին չեմ ուզում գնալ, որովհետև շատ հնարավոր է, որ օրվա ընթացքում որևէ հաղորդագրություն գա, թեև Վիզինսը անցած գիշեր հուսահատ էր այդ հարցում: Ուզում եմ, որ բացեք բոլոր գրությունները և հեռագրերը ու եթե որևէ լուր լինի, գործեք ձեր սեփական դատողությամբ: Կարո՞ղ եմ ձեզ վրա հույս դնել:

– Անկասկած:

– Վախենամ, չկարողանաք ինձ որևէ հաղորդագրություն ուղարկել, քանի որ դեռ չեմ կարող ասել, թե որտեղ կհայտնվեմ: Եթե բախտս բերի, սակայն, շատ երկար չեմ բացակայի: Մինչ վերադառնալս՝ այս կամ այն կերպ որևէ լուր ձեռք կբերեմ:

Մինչև նախաճաշի ժամը նրանից ոչինչ չլսեցի: Սակայն օրվա «Ստանդարդ»-ի համարը բացելով նկատեցի, որ այնտեղ նոր հիշատակում կար մեր գործի վերաբերյալ:

«Կերին Նորվուդի ողբերգության կապակցությամբ, – նշում էր թերթը, – մենք հիմք ունենք կարծելու, որ գործը խոստանում է նույնիսկ ավելի բարդ և խորհրդավոր լինել, քան թվում էր սկզբում: Նոր փաստարկները ցույց են տվել, որ պարոն Թադեոս Շոլտոն որևէ կերպ չէր կարող ներգրավված լինել այս գործում: Նա և տնտեսվարուհի՝ տիկին Բերնսթոնը, երեկ երեկոյան ապատ են արձակվել: Սակայն, ենթադրվում է, որ ոստիկանությունը որոշ փաստարկ ունի իրական հանցագործների մասին, և որ գործը վարում է Սթոլանդ Յարդի դետեկտիվ պարոն Աթելնի Ջոնսը՝ իր հանրահայտ եռանդով ու խորաթափանցությամբ: Ամեն պահի հնարավոր են նոր ձեռքակալություններ»:

– Գոնե այս փուլում, կարելի է ասել, որ սա ինչ-որ չափով գոհացուցիչ է, – մտածեցի ես: – Ծերուկ Շոլտոն, առնվազն ազատության մեջ է: Հետաքրքիր է, թե դա ինչ «նոր փաստարկ» է, թեև սա կարծես այն ստանդարտ ձևակերպումն է, որ ոստիկանությունը հայտարարում է ամեն անգամ, երբ ստիպված է ընդունել, որ սխալ է թույլ տվել:

Ես թերթը նետեցի սեղանին, բայց այդ պահին աչքս ընկավ «ՓՆՏԲՎՈՒՄ Է» հայտարարությունների բաժնում մի հաղորդագրության վրա: Այնտեղ գրված էր.

«Նավավար Մորդեթայ Սմիթը և նրա որդի՝ Ջիմը, անցյալ երեքշաբթի առավոտյան մոտավորապես ժամը երեքին մեկնել են Սմիթի նավամատույցից «Ավրորա» շոգենավով (սև գույնի՝ երկու կարմիր պոլերով, խողովակը նույնպես սև՝ սպիտակ պոլով): Տիկին

Սմիթը (Սմիթի նախամատուցից) հինգ ֆունտ զումար կվճարի յուրաքանչյուրին, ով տեղեկություն կտա նշված Մորդեքայ Սմիթի և «Ավրորա» շոգենավի գտնվելու վայրի մասին: Դիմել՝ Բեյքեր Սթրիթ «221 Բ» հասցեով»:

Սա ակնհայտորեն Յոլմսի ձեռքի գործն էր: Բեյքեր Սթրիթի հասցեն բավական էր դա ապացուցելու համար: Մտածեցի, որ հնարամիտ քայլ էր, որովհետև փախստականները կարող էին կարդալ այն՝ ոչ մի կասկածելի բան չտեսնելով դրանում: Տազնապահար կինը անհանգստանում է կորած ամուսնու և որդու մասին:

Օրը երկար տևեց: Ամեն անգամ, երբ դուռը թակում էին կամ փողոցից արագ քայլերի ձայն էր լսվում, ես պատկերացնում էի, թե դա կամ Յոլմսն էր վերադառնում, կամ նրա հայտարարության պատասխանն էր գալիս: Փորձում էի կարդալ, բայց մտքերս շեղվում էին մեր տարօրինակ հետապնդման և այն անհամատեղելի ու չարագործ զույգի վրա, որոնց մենք որսում էինք: Արդյո՞ք, մտածում էի, հնարավոր չէ, որ ընկերոջս դատողություններում որևէ արմատական թերություն լիներ: Արդյո՞ք նա չէր կարող ինչ-որ հսկայական ինքնախաբեության գոհ լինել: Արդյո՞ք հնարավոր չէր, որ նրա ճկուն ու տեսական միտքը այս խելահեղ տեսությունը կառուցել էր սխալ նախադրյալների վրա: Ես երբեք չէի տեսել նրան սխալվելիս, սակայն նույնիսկ ամենասուր մտածողը երբեմն կարող է ինքն էլ խաբվել: Կարծում էի, որ նա կարող էր սխալվել իր տրամաբանության չափազանց նրբազգացության պատճառով՝ իր նախընտրությունը տալով բարդ ու տարօրինակ բացատրությանը, մինչդեռ իրականությունը շատ ավելի պարզ ու

սովորական բացատրություն ուներ: Սակայն մյուս կողմից ես ինքս էի տեսել ապացույցները և լսել նրա եզրահանգումների պատճառաբանությունները: Երբ հետ էի նայում այդ տարօրինակ հանգամանքների երկար շղթային, շատերը ինքնին չնչին, բայց բոլորը նույն ուղղությամբ տանող, և չէի կարող ինձնից թաքցնել, որ նույնիսկ, եթե Յոլմսի բացատրությունը սխալ էր, իրական տեսությունը պետք է նույնքան արտասովոր ու ցնցող լիներ:

Կեսօրից հետո ժամը երեքին դռան զանգը ուժգին հնչեց, միջանցքում լսվեց հեղինակավոր ձայն, և ի զարմանս ինձ՝ ոչ այլ ոք քան հենց պարոն Աթելնի Ջոնսը հայտնվեց իմ առջև: Սակայն նա բոլորովին այլ տեսք ուներ, և բնավ նման չէր այն կոպիտ ու ինքնավստահ «ողջախոհության պրոֆեսորին», որն այդքան եռանդով ստանձնել էր գործը Վերին Նորվուդում: Նրա արտահայտությունը ընկճված էր, նրա պահվածքը տարօրինակ խոնարհ էր, նույնիսկ կարծես, ներողություն հայցող:

– Բարի օր, սը՛ր, բարի օր, – ասաց նա: – Ինչպես հասկանում եմ, պարոն Շերլոկ Յոլմսը տանը չէ:

– Այո՛, և չեմ կարող վստահ ասել, թե երբ կվերադառնա: Բայց գուցե ցանկանաք սպասել: Յամեցե՛ք, նստե՛ք, գուցե մի սիգար վերնեք:

– Շնորհակալ եմ, չեմ մերժի, – ասաց նա՝ դեմքը սրբելով կարմիր բանդանա թաշկինակով:^[37]

– Իսկ վիսկի ու սոդա^[38] կխմե՞ք:

– Դե, կես բաժակը չէր խանգարի: Տարվա այս եղանակին շատ շոգ է, և ես բավականին շատ խնդիրներ ունեմ անհանգստանալու և մտահոգվելու համար: Դուք գիտե՞ք իմ տեսությունը Նորվուդի գործի մասին:

– Յիշում եմ, որ կիսվեցիք:

– Դե, ստիպված եմ եղել վերանայել: Պարոն Շուտոյի շուրջը արդեն ցանցս այնպես էի ձգել, սը՛ր, երբ հո՛ւյ... Մարդը դուրս պրծավ ցանցից: Նա կարողացավ այնպիսի մի ալիքի բերել, որը հնարավոր չէ հերքել: Այն պահից, երբ նա դուրս էր եկել եղբոր սենյակից, նա մշտապես ինչ-որ մեկի աչքի առաջ էր եղել: Ուստի նա չէր կարող մագլցել տանիքներով ու ներս սողոսկել մտոցով: Գործը շատ մուժ է, և իմ մասնագիտական հեղինակությունը վտանգի տակ է: Շատ ուրախ կլինեի մի փոքր օգնություն ստանալու համար:

– Բոլորս էլ երբեմն օգնության կարիք ենք ունենում, – ասացի ես:

– Ձեր ընկերը՝ պարոն Շերլոկ Յոլմսը, զարմանալի մարդ է, սը՛ր, – ասաց նա խոպոտ ու գաղտնաշունչ ձայնով: – Անհաղթելի մարդ է, կարելի է ասել: Ես տեսել եմ, թե ինչպես է այդ երիտասարդը մտել բազմաթիվ գործերի մեջ, բայց դեռ չեմ տեսել մի գործ, որի վրա նա լույս չսփռեր: Նրա մեթոդները անկանոն են, և գուցե մի քիչ շտապում է տեսություններ կազմել, բայց ընդհանուր առմամբ կարծում եմ, որ նա շատ խոստումնալից սպա կլիներ, և ես պատրաստ եմ դա ասել բոլորին: Այս առավոտ նրանից հեռագիր եմ ստացել, որից կարող եմ ենթադրել, որ նա ինչ-որ հուշող փաստարկ ունի Շուտոյի գործի վերաբերյալ: Ահա նրա հաղորդագրությունը:

Նա գրպանից հանեց հեռագիրն ու մեկնեց ինձ: Այն ուղարկված էր Փոփլարից՝ ժամը տասներկուսին:

«Անմիջապես գնացեք Բեյքեր Սթրիթ: Եթե դեռ վերադարձած չլինեմ սպասեք ինձ: Ես բռնել եմ Շոլտոյի համար պատասխանատու խմբի հետքը, և արդեն շատ մոտ եմ: Թե ուզում եք ներկա լինել ավարտին, կարող եք այս գիշեր մեկ հետ գալ»:

– Շատ հուսադրող է հնչում, – ասացի ես: – Ակնհայտ է, որ նա նորից բռնել է հետքը:

– Ահա՛, ուրեմն նա էլ էր հետքը կորցրել, – բացականչեց Ջոնսը՝ ակնհայտ գոհունակությամբ: – Նույնիսկ լավագույնները երբեմն սխալ հետքով են շեղվում: Իհարկե սա կարող է կեղծ ահագանգ լինել, բայց որպես օրենքի ծառայող իմ պարտքն է ոչ մի հնարավորություն բաց չթողնել: Բայց ահա, կարծես ինչ-որ մեկը տուն է մտնում: Գուցե հենց նա է:

Աստիճաններով բարձրացող ծանր քայլեր լսվեցին, որոնք ուղեկցվում էին շնչառության սուլոցով ու խռխռոցով, ասես մի ծեր մարդ էր բարձրանում, որի շունչը լրջորեն չէր բավարարում: Մի-երկու անգամ նա կանգ առավ, կարծես բարձրանալն իր ուժերից վեր էր, բայց վերջապես հասավ մեր դռանը ու ներս մտավ: Նրա տեսքը լիովին համապատասխանում էր մեր լսած ձայներին: Տարեց մարդ էր՝ նավաստու հագուստով, մինչև կոկորդը կոճկված հին բրոյա բաճկոնով: Մեջքը կուզ էր, ծնկները՝ դողդոջուն, իսկ շնչառությունը՝ ցավալիորեն ասթմատիկ: Նա հենվում էր հաստ կաղնե գավազանին, և նրա ուսերը բարձրանում էին ներշնչելու յուրաքանչյուր ճիգից: Ծնոտի շուրջը գունավոր շարՖ էր փաթաթված, և դեմքը գրեթե չէր երևում, բացի սուր, մուգ աչքերից, որոնց վրա ընկնում էր թավ սպիտակ հոնքերի ստվերը, իսկ այտերը ծածկված էին երկար մոխրագույն

բակենբարդներով: Ընդհանուր առմամբ նա ինձ տպավորեց որպես պատկառելի տարիքի նավապետ, որին տարիներն ու աղքատությունն արդեն կոտրել էին:

– Ի՞նչ կա, բարեկամ, – հարցրի ես:

Նա դանդաղ ու մանրամասն զննեց իր շուրջը:

– Պարոն Շերլոկ Ջոլմսն այստե՞ղ է, – հարցրեց նա:

– Ո՛չ, բայց ես ներկայացնում եմ նրան: Կարող եք ինձ ասել, թե ինչ եք ուզում հաղորդել նրան:

– Ինձ ասել են, որ հենց նրան պիտի ասեմ, – պատասխանեց նա:

– Բայց ես ասացի, որ ներկայացնում եմ նրան: Ենթադրում եմ խոսքը Մորդեբայ Սմիթի նավի մասին է, չէ՞:

– Այո՛: Ես գիտեմ, թե որտեղ է այդ նավը: Եվ գիտեմ, թե որտեղ են այն մարդիկ, որոնց նա փնտրում է: Ես գիտեմ, թե որտեղ է գանձը: Ամեն ինչ գիտեմ:

– Այդ դեպքում ասացե՛ք ինձ, և ես կհաղորդեմ նրան:

– Ինձ ասել են, որ միայն իր հետ պիտի խոսեմ, – կրկնեց նա՝ ծեր մարդկանց բնորոշ փութաջան համառությամբ:

– Այդ դեպքում պիտի սպասեք նրան:

– Ո՛չ, ո՛չ... Ես մի ամբողջ օր չեմ կորցնի՝ մեկին հաճոյանալու համար: Եթե պարոն Ջոլմսը այստեղ չէ, ուրեմն թող ինքը գա իմանա ինձնից, թե ինչն ինչոց է: Դուք երկուսդ ինձ դուր չեք գալիս, ես ձեզ ոչ մի բառ էլ չեմ ասի:

Նա շրջվեց ու ոտքերը քարշ տալով գնաց դեպի դուռը, բայց Աթելնի Չոնսը կանգնեց նրա առաջ:

– Մի՛ շտապիր, բարեկա՛ն, – ասաց նա: – Դու կարևոր տեղեկություն ունես, և չես կարող այդպես հեռանալ: Մենք քեզ կպահենք՝ ուզես թե չուզես, մինչև մեր ընկերը վերադառնա:

Ծեր մարդը մանրաքայլ վազեց դեպի դուռը, բայց երբ Ջոնսը իր լայն մեջքով փակեց նրա ճանապարհը, նա հասկացավ, որ դիմադրությունն ավելորդ է:

– Սա ի՞նչ վերաբերմունք է, – գոռաց նա՝ գավազանը գետնին զարկելով: – Ես այստեղ եկել եմ մի պարոնի տեսնելու, իսկ դուք երկուսդ, ում ես կյանքումս չեմ տեսել, բռնում եք ինձ ու այսպես եք վարվում ինձ հետ, հա՞:

– Մի՛ անհանգստացեք, ձեզ հետ ոչինչ չի պատահի, – ասացի ես: – Իսկ ձեր ժամանակի կորուստը մենք կհատուցենք: Նստե՛ք այստեղ բազմոցին: Ստիպված չեք լինի երկար սպասել:

Նա դժկամությամբ մոտեցավ ու նստեց՝ դեմքը ձեռքով ծածկած: Ջոնսն ու ես շարունակեցինք ծխել մեր սիգարներն ու զրուցել: Սակայն հանկարծ Յոլմսի ձայնը խառնվեց մեր ձայներին:

– Գուցե ինձ էլ մի սիգար առաջարկեիք, – ասաց նրա ձայնը:

Մենք երկուսս ցնցվեցինք աթոռներին նստած: Ահա Յոլմսը նստած էր մեր կողքին՝ բավարարված գվարճանքի արտահայտությամբ:

– Յոլմս, – բացականչեցի ես, – ինչպե՞ս այստեղ հայտնվեցիք: Բայց... ո՛ր կորավ ծեր մարդը:

– Ահա՛ ձեր ծեր մարդը, – ասաց նա՝ ձեռքը մեկնելով ու ցույց տալով սպիտակ մազերի մի փունջ: – Սա նրա պարիկը, բակենբարդները, հոնքերը և բոլորը միասին: Գիտեի, որ դիմակավորումս լավն է, բայց չէի սպասում, որ այս փորձությունն էլ կանցնի:

– Ասա՛, խորամանկ աղվե՛ս, – գոչեց Ջոնսը՝ անկեղծ հիացմունքով: – Քեզնից հրաշալի դերասան կստացվեր, բացառիկ, յուրահատուկ դերասան: Ինչ բնական էր կոկորդային հագը... այդ դողդոջուն ոտքերը... միայն այդ դերասանությունը շաբաթը տասը ֆուլնտ արժե: Բայց չնայած այդ ամենին՝ աչքերիդ փայլը ճանաչեցի: Տեսա՞ր, որ չթողեցինք քեզ հեշտ ու հանգիստ պրծնես մեզնից:

– Ամբողջ օրը այդ կերպարի մեջ եմ եղել, – ասաց նա՝ սիգար վառելով: – Հասկանո՞ւմ եք, քրեական աշխարհում շատերն արդեն սկսել են ճանաչել ինձ – հատկապես այն բանից հետո, երբ մեր սիրելի ընկերը սկսեց իմ գործերի մասին պատմություններ հրատարակել: Ուստի ես չեմ կարող «պատերազմի արահետ»^[39] դուրս գալ առանց սրա նման պարզ դիմակավորման: Հեռագիրս ստացել ե՞ք:

– Այո՛, դրա համար էլ այստեղ եմ:

– Իսկ ձեր գործն ինչպե՞ս է ընթացել:

– Ոչ մի արդյունք: Երկու կասկածյալների ստիպված էի ազատ արձակել, իսկ մյուս երկուսի դեմ ոչ մի փաստարկ չկա:

– Դե, արդեն կարևոր չէ: Այդ երկու անմեղների փոխարեն մենք ձեզ երկու մեղսավորի կտանք: Բայց պիտի գործեք իմ ցուցումներով: Ամբողջ պաշտոնական փառքը ձերը կլինի, բայց պետք է շարժվեք իմ ասածներով: Համաձայն եք:

– Լիովին, եթե ինձ օգնեք բռնել այս գործի պատասխանատուներին:

– Այդ դեպքում, նախ և առաջ ինձ պետք է շտապ որևէ ոստիկանական նավ կազմակերպեք՝ արագաշարժ շոգենավ, և թող լինի Վեսթմինսթերի աստիճանների մոտ ուղիղ ժամը յոթին:

– Դա հեշտ է կազմակերպել: Այնտեղ միշտ մեկը լինում է, բայց կարող եմ հենց հիմա փողոցն անցնել ու հեռագրել՝ որ հաստատեն:

– Չետո ինձ պետք կլինեն երկու ուժեղ, ամրակազմ տղաներ, եթե դիմադրության հանդիպենք:

– Նավում երկու-երեք հոգի մարդ կլինի: Էլ ի՞նչ:

– Երբ մարդկանց բռնենք, գանձը նույնպես կբացահայտվի: Կարծում եմ, իմ ընկերոջը այստեղ հաճելի կլինի, որ թույլ տաք գանձի սնդուկն անձամբ հասցնի այն երիտասարդ տիկնոջը, որին իրավամբ պատկանում է դրա կեսը: Թող հենց նա առաջինը բացի այն: Ե՛հ, շտ եմ, Վո՛թսոն:

– Ինձ համար մեծ հաճույք կլինի:

– Մի քիչ անկանոն ընթացակարգ է, – ասաց Ջոնսը՝ գլուխը թափ տալով: – Բայց ամբողջ գործն է անկանոն, և երևի ստիպված կլինենք աչք փակել որոշ մանրուքների վրա: Գանձը հետո պետք է հանձնվի իշխանություններին՝ պաշտոնական քննության համար:

– Իհարկե: Դա հեշտ է կարգավորել: Եվս մի հարց: Ես շատ կցանկանայի այս գործի որոշ մանրամասներ լսել հենց Ջոնաթան Սմոլից: Գիտե՞ք՝ սիրում եմ գործերս մինչև վերջ մշակել: Չեք առարկի, չէ՞, որ ես նրա հետ ոչ պաշտոնական հարցազրույց ունենամ այստեղ, իմ բնակարանում կամ այլուր, քանի դեռ նա պատշաճ կերպով հսկողության տակ է:

– Դուք եք իրավիճակի տերը: Ես դեռ ապացույց չունեմ այդ Ջոնաթան Սմոլի գոյության մասին: Բայց եթե կարողանանք նրան բռնել, չեմ տեսնում, ոչ մի պատճառ, որ ինձ ստիպեր մերժել ձեր այդ հարցազրույցի խնդրանքը:

– Այսինքն՝ պայմանավորվեցինք:

– Լիովին: Ուրիշ ի՞նչ:

– Միայն այն, որ պնդում եմ, որ դուք մեզ հետ ընթրեք: Ուտելիքը կես ժամից պատրաստ կլինի: Յետոս ուտրեներ եմ բերել և մի գույգ կաքավ, մի շիշ էլ ընտիր սպիտակ գինի: – Վո՛թսոն, դուք դեռ երբեք հնարավորություն չեք ունեցել գնահատելու տնտեսվարության իմ տաղանդները:

Գլուխ 10. Կողմաբնակի վերջը

Մեր ընթրիքը զվարթ անցավ: Հովմարը կարող էր անչափ հմայիչ գրուցակից լինել, երբ ցանկանում էր, և այդ երեկո հենց նման օրերից մեկն էր: Նա կարծես ծայրահեղ նյարդային ոգևորության մեջ էր: Ես երբեք նրան այդքան փայլուն գրուցակից չէի տեսել: Նա արագ հաջորդականությամբ խոսեց ամենատարբեր թեմաներից՝ սկսած հրաշապատում ներկայացումներից, միջնադարյան խեցեգործությունից, Ստրադիվարիուսի ջութակներից, Ցեյլոնի բուղդիզմից մինչև ապագայի ռազմական նավերը՝ յուրաքանչյուրն այնպես ներկայացնելով, կարծես առանձին ուսումնասիրություն էր կատարել դրանցից ամեն մեկի շուրջ: Նրա պայծառ հուժկորը նախորդ օրերի մռայլ ընկճվածության բնական հակադարձումն էր:

Պարզվեց, որ Աթելնի Ջոնսը նույնպես հանգստի ժամերին բավականին ընկերասեր մարդ էր և ընթրիքին մոտեցավ իսկական կենսասեր հյուրի խառնվածքով: Ինձ համար հաճելի էր այն միտքը, որ մենք մոտենում ենք մեր գործի ավարտին, և ես էլ որոշ չափով վարակվեցի Հովմարի զվարթությամբ: Ընթրիքի ընթացքում մեզանից ոչ ոք չհիշատակեց այն պատճառը, որը մեզ հավաքել էր միասին:

Երբ սեղանը մաքրվեց, Հովմարը նայեց ժամացույցին և երեք բաժակ լցրեց պորտվեյնով:

– Եկեք խմենք՝ մեր փոքրիկ արշավանքի հաջողության համար, – ասաց նա: – Իսկ այժմ ճանապարհ ընկնելու ժամանակն է: Ատրճանակ ունե՞ք, Վո՛թսոն:

– Իմ հին ծառայողական ատրճանակը գրասեղանիս մեջ է:

– Ավելի լավ է վերցնեք ձեզ հետ: Լավ է պատրաստ լինենք: Տեսնում եմ, որ կառքն արդեն դռան մոտ է: Ես պատվիրել էի ժամը վեցն անց կեսի համար:

Ժամը յոթից մի փոքր անց էր, երբ հասանք Վեսթմինսթերի նավամատույցը և գտանք մեզ սպասող շոգենավը: Հոլմսը քննադատական հայացքով գննեց այն:

– Նավի վրա կա՞ մի բան, որ այն ճանաչելի դարձնի որպես ոստիկանական նավ:

– Այո, այն կանաչ լապտերը կողքի նավաշուրթի վրա:

– Այդ դեպքում հանեք այն:

Փոքր փոփոխությունը արագ կատարվեց, մենք բարձրացանք նավ, և պարաններն արձակվեցին: Ջոնսը, Հոլմսը և ես նստեցինք նավախելի մոտ: Մեկ մարդ դեկի մոտ էր, մեկը՝ մեքենաներին էր հետևում, իսկ առջևում կանգնած էին երկու խոշորակազմ ոստիկան տեսուչներ:

– Ո՞ւր, – հարցրեց Ջոնսը:

– Դեպի Թաուեր: Ասե՛ք, թող կանգնեն Յակոբսոնի նավաշինական բակի դիմաց:

Մեր նավը ակնհայտորեն շատ արագընթաց էր: Մենք սլացանք ծանրաբեռնված բեռնանավերի երկար շարքերի կողքով այնպես, կարծես դրանք անշարժ կանգնած լինեին: Հոլմսը գոհունակությամբ ժպտաց, երբ հասանք մի գետային շոգենավի և թողեցինք նրան հետևում:

– Պետք է կարողանանք գետի վրա ամեն ինչի հետևից հասնել, – ասաց նա:

– Դե, դժվար թե բոլորից առաջ անցնենք, բայց մեզանից արագ նավեր քիչ կան:

– Պետք է հասնենք «Ավրորայի» հետևից, իսկ նա հայտնի է որպես արագընթաց նավ: Հիմա կպատմեմ ձեզ գործերի դրույթյան մասին, Վոթսոն: Հիշո՞ւմ եք, թե որքան էի կորցրել ինձ, այսքան փոքր քանի պատճառով:

– Այո:

– Դե, ես միտքս լիովին հանգստացրի՝ խորասուզվելով քիմիական փորձարկումների մեջ: Մեր մեծ պետական գործիչներից մեկն ասել է, որ որևէ աշխատանքից հանգստանալու ամենալավ միջոցը մեկ ուրիշ աշխատանք անելն է: Հենց այդպես էլ կա: Երբ ինձ հաջողվեց լուծել այն ածխաջրածինը, որի վրա աշխատում էի, ես վերադարձա Շոլտոնների խնդրին և նորից ամբողջությամբ տնտղեցի բոլոր մանրուքները: Իմ տղաները վեր ու վար էին չափչփում գետի ափերը, բայց ապարդյուն: Շոգենավը ոչ մի նավամատույցում չէր, ոչ էլ տուն էր վերադարձել: Եվ այնուամենայնիվ, դժվար էր պատկերացնել, որ նրանք խորտակել էին շոգենավը՝ հետքերը թաքցնելու համար, թեև դա մնում էր հնարավոր վարկած, եթե մնացած ամեն ինչ ձախողվեր: Ես գիտեի, որ այդ Սմոլ անձնավորությունը որոշակի ստոր խորամանկության տեր մարդ էր, բայց չէի կարծում, թե նա ունակ է նուրբ հնարքների: Դա սովորաբար բնորոշ է բարձր կրթությամբ մարդկանց: Հետո մտածեցի, որ քանի որ նա հաստատ որոշ ժամանակ արդեն եղել էր Լոնդոնում, ինչի ապացույցն ունեինք, քանի որ նա մշտապես

հսկել էր Պոնդիչերի առանձնատունը, չէր կարող մեկ ականթարթուն հեռանալ, այլ պետք է գոնե մի քանի օր նվիրեր իր գործերը կարգավորելու համար: Առնվազն այդ էր հավանականության հակակշիռը:

– Ինձ թվում է՝ դա մի քիչ թույլ է հնչում, – ասացի ես: – Ավելի հավանական է, որ նա իր գործերը կարգավորած լիներ դեռևս արշավանքից առաջ:

– Ո՛չ, հազիվ թե: Նրա որջը չափազանց արժեքավոր ապաստան էր, որպեսզի նա հրաժարվեր դրանից, մինչև համոզված չլիներ, որ այլևս դրա կարիքը չի ունենալու: Բայց մի երկրորդ միտք էլ ծագեց գլխումս: Ջոնաթան Սմոլը պետք է նկատած լիներ, որ իր ուղեկցի արտասովոր տեսքը, որքան էլ փորձեր ծածկել այն, ասեկոսեններ կծներ և գուցե նրանց կապեր Նորվուդի ողբերգության հետ: Նա բավականաչափ սուր միտք ուներ առնվազն այդքանը հասկանալու համար: Նրանք դուրս էին եկել իրենց գաղտնի հենակետից մթության ծածկի տակ և կցանկանային վերադառնալ մինչև լուսաբաց: Հիմա, հիշում եք, որ տիկին Սմիթի ասելով՝ նավը վերցրել էին ժամը երեքից հետո: Մեկ ժամից լույսը պիտի բացվեր, մարդիկ պիտի դուրս գային տներից: Ուստի ես եզրակացրի, որ նրանք շատ հեռու չէին գնացել: Նրանք լավ վճարել էին Սմիթին՝ լռելու համար, պահել էին նրա նավը վերջնական փախուստի համար և գանձատուփով շտապել էին հասնել իրենց կացարանը: Մի քանի գիշերից, երբ պարզ դառնար, թե ինչ դիրքորոշում ունեն թերթերը և արդյոք կասկած կա, նրանք մթության տակ կուղևորվեին դեպի Գրեյվգենդ կամ Դաունս, որտեղ, անկասկած, արդեն կազմակերպել էին իրենց ուղևորությունը դեպի Ամերիկա կամ գաղութներ:

– Իսկ նավը... Նրանք չէին կարող այն իրենց կացարանը տանել:

– Ճիշտ այդպես: Ես եզրակացրի, որ նավը, չնայած անտեսանելի է դարձել, բայց շատ հեռու չի գնացել: Հետո փորձեցի ինձ դնել Սմոլի տեղը և մտածել նրա կարողությունների սահմաններում: Նա հավանաբար կմտածեր, որ նավը հետ ուղարկելը կամ նավամատույցում պահելը կհեշտացնի հետապնդումը, եթե ոստիկանությունը հանկարծ հետքի վրա ընկնի: Այդ դեպքում ինչպե՞ս թաքցնել նավը և միաժամանակ այն ձեռքի տակ պահել: Մտածեցի՝ ես ի՞նչ կանեի նրա տեղում: Միայն մեկ ելք տեսա: Նավը կհանձնեի որևէ նավաշինարարի կամ նորոգողի՝ մի փոքր փոփոխություն անելու հրահանգով: Այդ դեպքում այն կտարվեր նավաշինարան կամ վերանորոգման նավամատույց և շատ լավ կթաքցվեր օտար աչքերից, իսկ ես կտեղավորվեի մի տեղում, որը դրանից մի քանի ժամվա հեռավորության վրա էր:

– Բավականին պարզ է թվում:

– Ամենից հաճախ հենց ամենապարզ բաներից է աչքը վրիպում: Ես որոշեցի գործել ելնելով այդ ենթադրությունից: Ամմիջապես ճանապարհ ընկա այս հասարակ նավաստու հանդերձանքով և հարցուփորձ արեցի գետի երկայնքով գտնվող բոլոր նավաշինական բակերում: Տասնհինգում ոչինչ չգտա, բայց տասնվեցերորդում՝ Յակոբսոնի մոտ, իմացա, որ «Ավրորան» երկու օր առաջ հանձնվել էր նրանց մի փայտե ոտքով մարդու կողմից՝ ղեկի վերաբերյալ չնչին ցուցումներով: «Նրա ղեկի հետ ոչ մի բան էլ չէր եղել», – ասաց վարպետը: – «Ահա նա՝ կարմիր գուլերով»: Այդ պահին ո՞վ իջավ նավից, եթե ոչ անհետացած

սեփականատերը՝ Մորդեֆայ Սմիթը: Նա բավականին հարբած էր: Իհարկե ես չէի ճանաչի նրան, բայց նա բարձրաձայն բղավում էր իր անուկն ու նավի անուկը: «Այսօր երեկոյան ուրին պատրաստ լինի», – գոռաց նա, – «...ճիշտ ուրին, նկատի ունեցիր, քանի որ երկու հաճախորդ ունեմ, որոնք չեն սպասի»: Ակնհայտ էր, որ նրան լավ էին վճարել, քանի որ փողի պակաս կարծես չուներ և շիլլինգներ էր նետում աշխատողներին: Ես մի փոքր հետևեցի նրան, բայց նա մտավ գարեջրատուն: Այդժամ վերադարձա բակ և, ճանապարհին պատահաբար հանդիպեցի իմ տղաներից մեկին, նրան տեղադրեցի որպես պահակ նավի մոտ: Նա պիտի կանգնի ջրի եզրին և թաշկինակով մեզ նշան տա, երբ նրանք բակի նավամատույցից դուրս շարժվեն: Մենք գետի մեջ կսպասենք նրանց, և շատ տարօրինակ կլինի, եթե չբռնենք և մեր հանցագործներին և գանձը, իրենց մնացած գաղտնիքների հետ միասին:

– Ամեն ինչ շատ մաքուր էք ծրագրել, անկախ նրանից՝ դրանք իսկապես մեր մարդիկ են, թե ոչ, – ասաց Ջոնսը: – Բայց եթե ընտրությունը իմ ձեռքում լիներ, ես հենց հիմա ոստիկանների խմբով կգրոհեի Յակոբսոնի նավաշինական բակը ու կձերբակալեի նրանց հենց որ հայտնվեին»:

– Այդ դեպքում նրանք երբեք չէին գա, – պատասխանեց Յոլմսը: – Սմոլը բավականին խորամանկ մարդ է: Նա առաջ կուղարկի մի հետախույզի, և եթե որևէ բան կասկած հարուցի, նա կարող է մի ամբողջ շաբաթ էլ թաքնված մնալ:

– Բայց դուք կարող էիք պարզապես հետևել Մորդեֆայ Սմիթին և այդպես հասնել նրանց թաքստոցին, – ասացի ես:

– Այդ դեպքում պարզապես օր կկորցնեի: Կարծում եմ հարյուրից մեկ հավանականություն կա, որ Սմիթը գիտի՝ որտեղ են նրանք ապրում: Քանի դեռ նա առատ խմիչք ունի և լավ վարձատրություն է ստանում, ինչո՞ւ պիտի հարցեր տա: Նրանք նրան պարզապես հրահանգներ են ուղարկում: Ո՛չ, ես մտածել եմ բոլոր հնարավոր ուղիների մասին, և սա լավագույնն է:

Մինչ այդպես գրուցում էինք, մեր շոգենավը սլանում էր Թեմզան հատող կամուրջների երկար շարքի տակով: Երբ անցանք Լոնդոնի Սիթիի մոտով, արևի վերջին շողերը ոսկեգօծել էին Սուրբ Պողոսի գմբեթի գագաթին կանգնած խաչը: Երբ հասանք Թաուերին, արդեն մթնշաղ էր:

– Ահա Յակոբսոնի նավաշինական բակը, – ասաց Յոլմսը՝ ցույց տալով Սարրեյի կողմում երևացող կայմերի ու ճոպանների խիտ զանգվածը: – Չգուշորեն վեր ու վար պտտվեք այստեղ՝ այս բեռնանավակների շարքի բողի տակ:

Նա գրպանից հանեց գիշերային հեռադիտակը և որոշ ժամանակ զննեց ափը:

– Իմ պահակը տեղում է, – նկատեց նա, – բայց թաշկնակ դեռ չի երևում:

– Գուցե մի քիչ ներքև իջնենք և այնտեղ սպասենք, – անհամբեր ասաց Ջոնսը:

Բոլորս արդեն ծայրահեղ անհամբեր էինք՝ անգամ ոստիկաններն ու մեքենավարները, որոնք միայն աղոտ պատկերացում ունեին կատարվածի մասին:

– Մենք իրավունք չունենք որևէ բան կանխավ ենթադրելու, – պատասխանեց Յոլմսը: – Թեպետ տասից ինը, որ նրանք ներքև կգնան, բայց վստահ լինել չենք կարող: Այստեղից մենք տեսնում

ենք բակի մուտքը, իսկ նրանք դժվար թե մեզ նկատեն: Գիշերը պարզ է լինելու, լույսը՝ բավարար: Պետք է մնանք այստեղ: Տեսե՛ք որքան մարդ է շարժվում այնտեղ՝ գազային լապտերների լույսի տակ:

– Մարդիկ աշխատանքից են դուրս գալիս, – ասացի ես:

– Բոլորը կեղտոտ տեսքով ստահակներ են, բայց ենթադրում եմ, որ ամեն մեկի մեջ ինչ-որ անմահ կայծ է թաքնված: Թեև դրանց նայելով չես ասի: Անհնար է մարդկանց մասին որևէ բան կանխավ ենթադրել: Մարդը տարօրինակ հանելուկ է:

– Ինչ-որ մեկն ասել է, «մարդը հոգի է՝ թաքնված կենդանու մեջ», – նկատեցի ես:

– Վինվուդ Ռիդը լավ է գրել այդ մասին, – ասաց Յոլմսը: – Նա գրում է, որ «անհատ մարդը անլուծելի հանելուկ է, բայց բազմության մեջ նա դառնում է մաթեմատիկական հաստատուն»: Երբեք չեք կարող կանխատեսել թե մեկ մարդն ինչ կանի, բայց կարող եք ճշգրիտ ասել, թե ինչ կանի միջին մարդը: Անհատները փոխվում են, բայց տոկոսները մնում են հաստատուն: Այդպես է ասում վիճակագրագետը: Բայց... արդյո՞ք այնտեղ թաշկնակ եմ տեսնում: Այո՛, այնտեղ մի սպիտակ թրթիռ երևաց:

– Այո՛, դա ձեր տղան է, – բացականչեցի ես: – Արդեն հստակ է երևում:

– Եվ ահա «Ավրորան», – գոչեց Յոլմսը, – և սատանայի պես արագ է սլանում: Լրիվ արագություն տո՛ւր, մեքենավա՛ր: Յետևե՛ք դեղին լույսով այն նավին: Աստված վկա՛, երբեք չեմ ների ինձ, եթե նա մեզնից արագ լինի:

Նավը աննկատ դուրս էր սահել նավաշինական բակի մուտքից և անցել մի քանի փոքր նավերի միջև, այնպես, որ արդեն հասցրել էր արագություն հավաքել, երբ մենք նկատեցինք այն: Այժմ նա սլանում էր գետի հոսանքով՝ ափին մոտիկ, անհավանական արագությամբ: Ջոնսը լրջորեն նայեց նրան և գլուխն օրորեց:

– Շատ արագաշարժ է, – ասաց նա: – Կասկածում եմ, թե կհասցնենք հետևից:

– Պետք է հասցնենք, – ատամների արանքից շնջաց Յոլմսը: – Ավելացրե՛ք արագությունը, տղանե՛ր: Թող շոգեշարժիչն ամբողջ ուժով աշխատի: Եթե նավը վառվի էլ, նրանց պետք է բռնենք:

Մենք արդեն լիարժեք հետապնդման մեջ էինք: Վառարանները գոռում էին, հզոր մեքենաները շվշվում ու զնգզնգում ինչպես մի հսկայական մետաղական սիրտ: Նավի սուր բթամասը ճեղքում էր հանգիստ ջուրը և երկու կողմի վրա նետում ալիքները: Ամեն շարժումից նավը դողում էր, կարծես կենդանի լիներ: Մեր առջևի մեծ դեղին լապտերը երկար, թրթռուն լուսաշերտ էր նետում: Առջևում՝ ջրի վրա, մութ բիծ էր երևում՝ այնտեղ, որտեղ «Ավրորան» էր, իսկ նրա հետևում փրփրող սպիտակ ալիքները խոսում էին սարսափելի արագության մասին:

Մենք սլանում էինք բեռնանավերի, շոգենավերի, առևտրական նավերի կողքով՝ մեկի հետևից, մյուսների շուրջը: Մթությունից ձայներ էին կանչում մեզ, բայց «Ավրորան» շարունակում էր գլորվել առաջ, և մենք՝ կրկնակոխ նրա հետևից:

– Ավելացրե՛ք, տղանե՛ր, – գոռում էր Յոլմսը՝ գլուխը մտցնելով մեքենավարների սրահ, մինչ ներքևից եկող կրակոտ լույսը

լուսավորում էր նրա սուր, արծվաբիթ դեմքը: – Քամե՛ք ամբողջ գոլորշին:

– Կարծես մոտենում ենք, – ասաց Ջոնսը:

– Վստահ եմ, – ասացի ես: – Մի քանի րոպեից կհասնենք:

Բայց հենց այդ պահին, անբարեբախտ պատահականությամբ, մի քարշակ նավ՝ երեք բեռնանավ քաշելով, խցկվեց մեր միջև: Միայն դեկը կտրուկ շրջելով կարողացանք խուսափել բախումից, և մինչ մենք շրջանցում էինք նրանց, «Ավրորան» արդեն մոտ երկու հարյուր յարդ առաջ էր անցել: Այնուամենայնիվ, նա դեռ հստակ երևում էր, և մշուշոտ մթնշաղը վերածվում էր պարզ, աստղալից գիշերվա:

Մեր կաթսաները աշխատում էին իրենց առավելագույն հոգրությամբ, իսկ նավի բարակ կմախքը դողդողում ու ճռնչում էր արագության կատաղի ուժից: Մենք սլացանք՝ Արևմտա հնդկական նավամատույցների մոտով, Դեփթֆորդ Ռիչի երկար հատվածով, և շրջանցեցինք Շների կղզին: Առջևում ընթացող մուլթ բիծը այժմ հստակ ուրվագծվեց մեր առաջ որպես նրբագեղ «Ավրորան»: Ջոնսը մեր լուսարձակն ուղղեց նրա վրա, և մենք հստակ տեսանք նավի վրա կանգնած կերպարանքներին:

Մի մարդ նստած էր նավախելին՝ կռացած ծնկների միջև ինչ-որ սև բանի վրա: Նրա կողքին մի մուլթ զանգված կար, որը կարծես նյուֆաունդլենդյան տեսակի սև շուն լիներ: Սմիթի տղան դեկի վրա էր, իսկ վառարանի կարմիր լույսի մեջ տեսնում էի ծերուկ Սմիթի մերկ կուրծքը, որն ինքնամոռաց ածուխ էր լցնում վառարանի մեջ:

Սկզբում նրանք գուցե կասկածում էին, թե մենք իսկապես հետապնդում ենք իրենց, բայց երբ մենք սկսեցինք կրկնել նրանց

յուրաքանչյուր ուրորանն ու շրջադարձը, այլևս չէին կարող կասկած ունենայ, որ հետապնդում ենք իրենց: Գրինվիչում մենք նրանցից արդեն երեք հարյուր քայլ էինք հեռու: Բլեքվոլում՝ ոչ ավելի քան մոտ երկու հարյուր հիսուն:

Ես իմ խայտաբղետ արկածային կյանքում շատ որսերի եմ մասնակցել տարբեր երկրներում, բայց երբեք այդքան վայրի հուզմունք չէի զգացել, որքան Թեմզայի հոսանքն ի վար այդ խելահեղ մարդաորսի ժամանակ:

Դանդաղ, յարդ յարդի հետևից, մենք մոտենում էինք նրանց: Գիշերվա լռության մեջ լսվում էին նրանց մեքենաների հևոցն ու զնգրտոցը: Նավախելին կանգնած մարդը դեռ կռացած էր տախտակամածին, ձեռքերն աշխատում էին, և երբեմն վեր էր նայում՝ հայացքով չափելով մեզ բաժանող տարածությունը:

Ավելի ու ավելի էինք մոտենում նրանց: Ջոնսը գոռաց՝ հրամայելով, որ կանգ առնեն: Մենք արդեն ընդամենը չորս նավի երկարությամբ էինք հեռու նրանցից, և երկու նավերը սլանում էին խելագար արագությամբ:

Դա գետի ամենալայն ու ազատ հատվածն էր, որի մի կողմում տարածվում է Բարթինգ դաշտավայրը, իսկ մյուսում՝ մռայլ Փլամսթեյան ճահիճները:

Ի պատասխան մեր կանչին՝ նավախելին կանգնած մարդը վեր թռավ, բարձրացրեց սեղմված բռունցքները և սուր, ճաքած ձայնով սկսեց հայհոյել մեզ: Նա բարձրահասակ, ուժեղ տղամարդ էր, և երբ կանգնեց լայն բացված ոտքերի վրա, տեսա, որ ազդրից ներքև նրա աջ ոտքը պարզապես հղկված փայտի կտոր էր:

Նրա գայրացած գոռոցների վրա տախտակամածին կուչ եկած գունդը շարժվեց: Այն ուղղվեց ու դարձավ փոքրիկ սև մարդ՝

ամենափոքրը, որ երբևէ տեսել էի, մեծ, աղավաղված գլխով և խճճված, զգզված մազերով: Հոլմսը արդեն հանել էր իր ատրճանակը, և ես էլ հանեցի իմը՝ ահաբեկված այդ վայրենի, այլանդակ արարածի տեսքից: Նա փաթաթված էր ինչ-որ մուգ վերարկուի կամ վերմակի մեջ, որը բաց էր թողնում միայն դեմքը, բայց այդ դեմքն ինքնին բավական էր, որ մարդու քունը չտաներ նրան տեսնելուց հետո:

Երբեք չէի տեսել այդքան անասնականությունն ու դաժանությունն արտահայտող դիմագծեր: Նրա փոքր աչքերը մռայլ կրակով էին վառվում, իսկ հաստ շրթունքները ոլորվել էին՝ բացելով դեղին ատամները, որոնք նա ցուցադրում էր մեզ՝ անասնական կատաղությանը:

– Կրակե՛ք, եթե ձեռքը վեր բարձրացնի, – հանգիստ ասաց Հոլմսը:

Մենք արդեն մեկ նավի երկարությամբ էինք հեռու՝ գրեթե կարող էինք ձեռք տալ մեր որսին: Մինչև օրս աչքիս առաջ կանգնած են այդ երկուսը՝ սպիտակամորթը հենված լայն դրված ոտքերին, որ հայհոյանքներ ու լուտանքներ էր նետում մեր հասցեին և անիծյալ թզուկը՝ իր սարսափելի դեմքով ու դեղին ուժեղ ատամներով, երախաբաց մեզ էր նայում լապտերի լույսի տակ:

Իրապես բարեբախտություն էր, որ նրան այդքան հստակ էինք տեսնում: Մինչ նայում էինք, նա իր ծածկոցի տակից հանեց դպրոցական քանոնի նման գլանաձև փայտի մի կարճ կտոր, և մոտեցրեց շրթունքներին: Մեր ատրճանակները միաժամանակ որոտացին: Նա տեղում պտտվեց, ձեռքերը վեր նետեց ու խեղդվող հազի պես կաղկանձելով՝ կողքի վրա ընկավ գետի մեջ:

Ջրի սպիտակ փրփուրներում ես մի ակնթարթ տեսա նրա թունավոր, սպառնալի աչքերը:

Նույն պահին փայտե ոտքով մարդը նետվեց դեպի դեկը և կտրուկ շրջեց այն, այնպես որ նավն ուղղվեց դեպի հարավային ափը, մինչդեռ մենք սլացանք նավախելի մոտով, հագիվ մի քանի ոտնաչափ հեռավորության վրա՝ խուսափելով բախումից: Մեկ ակնթարթ անց շրջվեցինք նրա հետևից, բայց նա արդեն գրեթե ափին էր հասել:

Դա վայրի ու ամայի տեղ էր. լուսինը աղոտ շողում էր ճահճուտների լայն տարածության վրա, որը կազմված էր կանգնած ջրերի լճակներից և քայքայվող բուսականության թավուտներից: Նավը՝ քթամասը վեր ցցելով խուլ հարվածով բարձրացավ ցեխոտ ափի վրա, բայց նավախելը մնաց ջրի մակարդակին հավասար:

Փախստականը նավաշուրթից ցած թռավ, բայց նրա փայտե ոտքն անմիջապես ամբողջ երկարությամբ խրվեց թաց հողի մեջ: Նա անօգուտ ճիգեր արեց, բայց չկարողացավ անգամ մի քայլ անել ո՛չ առաջ, ո՛չ հետ: Նա սկսեց գոռալ անգոր կատաղությունից և մյուս ոտքով կատաղի հարվածներ էր տալիս ցեխին, բայց այդ ճիգերը միայն ավելի էին խրում նրա փայտե ոտքը ճահճային ափի մեջ:

Երբ մեր նավակը մոտեցրինք, նա այնքան ամուր էր խրված, որ միայն պարանը զցելով նրա ուսերին կարողացանք դուրս քաշել ու, մի մեծ ձկան պես, քարշ տալով բարձրացնել մեր նավի վրա: Սմիթները՝ հայր ու որդի, մռայլ նստած էին իրենց նավակում, բայց հրամանը լսելով հնազանդորեն բարձրացան մեզ մոտ:

«Ավրորան» նույնպես դուրս քաշեցինք ճահճից և կապեցինք մեր նավախելին:

Հնդկական արտադրության ամուր երկաթե մի սնդուկ կանգնած էր տախտակամածին: Կասկած չկար, որ դա այն սնդուկն էր, որի մեջ պահված էր Շոլտոնների անբարեհամբավ գանձը: Բանալի չկար, բայց այն ծանր էր, ուստի զգուշությամբ տեղափոխեցինք մեր փոքրիկ խցիկը:

Երբ նորից դանդաղ գետն ի վեր էինք շարժվում, լուսարձակով գննում էինք գետի ամբողջ մակերեսը, բայց կղզիաբնակի որևէ հետք չերևաց: Թեմզայի հատակի մութ ցեխում ինչ-որ տեղ հանգչում են այդ տարօրինակ արարածի ոսկորները:

– Այստեղ նայե՛ք, – ասաց Յոլմսը՝ մատնացույց անելով նավախցիկի փայտե դռնակը: – Մեր կրակոցները մի փոքր ուշացել են:

Եվ իսկապես, հենց այն տեղում, որտեղ կանգնած էինք, դռան մեջ խրված էր այն մահաբեր բարակ տեգերից մեկը, որոնց մենք արդեն լավ էինք ճանաչում: Երևի տեգը սուլոցով անցել էր մեր միջև հենց այն պահին, երբ մենք կրակեցինք: Յոլմսը ժպտաց ու անտարբեր թոթվեց ուսերը, բայց ես խոստովանում եմ, որ սիրտս խառնեց, երբ մտածեցի այն սարսափելի մահվան մասին, որն այդ գիշեր այդքան մոտ էր եղել մեզ:

Գլուխ 11. Ագրայի մեծ գանձը

Մեր գերին խցիկում նստած էր՝ իր դիմաց դրված երկաթե սնդուկի առաջ, դա այն նույն սնդուկն էր, որի համար նա այդքան շատ բան էր արել և այդքան հեռուն էր եկել դրա հետևից: Մարդը արևից խանձված դեմք ուներ և համարձակ աչքեր: Նրա մուգ, կարմրաշագանակագույն դեմքը ծածկված էր խոր կնճիռների ու գծերի ցանցով, որոնք պատմում էին ծանր, բացօթյա կյանքի մասին: Մորուքավոր կզակի յուրահատուկ ուրվագիծը վկայում էր, որ մարդու կամքը հեշտ չէր կոտրել: Նա կարող էր մոտ հիսուն տարեկան լինել, քանի որ խիտ սև գանգուր մազերը առատորեն ցողված էին գորշ մազափնջերով:

Յանգիստ վիճակում նրա դեմքը բոլորովին տիպիկ չէր թվում, թեև ծանր հոնքերն ու հարձակողական կզակը, ինչպես վերջերս էի տեսել, նրան սարսափելի արտահայտություն էին տալիս զայրույթի պահին: Այժմ նա նստած էր՝ ձեռնաշղթայված ձեռքերը ծնկներին դրած, գլուխը կրծքին կախած, և իր սուր, փայլատակող աչքերով նայում էր այն սնդուկին, որը դարձել էր իր բոլոր չարագործությունների պատճառը: Ինձ թվաց, թե նրա խիստ ու զսպված դիմագծերում ավելի շատ վիշտ կար, քան զայրույթ: Մի անգամ նա վեր նայեց ինձ՝ աչքերում կարծես հուժորի կայծով:

– Դե, ինչ, Ջոնաթան Սմոլ, – ասաց Յոլմսը՝ սիգար վառելով, – ցավում եմ, որ ամեն ինչ այսպես ավարտվեց:

– Ես էլ եմ ցավում, սըր, – անկեղծ պատասխանեց նա: – Չեմ կարծում, որ կարողանամ դուրս պրծնել այս գործից: Աստծո

գրքով եմ երդվում՝ ես ձեռք չեմ բարձրացրել պարոն Շուլտոյի վրա: Դա արեց այդ փոքրիկ դժոխքի շունը՝ Տոնգան... Իր անիծյալ նետերից մեկը խրեց մարդու մարմնի մեջ: Ես ոչ մի մասնակցություն չունեի դրանում, սըր: Ես նույնքան վշտացած էի, կարծես իմ հարազատ արյունը թափված լիներ: Ես դրա համար մտրակեցի այդ փոքրիկ սատանային՝ պարանի քանդված ծայրով, բայց գործն արդեն արված էր, և հնարավոր չէր արվածը հետ դարձնել:

– Մի սիգար վերցրեք, – առաջարկեց Յոլմսը, – և մի կում էլ արեք իմ շշից, քանի որ լրիվ թրջվել եք: Ինչպե՞ս կարող էիք ակնկալել, որ այսքան փոքր ու թույլ մի սևամորթ մարդ կարող էր հաղթահարել պարոն Շուլտոյին և պահել նրան, մինչ դուք բարձրանում էիք պարանով:

– Դուք այնպես եք խոսում, կարծես այնտեղ եք եղել, սըր: Ճշմարտությունն այն է, որ ես հույս ունեի սենյակը դատարկ գտնել: Տան սովորույթներն արդեն բավականին լավ գիտեի, և դա այն ժամն էր, երբ պարոն Շուլտոն սովորաբար իջնում էր ընթրիքի: Ես ոչինչ չեմ թաքցնի: Լավագույն պաշտպանությունը, որ կարող եմ ունենալ այս պահին, պարզ ճշմարտությունն է: Եթե դա ծեր մայրը լիներ, ես նրա համար թեթև սրտով կվտանգեի ինձ կախաղանի հեռանկարով: Դանակահարել նրան ինձ համար նույնը կլիներ, ինչ ծխել այս սիգարը: Բայց դժոխային ծանր է, որ ինձ պիտի պատժեն այդ երիտասարդ Շուլտոյի մահվան համար, որի հետ ես ընդհանրապես ոչ մի վեճ չունեի:

– Դուք հիմա գտնվում եք Սքոթլանդ Յարդից պարոն Աթելնի Ջոնսի խնամակալության տակ, – ասաց Յոլմսը: – Նա ձեզ կբերի իմ բնակարանը, և ես ձեզնից կպահանջեմ գործի ամբողջական

պատմությունը: Դուք պետք է ամեն ինչ խոստովանեք, քանի որ այդ դեպքում հույս ունեն օգտակար լինել ձեզ: Կարծում եմ՝ կկարողանամ ապացուցել, որ թույնն այնքան արագ է գործել, որ մարդն արդեն մահացած էր, մինչև դուք սենյակ կմտնեիք:

– Ճիշտ է, սրբ: Երբ պատուհանից ներս էի բարձրանում և տեսա, թե ինչպես է նա գլուխը ուսին թեքած ինձ ժպտում, կյանքումս նման ցնցում չէի ապրել: Դա ինձ իսկապես հունից հանեց: Եթե Տոնգան չփախչեր, ես նրան հենց տեղում կսպանեի դրա համար: Յենց այդպես պատահեց, որ նա թողեց իր մահակը և նետերի տոպրակը, ինչպես ինքն էր ասում, որոնք, երևի, ձեզ օգնեցին մեր հետքով գալու հարցում, թեև ինձ համար հանելուկ է, թե ինչպես գտաք մեզ: Ես ձեր նկատմամբ քեն չեմ պահում դրա համար: Բայց տարօրինակ բան է, – ավելացրեց նա դառը ժպիտով, – որ ես, ով արդար իրավունք ունի կես միլիոնի վրա, իմ կյանքի առաջին կեսն անցկացրի Անդամաններում այլքապատնեշ կառուցելով, իսկ երկրորդ կեսը՝ հավանաբար կանցկացնեմ Դարտմուրում ջրահեռացման խողովակների խրամատներ փորելով: Ինչ չար օր էր այն օրը, երբ առաջին անգամ աչքերս ընկան վաճառական Ահմեդի վրա և գործ ունեցա Ագրայի գանձի հետ, որը երբեք ոչ մի բարիք չբերեց իր տիրոջը: Ահմեդին այն բերեց բռնի մահ, մայրը Շոլտոյին՝ ցկյանս վախ ու մեղքի զգացում, իսկ ինձ՝ ցմահ ստրկություն:

Այդ պահին Աթելնի Ջոնսն իր լայն դեմքն ու ծանր ուսերը մտցրեց փոքրիկ խցիկի մեջ:

– Լիարժեք ընտանեկան հավաքույթ է, – նկատեց նա: – Կարծում եմ՝ ես էլ մի կում կանեմ այդ շշից, Յո՛լմս: Դե... Հիմա ի՞նչ... Կարծում եմ, բոլորս կարող ենք մեզ շնորհավորել: Ցավալի է, որ

մյուսին կենդանի չվերցրինք, բայց ընտրություն չկար: Ասեմ, Յո՛ւնս, պիտի խոստովանեք, որ գործը մի քիչ վտանգավոր էր: Մեզ հազիվ հաջողվեց հասնել նրան:

– Լավ է այն, ինչը լավ է ավարտվում, – ասաց Յոլմսը: – Բայց, անկեղծ ասած, ես չէի պատկերացնում, որ «Ավրորան» այդքան արագաշարժ է:

– Սմիթն ասում է, որ դա գետի ամենաարագ նավակներից մեկն է, և եթե ինքը մեկ այլ մարդ էլ ունենար շարժիչների վրա, մենք երբեք չէինք հասնի նրանց հետևից: Նա երդվում է, որ Նորվուդի գործի մասին ոչինչ չգիտեր:

– Իրոք ոչինչ չգիտեր, – բացականչեց մեր գերին: – Ոչ մի բառ: Ես ընտրեցի նրա նավակը, որովհետև լսել էի, որ շատ արագաշարժ է: Մենք նրան ոչինչ չասացինք, բայց լավ վճարեցինք, և խոստացանք էլ ավելի վճարել, երբ Գրեյվզենդ հասնեինք մեր նավին՝ «Էսմերալդային», որը պետք է ուղևորվեր դեպի Բրազիլիա:

– Դե, եթե նա ոչ մի սխալ բան չի արել, կհոգանք, որ ոչ մի սխալ բան էլ նրա հետ չպատահի: Թեև մենք արագ ենք մարդկանց բռնելու հարցում, սակայն արագ չենք դատապարտելու մեջ:

Չվարճալի էր տեսնել, թե ինչպես իր կարևորության գիտակցումը վերականգնած Ջոնսն արդեն սկսում էր համապատասխան դիրք ընդունել՝ հաջող կատարված ձերբակալության համար: Շերլոկ Յոլմսի դեմքով անցած թեթև ժպիտից հասկացա, որ Ջոնսի խոսքերը նրանից չէին վրիպել:

– Մենք շուտով կլինենք Վոքսհոլլի կամրջի մոտ, – ասաց Ջոնսը: – Եվ ձեզ, դուրսդ Վոթսոն, ասի կհանենք զանձի սնդուկով: Երևի պետք չէ ձեզ հիշեցնել, որ ես մեծ պատասխանատվություն

Եմ ստանձնում այդ հարցում: Դա մեր ընդունված կանոններից դուրս է, բայց, ինչպես ասում են՝ պայմանը մնում է պայման: Այնուամենայնիվ, պարտավոր եմ ձեզ հետ մի տեսուչ ուղարկել, քանի որ այդքան արժեքավոր բեռ եք տանելու: Դուք կառքով կգնա՞ք»:

– Այո, կառքով:

– Ցավալի է, որ բանալին չկա, որպեսզի նախ ցուցակագրում անեինք: Ստիպված կլինեք կոտրել կողպեքը: Որտե՞ղ է բանալին, տղա՛:

– Գետի հատակում, – կարճ ասաց Սմոլը:

– Հըմմ... Անիմաստ էր այսքան անհարմարություն ստեղծել: Ձեր պատճառով արդեն բավականին շատ աշխատանք ենք արել: Ամեն դեպքում, դոկտոր, ավելորդ չի լինի հիշեցնել ձեզ, որ զգուշ լինեք: Սնդուկը հետ կբերեք Բեյբեր Սթրիթի սենյակները: Մենք այնտեղ կլինենք՝ մինչև ոստիկանության բաժանմունք գնալը:

Նրանք ինձ Վոքսհոլում իջեցրին՝ ծանր երկաթե սնդուկով և կոպիտ, բայց բարեհամբույր մի տեսուչի ուղեկցությամբ: Տասնհինգ թոպեում կառքը մեզ հասցրեց տիկին Սեսիլ Ֆորեստերի տունը: Ծառան զարմացած էր այդքան ուշ այցից: Տիկին Ֆորեստերը երեկոյան դուրս էր եկել և, ըստ ծառայի՝ շատ ուշ էր վերադառնալու: Սակայն օրիորդ Մորսթենը հյուրասենյակում էր, և ես ուղևորվեցի այնտեղ՝ սնդուկը ձեռքիս, բարեհամբույր տեսուչին թողնելով կառքի մեջ:

Նա նստած էր բաց պատուհանի մոտ՝ սպիտակ, թեթև գործվածքից հագուստով, վզին ու գոտկատեղին փոքր կարմիր հարդարանքով: Մեղմ լամպի լույսն ընկնում էր նրա վրա, երբ նա թիկնած էր զամբյուղածև բազկաթոռին՝ լուսավորելով նրա

բնքուշ, լուրջ դեմքը և մռայլ, մետաղական փայլ տալով նրա շքեղ մազերի հարուստ ոլորքներին: Նրա սպիտակ ձեռքը հենված էր աթոռի կողքին, և նրա ամբողջ դիրքն ու կերպարանքը խոսում էին խոր, տխրության մասին:

Իմ քայլերի ձայնից նա միանգամից վեր թռավ: Անակնկալի և ուրախության շառագույն պատեց նրա գունատ այտերին:

– Լսեցի, որ կառք եկավ, – ասաց նա: – Կարծեցի՝ տիկին Ֆորեստերն է վաղ վերադարձել, բայց երբեք չէի մտածի, որ կարող էիք դուք լինել: Ի՞նչ լուրեր եք բերել:

– Ես լուրերից ավելի լավ բան եմ բերել ձեզ, – ասացի ես՝ սնդուկը դնելով սեղանին և աշխատելով խոսել ուրախ ու զվարթ, թեև սիրտս ծանր էր: – Ես ձեզ բերել եմ մի բան, որն աշխարհի բոլոր լուրերից ավելին արժե: Ես ձեզ բերել եմ ձեր հարստությունը:

Նա մի հայացք զցեց երկաթե սնդուկին:

– Ուրեմն սա՞ է գանձը, – հարցրեց նա բավականին սառը:

– Այո՛, սա Ագրայի մեծ գանձն է: Կեսը ձերը կլինի, կեսը՝ Թադեուս Շոլտոյինը: Ամեն մեկը կունենաք մոտ երկու հարյուր հազար ֆունտ: Պատկերացնո՞ւմ եք: Տարեկան տասը հազար ֆունտ եկամուտ: Անգլիայում քիչ կլինեն ձեզանից հարուստ երիտասարդ տիկնայք: Միթե՞ հիասքանչ չէ:

Գուցե մի փոքր չափազանցրել էի իմ ուրախությունը, և իմ շնորհավորանքների մեջ նա ինչ-որ արհեստական հնչյուն զգաց, որովհետև տեսա, թե ինչպես նրա հոնքերը փոքր-ինչ բարձրացան, և նա հետաքրքրությամբ նայեց ինձ:

– Եթե ես այն ստանամ, – ասաց նա, – ապա պարտական կլինեմ ձեզ:

– Ո՛հ, ո՛հ, – պատասխանեցի ես, – ոչ թե ինձ, այլ իմ ընկեր Շերլոկ Յոլմսին: Աշխարհի ամենամեծ ցանկությանը անգամ ես չէի կարողանա լուծել այս հանելուկը, որը ծանր փորձության ենթարկեց անգամ նրա խորաթափանց վերլուծական հանճարը: Իսկ վերջին պահին մենք գրեթե կորցրինք այն:

– Խնդրում եմ նստեք և պատմեք ամեն ինչ, դուրսը Վոթսոն,
– ասաց նա:

Ես կարճ պատմեցի այն ամենը, ինչ տեղի էր ունեցել մեր վերջին հանդիպումից հետո. Յոլմսի որոնման նոր մեթոդը, «Ավրորայի» հայտնաբերումը, Աթելնի Ջոնսի այցը, մեր երեկոյան արշավանքը և Թեմզայով խելահեղ հետապնդումը: Նա կիսաբաց շրթունքներով և փայլող աչքերով լսեց մեր արկածների պատմությունը: Երբ խոսեցի այն տեղի մասին, որը մեզ այդքան մոտ էր վրիպել, նա այնպես սպիտակեց, որ վախեցա, թե կուշաթափվի:

– Ոչինչ, բան չկա, – ասաց նա, երբ ես շտապեցի ջուր լցնել նրա համար: – Արդեն լավ եմ: Պարզապես ցնցող էր լսել, որ ես իմ ընկերներին այդպիսի սարսափելի վտանգի եմ ենթարկել:

– Այդ ամենն անցյալում է, – պատասխանեցի ես: – Ոչինչ չեղավ: Այլևս մռայլ մանրամասներ չեմ պատմի: Խոսենք ավելի լուսավոր բաների մասին: Ահա գանձը: Ի՞նչը կարող է դրանից լուսավոր լինել: Թույլտվություն ստացա՝ այն ինձ հետ բերելու համար, մտածելով, որ ձեզ հետաքրքիր կլինի առաջինը տեսնելը այն:

– Իրոք շատ հետաքրքիր է, – ասաց նա: Սակայն նրա ձայնում ոգևորություն չկար: Անկասկած, նրան թվացել էր, որ

անշնորհակալ կլինի անտարբեր լինել մի պարզևի նկատմամբ, որի ձեռքբերումն այդքան թանկ էր արժեցել:

– Ինչ գեղեցիկ սնդուկ է, – ասաց նա՝ խոնարհվելով դրա վրա:

– Սա հնդկական աշխատանք է, չէ՞:

– Այո՛, Բենարեսի մետաղագործությունն է:

– Եվ ինչ ծանր է, – բացականչեց նա՝ փորձելով բարձրացնել այն: – Միայն սնդուկն ինքնին պետք է որոշ արժեք ունենա: Իսկ բանալին որտե՞ղ է:

– Սմուլը բանալին նետեց Թեմզան, – պատասխանեցի ես: – Պետք է վերցնեմ տիկին Ֆորեստերի կրակարանի շամփուրը:

Սնդուկի առջևի մասում մի հաստ ու լայն փական կար, որը նստած Բուդդայի ձև ուներ: Դրա տակ մտցրի շամփուրի ծայրը և լծակի պես հրեցի դեպի դուրս: Փականը բարձր ճրթոցով բացվեց: Դողդոջուն մատներով բարձրացրի կափարիչը: Մենք երկուսս էլ զարմանքից բարացանք: Սնդուկը դատարկ էր:

Չարմանալի չէր, որ այն այդքան ծանր էր: Երկաթյա պատերը մոտ երկու երրորդ մատնաչափի հաստություն ունեին: Դա մի ամուր, լավ պատրաստված ու ծանրակշիռ իր էր, ինչպես մի սնդուկ, որը նախատեսված է մեծ արժեքներ պահելու համար, բայց ներսում ո՛չ մի քարի կտոր, ո՛չ մի փշուր մետաղ կամ զարդ չկար: Այն լիովին ու բացարձակապես դատարկ էր:

– Գանձը կորած է, – հանգիստ ասաց օրիորդ Մորսթենը:

Երբ լսեցի այդ խոսքերը և հասկացա դրանց իմաստը, ինձ թվաց, թե մի մեծ ստվեր հեռացավ հոգուցս: Ես չէի պատկերացնում անգամ, թե որքան էր այս Ագրայի գանձը ծանրացել ինձ վրա, մինչև այն վերջնականապես չվերացավ: Դա, անկասկած, եսասիրություն էր, անազնիվ վերաբերմունք, բայց ես

ոչինչ չէի կարող գիտակցել, բացի այն բանից, որ ոսկե պատնեշը մեր միջև այլևս չկար:

– Փառք Աստծո՛ւ, – սրտանց բացականչեցի ես:

Նա արագ, հարցական ժպիտով նայեց ինձ:

– Ինչո՞ւ եք այդպես ասում, – հարցրեց նա:

– Որովհետև դուք կրկին հասանելի եք ինձ համար, – ասացի ես՝ նրա ձեռքը բռնելով: Նա ձեռք հետ չբաշեց: – Որովհետև ես սիրում եմ ձեզ, Մերի, այնպես ճշմարիտ, ինչպես երբևէ տղամարդը սիրել է կնոջը: Այս գանձը, այս հարստությունը փակել էր իմ շուրթերը: Այժմ, երբ այն չկա, կարող եմ ասել, թե որքան եմ սիրում ձեզ: Դրա համար էլ ասացի՝ «Փառք Աստծո՛ւ»:

– Այդ դեպքում, ես էլ եմ ասում՝ «Փառք Աստծո՛ւ», – շնջաց նա, և ես նրան մոտեցրի կրծքիս:

Ով էլ որ գանձ կորցրած լիներ այդ գիշեր, ես հաստատ գիտեի, որ գտել եմ իմ գանձը:

Գլուխ 12. Ջոնաթան Սմոլի տարօրինակ պատմությունը

Կառքի մեջ սպասող տեսուչը իսկապես համբերատար մարդ էր, քանի որ բավականին երկար ժամանակ անցավ, մինչև ես վերադարձա նրա մոտ: Երբ նրան ցույց տվեցի դատարկ սնդուկը, մարդու դեմքը մթնեց:

– Ահ, մեր պարզևը ջուրն ընկավ, – տրտմորեն ասաց նա: – Եթե փող չկա, ուրեմն վճար էլ չկա: Եթե գանձը գտնվեր, այս գիշերվա գործի համար ես ու Սեմ Բրաունը՝ յուրաքանչյուրս տաս ֆունտ կստանայինք:

– Պարոն Թադեուս Շոլտոն հարուստ մարդ է, – ասացի ես, – նա կհոգա, որ ձեզ տեղը տեղին վարձատրեն՝ անկախ նրանից գանձ կա, թե ոչ:

Սակայն տեսուչը հուսահատորեն գլուխն օրորեց:

– Վատ գործ էր, – կրկնեց նա, – և պարոն Աթելնի Ջոնսն էլ այդպես կմտածի:

Նրա կանխատեսումը ճիշտ դուրս եկավ, քանի որ քննիչը բավականին շփոթված տեսք ուներ, երբ ես Բեյբեր Սթրիթում ցույց տվեցի դատարկ սնդուկը: Նրանք նոր էին հասել՝ Յուլմսը, կալանավորը և նա, քանի որ ճանապարհին որոշել էին մտնել ոստիկանական բաժանմունք: Իմ ընկերը, իր սովորական անտարբեր տեսքով, թուլացած նստած էր բազկաթոռին, իսկ Սմոլը նստած էր նրա դիմաց՝ փայտե ոտքը գցած առողջ ոտքի

վրա: Երբ ես ցուցադրեցի դատարկ սնդուկը, նա հետ մեկնվեց աթոռին և բարձրաձայն ծիծաղեց:

– Սա քո գործն է, Սմո՛ւ, – զայրացած ասաց Աթելնի Ջոնսը:

– Այո՛, ես դրա պարունակությունը դրեցի այնտեղ, որտեղ ձեր ձեռքը երբեք չի հասնի, – հաղթական գոչեց նա: – Դա ի՛նչ գանձն էր, և եթե ես չեմ կարող օգտվել դրանից, ապա հանգիստ խղճով հոգացի, որ ուրիշ ոչ ոք նույնպես չկարողանա: Ասում եմ ձեզ՝ ոչ մի մարդ աշխարհի երեսին իրավունք չունի այդ գանձի վրա, բացի Անդամանների դատապարտյալների գորանոցում նստած երեք մարդուց և ինձնից: Յիմա գիտեմ, որ ես չեմ կարող օգտվել դրանից, և գիտեմ, որ նրանք էլ չեն կարողանա: Ես ամբողջ ընթացքում գործել եմ նրանց համար, որքան և ինձ համար: Մեզ միշտ կապել է «Չորսի նշանը»: Դե՛, ես գիտեմ, որ նրանք էլ նույնը կցանկանային, ինչ ես արեցի՝ գանձը Թեմզա նետելով: Յենց դա կգերադասեին, քան թե տային գանձը Շոլտոյի կամ Մորսթենի ազգականներին: Մենք Ահմեդին դրա համար չսպանեցինք, որ նրանք հարստանան: Դուք գանձը կգտնեք այնտեղ, որտեղ բանալին է և որտեղ փոքրիկ Տոնգան է: Երբ տեսա, որ ձեր նավը մեզ անպայման կհասնի, ես ավարը պահեցի ամենաապահով տեղում: Այս ճանապարհորդության համար ոչ մի ռուպի չեք ստանա:

– Դուք մեզ խաբու՞մ եք, Սմու, – խիստ ասաց Աթելնի Ջոնսը: – Եթե ուզում էիք գանձը Թեմզա նետել, ավելի հեշտ կլիներ սնդուկով անել դա:

– Օհ ո՛չ... Դա ավելի հեշտ կլիներ ձեզ համար, որ հետո գետից հանեիք, – պատասխանեց նա խորամանկ խեթ հայացքով: – Այն մարդը, ով այնքան խելացի էր, որ ինձ հետապնդեց, բավական

խելացի է, որ մի երկաթե սնդուկ գետի հատակից վեր հանի: Բայց հիմա, երբ դրանք մոտ հինգ մղոն տարածքով ցրված են գետի հունով, գործը կարող է շատ ավելի դժվար լինել: Սիրտս ցավում էր դա անելիս: Երբ դուք մեզ սկսեցիք հասնել, ես կիսախելագար վիճակում էի: Բայց հիմա ի՞նչ օգուտ լաց լինելու մեջ: Կյանքումս ունեցել եմ վերելքներ ու անկումներ, և սովորել եմ չափսոսալ թափված կաթի համար:

– Սա շատ լուրջ բան է, Սմոյ, – ասաց քննիչը: – Եթե դուք արդարությանը օգնեիք, այլ ոչ թե այսպես խանգարեիք, դատավարության ժամանակ ավելի լավ հնարավորություններ կունենայիք:

– Արդարություն, – մռնչաց նախկին կալանավորը: – Շատ գեղեցիկ արդարություն է, ինչ խոսք: Ո՞ւմ ավարն է սա, եթե ոչ մերը: Ո՞ւր է արդարությունը, որ ես այն հանձնեմ նրանց, ովքեր երբեք չեն վաստակել այն: Նայե՛ք, ինչպես եմ ես այն վաստակել: Քսան երկար տարի... տենդահար ճահիճներում... ցերեկով՝ մանգրովի մացառներում^[40] աշխատելով... գիշերը՝ շղթայված կեղտոտ կալանավորների խրճիթներում... մոծակների խայթոցների տակ... տենդից հյուծված... ամեն անիծյալ սևադեմ ոստիկանի կողմից նվաստացված... ով հաճույքով աշխարհի նկատմամբ իր զայրույթը թափում էր սպիտակ մարդու գլխին... Այդպես եմ ես վաստակել Ագրայի գանձը... Իսկ դուք ինձ արդարություն եք քարոզում, որովհետև չեմ կարող հանդուրժել այն միտքը, որ այս գինը վճարել եմ միայն նրա համար, որ ուրիշը վայելի այն: Ավելի շուտ տասն անգամ կախադան կգնայի, կամ Տոնգայի տեգերից մեկը կնախընտրեի մաշկիս մեջ, քան կապրեի

բանտախցում՝ իմանալով, որ ուրիշ մեկը վայելում է այն պալատը, որը պետք է իմը լիներ:

Սմոլը կորցրել էր իր ստոիկական դիմակը, և այս ամենը նրա բերանից դուրս էր թափվում բառերի կատաղի հեղեղով, մինչ աչքերը բոցավառվում էին, իսկ ձեռնաշղթաները զնգում էին ձեռքերի կրթոտ շարժումներից: Նայելով նրա մոլեգնությանը՝ ես հասկացա, որ մայոր Շոլտոյի սարսափը բնավ անհիմն չէր եղել, երբ նա իմացել էր, որ վիրավորված կալանավորը գալիս է իր հետևից:

– Դուք մոռանում եք, որ մենք այս ամենի մասին ոչինչ չգիտեինք, – հանգիստ ասաց Յոլմսը: – Մենք ձեր պատմությունը չէինք լսել և չէինք կարող ասել, թե արդարությունն ի սկզբանե որքանով էր ձեր կողմը:

– Դուք ինձ հետ արդար խոսեցիք, սըր, – պատասխանեց նա, – թեև տեսնում եմ, որ հենց ձեզ եմ պարտական այս ձեռնաշղթաների համար: Բայց դրա համար ձեր դեմ դիս չունեմ: Ամեն ինչ ազնիվ ու բաց է եղել: Եթե ուզում եք լսել իմ պատմությունը, ես չեմ թաքցնի: Ինչ կասեմ ձեզ, Աստծո ճշմարտությունն է՝ բառ առ բառ: Շնորհակալ եմ, բաժակը դրեք այստեղ, եթե բերանս չորանա՝ մի կում կանեմ:

– Ես ինքս Վորսթերշեյրից եմ, – շարունակեց նա: – Փերշորի մոտ եմ ծնվել: Եթե փնտրեք, երևի հիմա էլ այնտեղ մի գյուղի չափ Սմոլներ կգտնեք: Շատ եմ մտածել այնտեղ մի անգամ վերադառնալու մասին, բայց ճշմարտությունն այն է, որ երբեք ընտանիքի համար մեծ պատիվ չեմ եղել, և կասկածում եմ, թե նրանք ուրախ կլինեն ինձ տեսնելուց: Նրանք բոլորը խաղաղ, եկեղեցի հաճախող մարդիկ են, փոքր ֆերմերներ, ամբողջ

շրջանում հայտնի ու հարգված, իսկ ես միշտ մի քիչ թափառական եմ եղել: Վերջապես, մոտ տասնութ տարեկանում, դադարեցի նրանց համար գլխացավանք լինել, որովհետև մի աղջկա պատճառով խառնվեցի մի պատմության մեջ և դուրս պրծա միայն թագուհու^[41] շիլլինգը բուռս վերցնելով ու Երրորդ Բաֆս գնդին միանալով,^[42] որը հենց այդ ժամանակ մեկնում էր Յնդկաստան:

Սակայն ինձ վիճակված չէր երկար ծառայել որպես զինվորական: Նոր էի անցել սագի քայքը և սովորել մուշկետ պահել,^[43] հիմարություն արեցի ու գնացի լողալու Գանգեսում: Իմ բախտը բերեց, որ մեր վաշտի սերժանտը՝ Ջոն Յոլդերը, նույնպես ջրում էր և գումարտակի լավագույն լողորդներից էր: Մի կոկորդիլոս ինձ բռնեց հենց գետի մեջտեղում և այնպես մաքուր կտրեց աջ ոտքս՝ ծնկից վեր, ինչպես վիրաբույժը չէր կտրի: Ցնցումից ու արյան կորստից ուշաթափվեցի և կխեղդվեի, եթե Յոլդերը չբռներ ինձ ու ափ չքաշեր: Յինգ ամիս հիվանդանոցում պառկեցի, և երբ վերջապես կարողացա դուրս գալ՝ այս փայտե մատը կոնքիս կապած, պարզվեց, որ գորացրվել եմ բանակից և այլևս պիտանի չեմ որևէ ակտիվ աշխատանքի:

Ինչպես կարող եք պատկերացնել, այդ ժամանակ բախտիցս շատ դժգոհ էի, որովհետև անօգուտ հաշմանդամ էի դարձել՝ դեռ քսան տարին չբոլորած: Սակայն դժբախտությունս շուտով դարձավ բողարկված օրհնություն: Մի մարդ՝ Աբել Վայթ անունով, ով այնտեղ եկել էր որպես ինդիգոյի տնկարանատեր,^[44] վերահսկիչ էր փնտրում՝ իր կուլիներին^[45] հսկելու և աշխատեցնելու համար: Նա մեր գնդապետի ընկերն էր, իսկ գնդապետը՝ ինձ հետ պատահած դժբախտությունից հետո, ինձ

վրա ուշադրություն էր դարձրել: Կարճ ասած, գնդապետն ինձ առաջարկեց այդ պաշտոնի համար, և քանի որ աշխատանքը հիմնականում ձիով էր կատարվում, ոտքս մեծ խոչընդոտ չէր, որովհետև ազդրիցս ճիշտ այնքան էր մնացել, որ թամբին ամուր նստեմ: Իմ գործն էր շրջել տնկարանով, հետևել աշխատողներին և զեկուցել ծուլյերի մասին: Վարձատրությունը արդար էր, բնակարանը՝ հարմար, և ընդհանուր առմամբ ես գոհ էի, որ կյանքի մնացած մասը կանցկացնեմ ինդիգո աճեցնելով: Պարոն Աբել Վայթը բարի մարդ էր և հաճախ էր մտնում իմ փոքրիկ խրճիթը՝ ինձ հետ գլանակ ծխելու, քանի որ այնտեղ սպիտակ մարդիկ միմյանց նկատմամբ շատ ավելի մեծ ու սրտանց ջերմություն են զգում քան հայրենիքում...

Դե՛, բախտս երբեք երկար չի շողացել: Հանկարծ, առանց որևէ նախազգուշացման, մեր գլխին պայթեց մեծ ապստամբությունը:^[46] Մի ամիս Հնդկաստանը, առնվազն արտաքնապես, նույնքան խաղաղ ու հանգիստ էր, որքան Սարբեյը կամ Քենթը, իսկ հաջորդ ամիս երկու հարյուր հազար սև սատանա, ոնց որ թոկից փախնեին ու երկիրը դարձավ իսկական դժոխք: Իհարկե, դուք, պարոնայք, դրա մասին ամեն ինչ գիտեք, երևի նույնիսկ ինձնից էլ լավ, քանի որ ընթերցանությունը իմ ուժեղ կողմը չէ: Ես միայն գիտեմ այն, ինչ սեփական աչքերով եմ տեսել: Մեր տնկարանը գտնվում էր Մուտրա կոչվող վայրում՝ Հյուսիս-արևմտյան նահանգների սահմանին մոտ: Գիշեր առ գիշեր ամբողջ երկինքը լուսավորվում էր այրվող բունգալոների կրակով, իսկ օր օրի մեր կավածքով անցնում էին եվրոպացիների փախստական խմբեր՝ իրենց կանանց ու երեխաների հետ, դեպի

Ագրա տանող ճանապարհով, որտեղ գտնվում էին մոտակա գործերը:

Պարոն Աբել Վայթը համառ մարդ էր: Նա գլուխը մտցրել էր, թե ամեն ինչ չափազանցված է, և որ այդ ամենը նույնքան հանկարծակի էլ կանցնի, որքան սկսել էր: Նա նստում էր իր վերանդայում, վիսկի էր խմում ու չերուխներ^[47] ծխում, մինչ երկիրը նրա շուրջը կրակի մեջ էր: Իհարկե, մենք էլ նրա կողքին էինք՝ ես ու Դոուսոնը, որը կնոջ հետ միասին վարում էր տնկարանի հաշվապահությունն ու կառավարման գործերը:

Եվ ահա մի գեղեցիկ օր աղետը վրա հասավ: Ես հեռու գտնվող մեկ այլ տնկարանում էի և երեկոյան դանդաղ տուն էի վերադառնում, երբ աչքս ընկավ ինչ-որ տարօրինակ բանի վրա: Դա ինչ-որ խճճված, անկանոն կույտ էր, ընկած մի խոր ձորի հատակին: Ձիով իջա տեսնելու, թե ինչ էր, և սիրտս սառեց, երբ տեսա, որ դա Դոուսոնի կինն էր՝ ամբողջովին մաս-մաս կտրատված, իսկ մարմնի կեսն արդեն կերել էին շնագայլերն ու վայրի շները: Մի քիչ վերև ճանապարհին ընկած էր հենց ինքը՝ Դոուսոնը, բերանքսիվայր, անկենդան, ձեռքին դատարկ ատրճանակ, իսկ նրա առաջ իրար վրա ընկած էին չորս մեռած սիպայներ:^[48]

Ձիուս սանձը քաշեցի ու կանգ առա՝ չիմանալով, թե որ կողմը շրջվեմ: Բայց հենց այդ պահին տեսա, թե ինչպես է խիտ ծուխը բարձրանում Աբել Վայթի բունգալոյից, և կրակն արդեն լիզում էր տանիքը: Այդժամ հասկացա, որ գործատիրոջս այլևս չեմ կարող օգնել, և միայն իմ կյանքը կկորցնեմ, եթե խառնվեմ կատարվածին: Այնտեղից, որտեղ կանգնած էի, տեսնում էի հարյուրավոր սև դևերի՝ իրենց կարմիր համազգեստներով,

ովքեր պարուն ու ոռնուն էին այրվող տան շուրջը: Նրանցից ոմանք մատնացույց արին ինձ, և երկու փամփուշտ սուլեցին գլխիս կողքով: Այդժամ ես փախա բրնձի արտերով և ուշ գիշերով հասա Ագրայի պարիսպներին:

Բայց, ինչպես պարզվեց, այնտեղ էլ մեծ ապահովություն չկար: Ամբողջ երկիրը խմորվել դուրս էր թափվել գազազած մեղվափեթակի պես: Որտեղ անգլիացիները կարողանում էին փոքր խմբերով հավաքվել, նրանք պահում էին միայն այն տարածքը, որը նրանց հրացաններն էին վերահսկում: Մնացած ամեն տեղ նրանք անօգնական փախստականներ էին: Սա միլիոնների կռիվն էր հարյուրների դեմ, և ամենադաժան փաստն այն էր, որ այն մարդիկ, ում դեմ մենք կռվում էինք՝ հետևակ, հեծելագոր ու հրետանի, հենց մեր իսկ ընտրած զորքերն էին, որոնց մենք էինք վարժեցրել ու մարզել, որոնք օգտագործում էին մեր տված զենքերը և հնչեցնում մեր շեփորների ազդանշանները:

Ագրայում էին հավաքվել Երրորդ Բենգալական հրաձիգները, մի քանի տասնյակ սիկհեր,^[49] հեծելագորի երկու ջոկատ և մի հրետանային մարտկոց: Ստեղծվել էր նաև կամավորական ջոկատ՝ բաղկացած գրասենյակային աշխատողներից ու վաճառականներից, և ես միացա դրան՝ փայտե ոտքս էլ հետս: Հուլիսի սկզբին մենք դուրս եկանք ապստամբներին ընդառաջ Շահգունջի մոտ և միառժամանակ կարողացանք հետ մղել նրանց, բայց վառողը վերջացավ, և ստիպված եղանք նահանջել դեպի քաղաք:

Ամեն կողմից մեզ էին հասնում միայն վատ լուրեր, ինչը զարմանալի չէր, քանի որ քարտեզին նայելով կտեսնեք, որ մենք հենց ամեն ինչի կենտրոնում էինք: Լաքնաուն մոտ հարյուր մղոն

արևելք էր, իսկ Քանփուրը՝ մոտավորապես նույնքան հարավ: Բոլոր կողմերից լսվում էին միայն խոշտանգումների, սպանությունների ու բռնությունների պատմություններ:

Ագրա քաղաքը հսկայական վայր է՝ լցված ամեն տեսակի մոլեռանդներով ու դաժան կռապաշտներով: Մեր փոքրաթիվ մարդիկ կորչում էին քաղաքի նեղ, ոլորապտույտ փողոցներում: Այդ պատճառով մեր հրամանատարը գետն անցավ և դիրքավորվեց Ագրայի հին ամրոցում: Չգիտեմ, զուցե ձեզանից որևէ մեկը կարդացել կամ լսել է այդ հին ամրոցի մասին: Դա շատ տարօրինակ տեղ է: Դրանից տարօրինակ տեղ երբևէ չեմ տեսել, իսկ ես աշխարհի բազմաթիվ կասկածելի անկյուններում եմ եղել:

Նախ՝ այն ահռելի չափեր ունի: Կարծում եմ՝ պարիսպների ներսում հեկտարներ կլինեն: Կա ժամանակակից մաս, որտեղ տեղավորվել էր մեր ամբողջ կայազորը՝ կանայք, երեխաներ, պաշարները և մնացած ամեն ինչը՝ դեռ շատ ազատ տեղ թողնելով: Բայց այդ ժամանակակից մասը ոչինչ է՝ հին հատվածի չափերի համեմատ, ուր ոչ ոք չէր գնում և որը թողնված էր կարիճների ու հազարոտնուկների տնօրինությանը: Ամբողջ տարածքում բազմաթիվ մեծ լքված սրահներ են, ոլորապտույտ անցուղիներ ու երկար միջանցքներ, որոնք խճճվում են իրար մեջ այնպես, որ շատ հեշտ է այնտեղ մոլորվելը: Այդ պատճառով հազվադեպ էր որևէ մեկը մտնում այնտեղ, թեև երբեմն ջահերով մի խումբ գնում էր տեղանքն ուսումնասիրելու:

Գետը հոսում էր հին ամրոցի առջևով և պաշտպանում էր այն, բայց կողքերից ու հետևից բազմաթիվ դարպասներ կային, և դրանք, իհարկե, պետք էր հսկել՝ թե՛ հին հատվածում, թե՛ այն մասում, որը իրականում մեր զորքերի ձեռքում էր: Մեր մարդիկ

քիչ էին և հազիվ հերիքում էին շենքի անկյուններն ու հրանոթները պահելու համար: Ուստի անհնար էր յուրաքանչյուր դարպասի մոտ ուժեղ պահակակետ տեղադրելը: Մենք ամրոցի կենտրոնում պահակատուն կազմակերպեցինք, իսկ յուրաքանչյուր դարպասի վրա մեկ սպիտակամորթ ու երկու-երեք տեղացիների կանգնեցրինք:

Ինձ նշանակեցին գիշերվա որոշ ժամերի հսկելու շենքի հարավ-արևմտյան կողմում գտնվող մի փոքր, մեկուսացված դուռ: Իմ ենթակայության տակ դրեցին երկու սիկի հեծյալի, և ինձ հանձնարարեցին, որ եթե որևէ բան սխալ ընթանա, օդ կրակել հրացանով, ինչից հետո կարող էի վստահ լինել, որ օգնությունը անմիջապես կհասնի կենտրոնական պահակատնից: Սակայն պահակատունը մոտ երկու հարյուր քայլ հեռու էր, իսկ այդ տարածքը լի էր անցուղիների ու միջանցքների լաբիրինթոսով, այնպես որ ես լուրջ կասկածներ ունեի՝ թե նրանք կկարողանան ժամանակին օգնության հասնել, եթե իրական հարձակում լիներ:

Դե՛, ես բավականին հպարտ էի, որ նման փոքր հրամանատարություն էին վստահել ինձ, հատկապես հաշվի առնելով, որ նորակոչիկ էի և այն էլ՝ փայտե ոտքով: Երկու գիշեր շարունակ հերթապահեցի իմ փենջաբեցիների հետ: Նրանք բարձրահասակ, դաժան տեսքով տղաներ էին՝ Մահոմետ Սինգի և Աբդուլլա Խան անուններով, երկուսն էլ փորձառու մարտիկներ, որոնք ժամանակին Չիլիանվալահում^[50] զենք էին բարձրացրել մեր դեմ: Նրանք բավականին լավ էին խոսում անգլերեն, բայց ես նրանց ասածներից քիչ բան էի կարողանում հասկանալ: Նրանք նախընտրում էին իրար կողքի կանգնել և ամբողջ գիշեր քչփչալ իրենց տարօրինակ սիկիերենով:

Ինքս սովորաբար կանգնում էի դարպասի մոտ՝ ցած նայելով լիաջուր, ծանրալիք գետին և մեծ քաղաքի առկայծող լույսերին: Թմբուկների զարկերը, տոմ-տոմների դափդափյունը, ինչպես նաև ապստամբների ոռնոցն ու ճիչերը, որոնք օփիումով ու բանգով^[51] հարբած ամբողջ գիշեր հիշեցնում էին գետի այն կողմում գտնվող վտանգավոր հարևանների մասին: Ամեն երկու ժամը մեկ գիշերային հերթապահ սպան շրջայց էր անում բոլոր կետերով՝ համոզվելու, որ ամեն ինչ կարգին է:

Իմ հերթապահության երրորդ գիշերը մութ ու տխուր էր, և մանր անձրև էր ցողում: Այդպիսի եղանակին ժամերով հերթապահ կանգնելը հոգնեցուցիչ գործ էր: Կրկին ու կրկին փորձեցի սիկհերին խոսեցնել, բայց գրեթե ապարդյուն: Գիշերվա երկուսին հերթապահների շրջայցն անցավ ու մի պահ խզեց գիշերվա միապաղաղությունը: Տեսնելով, որ ուղեկիցներս տրամադրված չեն զրույցի, հանեցի ծխամորճս և հրացանս դրեցի գետնին, որ լուցկի վառեմ:

Այդ պահին երկու սիկհերը հարձակվեցին վրաս: Նրանցից մեկը իլեց իմ հրացանը և ուղղեց գլխիս, իսկ մյուսը մեծ դանակ պահեց կոկորդիս մոտ և ատամների արանքից երդվեց, որ կխրի վիզս, եթե շարժվեմ:

Առաջին միտքս այն էր, որ այս մարդիկ կապված են ապստամբների հետ, և սա հարձակման սկիզբն է: Եթե մեր դուռը ընկներ սիպայների ձեռքը, ամբողջ ամրոցը կընկներ, իսկ կանայք ու երեխաները նույն ճակատագրին կարժանանային, ինչ Քանփուրում: Գուցե դուք մտածեք, պարոնայք, թե ես պարզապես փորձում եմ ինձ արդարացնել, բայց երդվում եմ, երբ այդ միտքն անցավ գլխովս, թեև դանակի սուրն արդեն կոկորդիս

Էր, բացեցի բերանս՝ գոռալու մտադրությամբ, թեկուզ դա լիներ իմ վերջին ճիչը, որպեսզի ահագանգեմ գլխավոր պահակին:

Բայց ինձ բռնող մարդը կարծես կարդաց մտքերս, որովհետև հենց այն պահին, երբ պատրաստվում էի գոռալ, նա շշնջաց.

«Ձայն չհանես: Ամբողջն ապահով է: Գետի այս կողմում ապստամբ շներ չկան»:

Նրա խոսքում ճշմարտության հնչյուն կար, և ես հասկացա, որ եթե ձայն հանեմ, մահացած եմ: Դա կարդացի նրա շագանակագույն աչքերում: Ուստի լուռ սպասեցի՝ տեսնելու, թե ինչ են ուզում ինձնից:

«Լսի՛ր ինձ, սահիբ, – ասաց նրանցից բարձրահասակն ու առավել դաժանը՝ Աբդուլլա Խանը, – դու հիմա կամ մեր կողմն ես, կամ ընդմիջտ կլուես: Գործը չափազանց մեծ է, որ մենք երկմտենք: Կամ դու սրտով ու հոգով մեզ հետ ես՝ երդվելով քրիստոնյաների խաչի վրա, կամ այս գիշեր քո մարմինը մի փոս կզցենք ու կանցնենք ապստամբների բանակում գտնվող մեր եղբայրների կողմը: Երրորդ ճանապարհ չկա: Ո՞րն ես ընտրում՝ մահ, թե՞ կյանք: Մենք քեզ միայն երեք թույն ենք տալիս որոշելու, քանի որ ժամանակն անցնում է, և ամեն ինչ պետք է ավարտվի, մինչև հերթապահները նորից գան»:

«Ինչպիսի՞ որոշեմ, – ասացի ես, – դուք դեռ չեք ասել, թե ինչ եք ուզում ինձանից: Բայց հենց հիմա ասում եմ, եթե դա ամբողջ անվտանգության դեմ որևէ բան է, ես դրա հետ գործ չեմ ունենա: Ուրեմն կարող եք դանակը վիզս խրել ու ձեզ բարի ճանապարհ դժոխք»:

«Ամբողջի դեմ չի, – ասաց նա: – Մենք միայն խնդրում ենք, որ անեք այն, ինչի համար ձեր հայրենակիցները գալիս են այս երկիր:

Մենք խնդրում ենք, որ հարստանաք մեզ հետ միասին: Եթե որոշեք այս գիշեր մեզնից մեկը լինել, մենք ձեզ կհավաստենք մեր կ դանակների վրա ու եռակի երդումով, որը երբեք ոչ մի սիկի չի խախտել, որ դուք կստանաք ձեր արդար բաժինը: Գանձի մեկ քառորդը ձերը կլինի: Ավելի արդար չենք կարող ասել»:

«Բայց ի՞նչ գանձ է դա, – հարցրի ես: – Ես էլ ձեզ պես պատրաստ եմ հարուստ լինել, եթե միայն ցույց տաք՝ ինչպես կարելի է դա անել»:

«Այդ դեպքում կերդվե՞ք, – ասաց նա, – ձեր հոր ոսկորների վրա, ձեր մոր պատվի վրա, ձեր հավատքի խաչի վրա՝ որ ոչ ձեռք կբարձրացնեք, ոչ խոսք կասեք մեր դեմ՝ թե հիմա, թե հետո»:

«Կերդվեմ, – պատասխանեցի ես, – պայմանով, որ ամբողջ վտանգի տակ չդրվի»:

«Ուրեմն ես ու իմ ընկերն էլ կերդվենք, որ գանձի մեկ քառորդը ձերը կլինի, և այն հավասարապես կբաժանվի մեր չորսի միջև»:

«Բայց մենք երեքն ենք, – ասացի ես»:

«Ոչ: Դոստ Աբբարը պիտի իր բաժինն ունենա: Մինչ սպասում ենք նրանց, պատմությունը կպատմենք քեզ: Դու կանգնի՛ր դարպասի մոտ, Մահոմետ Սինգի, ու նշան տուր, երբ նրանք մոտենան: Բանն այսպես է, սահիբ, և ես պատմում եմ, որովհետև գիտեմ՝ ֆերինգիի^[52] համար երդումը կապանք է, և մենք կարող ենք վստահել քեզ: Եթե դու ստախոս հինդու լինեիր, թեկուզ երդվեիր նրանց կեղծ տաճարների բոլոր աստվածների անունով, քո արյունը դանակի վրա կլիներ, իսկ մարմինդ՝ ջրի մեջ: Բայց սիկիդ ճանաչում է անգլիացուն, և անգլիացին ճանաչում է սիկիին: Լսի՛ր ուրեմն, թե ինչ պիտի ասեմ»:

«Յյուսիսային նահանգներում կա մի ռաջա, որ մեծ հարստություն ունի, թեև իր հողերը փոքր են: Շատ բան նրան է հասել հորից, իսկ ավելի շատը՝ ինքն է կուտակել, որովհետև ստոր բնավորության տեր մարդ է՝ ոսկին գերադասում է պահել, քան ծախսել: Երբ խռովությունները սկսվեցին, նա ուզում էր բարեկամ լինել և՛ առյուծի, և՛ վագրի՝ և՛ սիպոյի, և՛ Ընկերության իշխանության հետ:^[53] Շուտով, սակայն, նրան թվաց, թե սպիտակների վերջը եկել է, որովհետև ամբողջ երկրում լսում էր միայն նրանց սպանությունների ու պարտությունների մասին: Բայց քանի որ զգույշ մարդ էր, այնպես ծրագրեց, որ ինչ էլ լինի, գանձի գոնե կեսը իրեն մնա: Ոսկին ու արծաթը պահեց իր պալատի պահոցներում, իսկ ամենաթանկ քարերն ու լավագույն մարգարիտները դրեց երկաթե սնդուկի մեջ և վստահելի ծառայի միջոցով ուղարկեց Ագրայի ամրոցը, որը վաճառականի կերպարանքով պիտի այնտեղ հասցներ դրանք՝ մինչև երկիրը խաղաղվի: Այդպես՝ եթե ապստամբները հաղթեին, նա փողը փրկած կլիներ, իսկ եթե Ընկերությունը հաղթեր՝ զարդերը կփրկվեին: Այսպես բաժանելով իր հարստությունը՝ նա անցավ սիպոյների կողմը, որովհետև նրանք ուժեղ էին իր սահմանների մոտ: Եվ հենց դրանով, սահիբ, նրա ունեցվածքը դարձավ նրանց իրավունքը, ովքեր հավատարիմ էին մնացել իրենց աղային»:

«Այս ձևական վաճառականը, որ ճամփորդում է Ահմեդ անունով, հիմա Ագրայում է ու ցանկանում է ամրոց մտնել: Նրա հետ որպես ճանապարհակից գալիս է իմ խնամի եղբայր Դոստ Աբբարը, որը գիտի նրա գաղտնիքը: Դոստ Աբբարը խոստացել է այս գիշեր նրան բերել ամրոցի կողմնատար փոքր դարպասներից մեկի մոտ և հենց այս մեկն է ընտրել այդ նպատակի համար:

Շուտով նա այստեղ կգա, և այստեղ կհանդիպի Մահոմետ Սինգիին ու ինձ: Տեղը մեկուսի է, և ոչ ոք չի իմանա նրա գալու մասին: Աշխարհն այլևս վաճառական Ահմեդին չի ճանաչի, իսկ ռաջայի մեծ գանձը կբաժանվի մեր միջև: Ի՞նչ կասես դրա մասին, սահիբ»:

Վորսթերշեյրում մարդու կյանքը մեծ ու սուրբ բան է թվում, բայց բոլորովին այլ է, երբ շուրջդ կրակ ու արյուն է թափվում և վարժված ես ամեն քայլափոխի մահ տեսնելուն: Վաճառական Ահմեդի՝ ապրել-մեռնելը ինձ համար օդի պես թեթև բան էր, բայց գանձի մասին խոսքերը սիրտս լրիվ շրջեցին: Մտածեցի, թե ինչեր կարող եմ անել հայրենիքում այդ հարստությամբ, և ինչպես իմոնք կգարմանան, երբ իրենց «ոչ-մի-բանի-պիտանի» որդուն տեսնեն վերադարձած՝ գրպանները լի ոսկե մոյդորներով:^[54] Ուստի ես արդեն որոշել էի: Բայց Աբդուլլա Խանը, կարծելով, թե տատանվում եմ, ավելի սեղմեց հարցը:

«Մտածի՛ր, սահիբ, – ասաց նա, – եթե հրամանատարը բռնի այս մարդուն, նրան կամ կկախեն կամ կգնդակահարեն, իսկ զարդերն էլ կառավարությունը կվերցնի, և ոչ ոք մի ռուփի անգամ չի ստանա: Իսկ հիմա, քանի որ մենք ենք նրան վերացնելու, ինչո՞ւ չանենք նաև մնացածը: Չարդերը նույնքան լավ մեզ մոտ կլինեն, որքան Ընկերության գանձարանում: Բավական կլինի, որ մեզանից յուրաքանչյուրը հարուստ մարդ ու մեծ պետ դառնա: Ոչ ոք չի իմանա, որովհետև այստեղ կտրված ենք բոլորից: Այս նպատակի համար ի՞նչը կարող է ավելի հարմար լինել: Ասա՛ կրկին, սահիբ, մեզ հետ ե՞ս, թե պիտի քեզ թշնամի համարենք»:

«Ձեզ հետ եմ ամբողջ սրտով ու հոգով, – ասացի ես»:

«Լավ է, – պատասխանեց նա՝ վերադարձնելով ինձ իմ հրացանը: – Տեսնում ես՝ վստահում ենք քեզ, որովհետև քո խոսքն էլ մեր խոսքի պես, չի խախտվում: Հիմա միայն պետք է սպասենք իմ եղբորը ու վաճառականին»:

«Քո եղբայրը գիտի՞, թե ինչ եք պատրաստվում անել, – հարցրի ես»:

«Ճրագիրը նրան է, – ասաց նա: – Նա է մտածել: Եկեք դարպասի մոտ, ու միասին հերթապահեք Մահոմետ Սինգիի հետ»:

Անձրևը դեռ շարունակում էր անընդհատ թափվել, որովհետև թաց եղանակի սեզոնի սկիզբն էր: Շագանակագույն, ծանր ամպեր էին սահում երկնքով, և դժվար էր քար նետելու չափ հեռուն տեսնել: Մեր դռան առաջ խորը խանդակ կար, բայց որոշ տեղերում ջուրը գրեթե չորացել էր, և այն կարելի էր հեշտությամբ անցնել: Շատ տարօրինակ էր՝ այդ երկու վայրենի փենջաբցիների հետ այնտեղ կանգնած սպասել մի մարդու, որը գալիս էր դեպի իր մահը:

Հանկարծ աչքս ընկավ՝ խանդակի մյուս կողմում մթնեցված լապտերի փայլին: Այն անհետացավ հողակույտերի մեջ, ապա նորից երևաց՝ դանդաղ մոտենալով մեզ:

«Ահա՛ գալիս են, – բացականչեցի ես»:

«Դու սովորականի պես պիտի կանչես նրան, սահիբ, – շնջաց Աբդուլլան: – Թող չվախենա: Մեզ ներս ուղարկիր նրա հետ, իսկ մնացածը մենք կանենք, մինչ դու այստեղ պահակ կկանգնես: Լապտերը պատրաստ պահիր, որ նշան տաս մեզ, որ վստահ լինենք, թե հենց ինքն է»:

Լույսը թրթռալով առաջ էր գալիս, մերթ կանգ առնելով, մերթ շարունակվելով, մինչև որ ես խանդակի մյուս կողմում կարողացա տեսնել երկու մուկ կերպարանք: Թողեցի, որ իջնեն թեք ափով, ճողփեն ցեխի միջով և դարպասի կողմը բարձրանան մինչև ճանապարհի կեսը, և միայն այդժամ ձայն տվեցի նրանց:

«Ո՞վ է գալիս, – ասացի ես»:

«Բարեկամներ, – հնչեց պատասխանը»:

Ես բացեցի լապտերս ու նրանց վրա ուժեղ լույս գցեցի: Առաջինը մի հսկա սիկի էր՝ սև մորուքով, որը գրեթե հասնում էր նրա գոտուն: Երբեք դեռ այդքան բարձրահասակ մարդ չէի տեսել: Մյուսը փոքր, գիրուկ, կլորիկ մարդ էր՝ մեծ դեղին չալմայով և ձեռքերում՝ շալի մեջ փաթաթված մի կապոցով: Նա ոտքից գլուխ դողում էր վախից. ձեռքերը ցնցվում էին, ասես դողերոցք ուներ, իսկ գլուխը անընդհատ թեքվում էր աջ ու ձախ՝ երկու փայլուն, փոքրիկ աչքերով, ինչպես մուկը, երբ խորշից դուրս է սողում: Նրան սպանելու միտքը սարսուռ էր պատճառում ինձ, բայց ես մտածեցի գանձի մասին, և սիրտս քարացավ կայծքարի պես: Երբ նա տեսավ իմ սպիտակ դեմքը, մի փոքրիկ ուրախ հոգոց արձակեց ու վազելով մոտեցավ ինձ:

«Ձեր պաշտպանությունը, սահիբ, – հեռավոր ասաց նա, – ձեր պաշտպանությունը դժբախտ վաճառական Ահմեդի համար: Ես անցել եմ ամբողջ Ռաջպուտանան,^[55] որպեսզի Ագրայի ամրոցում ապաստան գտնեմ: Ինձ թալանել են, ծեծել, վիրավորել՝ որովհետև Ընկերության բարեկամն եմ եղել: Օրհնյալ գիշեր է սա, երբ վերջապես ապահով եմ՝ ես և իմ աղքատ ունեցվածքը»:

«Ի՞նչ կա այդ կապոցի մեջ, – հարցրի ես»:

«Երկաթե սնդուկ է, – պատասխանեց նա, – որի մեջ մի քանի ընտանեկան մանրուքներ կան, որոնք ուրիշների համար արժեք չունեն, բայց ես ցավով կկորցնեմ: Այնուամենայնիվ, ես մուրացկան չեմ և կվարձատրեմ ձեզ, երիտասարդ սահիբ, ինչպես նաև ձեր հրամանատարին, եթե նա ինձ տա այն ապաստանը, որը խնդրում եմ»:

Ես այլևս չէի կարող վստահել ինքս ինձ՝ այդ մարդու հետ խոսելու համար: Որքան ավելի էի նայում նրա գիրուկ, վախեցած դեմքին, այնքան ավելի ծանր էր թվում, որ պետք է սառնասրտորեն սպանենք նրան: Լավագույնը գործն արագ ավարտելն էր:

«Տարե՛ք նրան գլխավոր պահակակետ, – ասացի ես»:

Երկու սիկիերը փակվեցին նրա երկու կողմերից, իսկ հսկան քայլում էր հետևից, և նրանք մտան մութ դարպասով ներս: Ես մնացի դարպասի մոտ՝ լապտերը ձեռքումս:

Լսում էի նրանց քայլերի չափված ձայնը՝ դատարկ միջանցքներով: Չանկարծ այն դադարեց, և ձայների խառնաշփոթ բարձրացավ, կռիվ ու հարվածների ձայն: Մի ակնթարթ անց, սարսափով, լսեցի դեպի ինձ վազող ոտնաձայներ և վազող մարդու ծանր շնչառությունը: Լապտերս ուղղեցի երկար, ուղիղ միջանցքով, և այնտեղ դեպի ինձ քամու պես արագ վազում էր գիրուկ մարդը՝ դեմքն արնոտած, իսկ նրա հետևից՝ վագրի պես թռչկոտելով, մեծ սևամորուս սիկիը, փայլատակող դանակը ձեռքում: Երբեք չեմ տեսել, որ մարդ այդքան արագ վազի, որքան այդ փոքրիկ վաճառականը: Նա փախչում էր սիկիից, և ես տեսնում էի, որ եթե ինձ անցնի ու բաց օդ դուրս գա, դեռ կարող է փրկվել: Սիրտս մեղմացավ նրա հանդեպ, բայց գանձի մասին

միտքը կրկին կոշտացրեց ու դաժանացրեց ինձ: Երբ նա սլացավ կողքովս, հրացանս նետեցի նրա ոտքերի տակ, և նա երկու անգամ գլորվեց, ինչպես կրակոցից խփված նապաստակը: Մինչ կհասցնեի ոտքի կանգնել, սիկհը նրա վրա էր ու երկու անգամ դանակը խրեց նրա կողը: Մարդը ոչ մի հառաչանք չհանեց, ոչ մի մկան չշարժեց, այլ մնաց պառկած այնտեղ, որտեղ ընկել էր: Իմ կարծիքով նա ընկնելուց արդեն պարանոցը կոտրել էր: Տեսնո՞ւմ եք, պարոնայք, ես պահում եմ խոստումս: Պատմում եմ ձեզ ամբողջ գործը՝ բառ առ բառ, ճիշտ այնպես, ինչպես տեղի է ունեցել, թեկուզ դա բնավ իմ օգտին չէ:

Նա կանգ առավ և ձեռնաշղթայված ձեռքերը մեկնեց՝ վիսկիով ու ջրով բաժակը վերցնելու, որը Յոլմսը դրել էր նրա համար: Իմ մտքում, անկեղծ ասած, այդ մարդը սոսկալի էր դարձել ոչ միայն այդ սառնասիրտ հանցագործության համար, որին մասնակցել էր, այլ առավել ևս այն թեթևամիտ ու անփույթ ոճի համար, որով պատմում էր իր արարքի մասին: Ինչ պատիժ էլ սպասեր նրան, զգում էի, որ իմ կողմից ոչ մի կարեկցանքի չի արժանանա: Շերլոկ Յոլմսը և Ջոնսը նստած էին՝ ձեռքերը ծնկներին դրած, խորապես հետաքրքրված նրա պատմությամբ, բայց նույն զզվանքը գրված էր նաև նրանց դեմքերին: Երևի մարդը նկատեց դա, որովհետև նրա ձայնում ու պահվածքում մի տեսակ հակառակվելու երանգ հայտնվեց, երբ շարունակեց:

– Անշուշտ, ամեն ինչ շատ վատ էր, – ասաց նա: – Կուզենայի իմանալ՝ քանի մարդ, իմ վիճակում կհրաժարվեի այդ ավարից, երբ գիտեր, որ հակառակ դեպքում իր կոկորդը կկտրեն: Բացի այդ, երբ նա մտավ ամրոց, ընտրությունը կամ իմ կյանքն էր, կամ՝ նրա: Եթե նա փախչեր, ամբողջ գործը կբացահայտվեր, և ինձ, ամենայն

հավանականությամբ, ռազմական դատարան կհանեին ու կզնդակահարեին, որովհետև այն ժամանակներում մարդիկ առանձնապես գթասիրտ չէին:

– Շարունակե՛ք ձեր պատմությունը, – կարճ ասաց Յոլմսը:

– Լավ: Մենք նրան ներս տարանք՝ Աբդուլլան, Աբբարը և ես: Բավական ծանր էր, պիտի ասեմ, թեև այդքան կարճահասակ էր: Մահումետ Սինգիը մնաց դուռը պահելու: Նրան տարանք մի տեղ, որը սիկիերն արդեն պատրաստել էին: Դա մի քիչ հեռու էր՝ ոլորապտույտ միջանցքի վերջում գտնվող մեծ դատարկ դահլիճում, որի աղյուսե պատերը քայքայված էին: Հատակը մի տեղ փլվել էր և բնական գերեզման ստեղծել: Մենք այնտեղ թողեցինք վաճառական Ահմեդին՝ մարմինը ծածկելով թափված աղյուսներով: Դրանից հետո բոլորս վերադարձանք գանձի մոտ:

Այն ընկած էր ճիշտ այնտեղ, որտեղ առաջին հարձակման ժամանակ մարդը թողել էր: Մնդուկը հենց այն սնդուկն էր, որը հիմա բաց դրված է ձեր սեղանին: Բանալին կախված էր մետաքսե լարի վրա՝ վերևի փորագրված բռնակից: Մենք բացեցինք այն, և լապտերի լույսը փայլեց այնպիսի քարերի վրա, որոնց մասին ես կարդացել ու երագել էի, երբ փոքր տղա էի Փերշորում: Նրանց վրա նայելը կուրացնում էր: Երբ աչքներս կշտացրինք, բոլորը հանեցինք ու ցուցակ կազմեցինք: Կային առաջին կարգի հարյուր քառասուններեք ադամանդներ, որոնց թվում մեկը, որ, ինչպես ասում են, կոչվում էր «Մեծ Մողոլ» և համարվում էր աշխարհում գոյություն ունեցող երկրորդ ամենամեծ քարը: Կային նաև ինսուկյոթ գեղեցկագույն գմբուխտներ և հարյուր յոթանասուն ռուբիններ, թեև դրանցից մի քանիսը փոքր էին: Կային քառասուն կարբունկուլներ, երկու հարյուր տասը շափյուղաներ,

վաթսուներեկ ազաթներ, և մեծ քանակությամբ բերիլներ, օնիքսներ, «կատվի աչքեր», փիրուզներ ու այլ քարեր, որոնց անունները ես այն ժամանակ չգիտեի անգամ, թեև հետո ավելի շատ բան իմացա դրանց մասին: Բացի դրանից՝ կային գրեթե երեք հարյուր շատ գեղեցիկ մարգարիտներ, որոնցից տասներկուսը ամրացված էին ոսկե թագի վրա: Ի դեպ, մարգարիտներն արդեն սնդուկի մեջ չէին, երբ ես այն հետ վերցրի:

Երբ հաշվեցինք մեր գանձերը, կրկին դրեցինք սնդուկի մեջ և տարանք դարպասի մոտ՝ Մահոմետ Սինգհին ցույց տալու: Այնուհետև հանդիսավոր կերպով նորացրինք մեր երդումը՝ միմյանց հավատարիմ մնալու և մեր գաղտնիքը պահելու մասին: Պայմանավորվեցինք մեր ավարը թաքցնել անվտանգ տեղում մինչև երկիրը նորից խաղաղվի, և ապա այն հավասար բաժանել մեր միջև: Այդ պահին բաժանելն իմաստ չունեւ, որովհետև այդպիսի արժեք ունեցող քարեր ունենալը կասկած կհարուցեր, իսկ ամրոցում ո՛չ գաղտնիություն կար, ո՛չ էլ տեղ, որտեղ կարող էինք դրանք պահել: Ուստի սնդուկը տարանք նույն սրահը, որտեղ թաղել էինք մարմինը, և այնտեղ՝ ամենալավ պահպանված պատի որոշ աղյուսների տակ, անցք փորեցինք ու դրեցինք մեր գանձը: Չգուշորեն նշեցինք տեղը, իսկ հաջորդ օրը ես չորս պլան գծեցի՝ մեկական յուրաքանչյուրիս համար, և տակը դրեցի մեր չորսի նշանը, որովհետև երդվել էինք, որ յուրաքանչյուրս միշտ գործելու ենք բոլորի անունից, որպեսզի ոչ ոք առավելություն չստանա: Դա երդում է, որի համար հիմա կարող եմ ձեռքս սրտիս դնել ու ասել, որ այն երբեք չեմ խախտել:

Դե, անիմաստ է, պարոնայք, ձեզ պատմել, թե ինչ ելք ունեցավ հնդկական ապստամբությունը: Երբ Վիլսոնը գրավեց Դելին, իսկ

սըր Քոլինը օգնության հասավ Լաբնաուհին, ապստամբների ողնաշարը կոտրվեց: Նոր գործեր հոսեցին երկիր, իսկ Նանա Սահիբը^[56] անհետացավ սահմանից անդին: Գնդապետ Գրիթեդի հրամանատարությամբ շարժական ջոկատը մոտեցավ Ագրային և մաքրեց պանդիներից:^[57] Թվում էր, թե երկրում աստիճանաբար խաղաղություն է հաստատվում, և մենք՝ չորսս, սկսեցինք հուսալ, որ ժամանակը մոտ է, երբ կարող ենք ապահով հեռանալ մեր բաժին ավարով: Բայց մի ակնթարթում մեր հույսերը փլուզվեցին. մեզ ձերբակալեցին որպես Ահմեդին սպանողների:

Սա տեղի ունեցավ հետևյալ կերպ: Երբ ռաջան իր զարդերը հանձնել էր Ահմեդին, նա դա արել էր, որովհետև նրան վստահելի մարդ էր համարում: Սակայն Արևելքում մարդիկ կասկածամիտ են: Ուստի ի՞նչ է անում ռաջան. նա վերցնում է երկրորդ, ավելի վստահելի ծառայի և կարգադրում է նրան լրտեսել առաջինին: Այս երկրորդ մարդուն հրամայված էր Ահմեդին երբեք աչքից չկորցնել, և նա հետևում էր նրան ստվերի պես: Այդ գիշեր նա եկել էր նրա հետևից ու տեսել էր, թե ինչպես Ահմեդը անցավ դռնով ներս: Իհարկե, նա կարծել էր, թե Ահմեդը ապաստանել է ամրոցում, և հաջորդ օրը ինքն էլ էր դիմել այնտեղ ապաստան ստանալու համար, սակայն Ահմեդի ոչ մի հետք ամրոցում չէր գտել: Սա նրան այնքան կասկածելի էր թվացել, որ նա այդ մասին խոսել էր ուղեկալի սերժանտի հետ, որն էլ լուրը հասցրել էր հրամանատարին: Արդյունքում անմիջապես մանրակրկիտ որոնում կատարեցին, և մարմինը հայտնաբերեցին: Այսպիսով հենց այն պահին, երբ մենք կարծում էինք, թե ամեն ինչ ապահով է, մեզ չորսիս բռնեցին ու դատեցին սպանության մեղադրանքով. երեքիս՝ որովհետև այդ գիշեր դարպասի վրա էինք

հերթապահում, իսկ չորրորդին՝ որովհետև հայտնի էր, որ նա սպանվածին ուղեկցել էր: Դատավարության ընթացքում զարդերի մասին ոչ մի խոսք չեղավ, որովհետև ռաջան գահընկեց էր արվել ու վտարվել էր Յնդկաստանից, ուստի դրանցով ոչ ոք առանձնապես չհետաքրքրվեց: Սակայն սպանությունն ակնհայտ էր, և հստակ էր, որ մենք բոլորս որևէ կերպ ներգրավված ենք եղել: Երեք սիկհերը դատապարտվեցին ցմահ ծանր աշխատանքների, իսկ ես՝ մահվան, թեև հետո իմ դատավճիռը փոխվեց նույն պատժով:

Այն ժամանակ մեր դրությունը բավականին անհույս էր: Մենք չորսս կապված էինք ընդմիջտ, և փրկվելու գրեթե ոչ մի հեռանկար չունեինք, մինչդեռ մեզանից յուրաքանչյուրը պահում էր մի գաղտնիք, որը կարող էր մեզ պալատներ տալ, եթե միայն կարողանայինք օգտվել դրանից: Դա բավական էր մարդու սիրտը կոտրելու համար՝ ստիպված լինել հանդուրժել ամեն մի չնչին պաշտոնյայի հարվածն ու ապտակը, ապրել բրինձով ու ջրով, այն դեպքում, երբ այդ շքեղ հարստությունը դրսում մեզ էր սպասում: Դա կարող էր խելագարության հասցնել, բայց ես միշտ բավականին համառ եմ եղել, ուստի պարզապես դիմացա և սպասեցի իմ ժամանակին:

Վերջապես ինձ թվաց, թե այդ ժամանակը հասել է: Ինձ Ազրայից տեղափոխեցին Մադրաս, իսկ այնտեղից՝ Անդամանների Բլեր կղզին: Այդ բնակավայրում սպիտակամորթ կալանավորները շատ քիչ էին, և քանի որ սկզբից լավ վարք էի դրսևորել, շուտով դարձա արտոնյալ կալանավորներից մեկը: Ինձ մի խուց տվեցին Յոուփի Թաունում, որը փոքրիկ վայր է Մաունթ Յերիեթ լեռան լանջերին, և ինձ հիմնականում թողնում էին, որ

ազատ ման գամ տարածքում: Դա տխուր, տենդով վարակված վայր էր, իսկ մեր փոքրիկ բնակավայրերից այն կողմ վայրենի մարդակեր բնիկներ էին, որոնք պատրաստ էին թունավոր նետեր արձակել մեզ վրա, եթե հնարավորություն ունենային: Ամբողջ օրը զբաղված էինք խրամատներ փորելով, փոսեր բացելով, յամ տնկելով և տասնյակ այլ գործերով, իսկ երեկոյան մի փոքր ժամանակ մնում էր մեզ համար: Ի թիվս այլ բաների, ես սովորեցի դեղեր պատրաստել վիրաբույժի համար և յուրացրի նրա գիտելիքների մի փոքր մասը: Այդ ամբողջ ընթացքում ես անդադար փախուստի հնարավորություն էի փնտրում, բայց կղզին հարյուրավոր մդոնների հեռու էր ցամաքից, իսկ այդ ծովերում քամի գրեթե չկա, այնպես որ փախուստը չափազանց դժվար էր:

Մեր վիրաբույժը՝ բժիշկ Սոմերթոնը, աշխույժ ու մարդամոտ երիտասարդ էր, և մյուս երիտասարդ սպաները երեկոյան հավաքվում էին նրա սենյակներում ու թղթախաղ էին խաղում: Վիրաբուժարանը, որտեղ ես դեղերն էի պատրաստում, նրա հյուրասենյակի կողքին էր, և մեր միջև մի փոքրիկ պատուհան կար: Յաճախ, եթե ինձ միայնակ էի զգում, վիրաբուժարանում մարում էի լույսը և, այնտեղ կանգնած, կարողանում էի լսել նրանց խոսակցությունները և դիտել խաղը: Ես ինքս էլ թղթախաղ սիրում եմ, և ուրիշների խաղը դիտելը գրեթե նույնքան հաճելի էր: Այնտեղ էին մայր Շոլտոն, կապիտան Մորսթենը և լեյտենանտ Բրոմլի Բրաունը՝ որոնք ղեկավարում էին տեղական զորքերը, ինչպես նաև հենց վիրաբույժը և երկու-երեք բանտային պաշտոնյաներ՝ խորամանկ ծերուկներ, որոնք ապահով ու զգույշ խաղ էին խաղում: Շատ ներդաշնակ փոքրիկ խումբ էր:

Շուտով մի բան գրավեց իմ ուշադրությունը. գինվորականները միշտ պարտվում էին, իսկ քաղաքացիականները՝ հաղթում: Չեմ ասում, թե անարդարություն կար, բայց փաստն այդպես էր: Այս բանտային պաշտոնյաները Անդամաններում գտնվելուց ի վեր գրեթե ուրիշ ոչինչ չէին արել, բացի թղթախաղից, և նրանք միմյանց խաղը մանրամասն գիտեին, մինչդեռ մյուսները պարզապես ժամանակ անցկացնելու համար էին խաղում ու քարտերը պատահական էին նետում: Գիշեր առ գիշեր գինվորներն ավելի աղքատ էին դառնում, և որքան աղքատանում էին, այնքան ավելի էին ձգտում խաղալ: Ամենից շատ տուժում էր մայրը Շուլտոն: Սկզբում նա վճարում էր թղթադրամներով ու ոսկով, բայց շուտով հասավ պարտատոմսերի ու մեծ մուրհակների: Երբեմն մի քանի խաղ հաղթում էր՝ քաջալերանք ստանալու համար, իսկ հետո բախտը կրկնակի վատ էր շրջվում նրա դեմ: Նա դրանից հետո ամբողջ օրը մռայլ էր շրջում, և սկսեց խմել ավելի, քան օգտակար է առողջության համար:

Մի գիշեր նա պարտվեց նույնիսկ սովորականից ավելի շատ: Ես նստած էի իմ խցում, երբ նա ու կապիտան Մորսթենը անցան իմ կողքով դեպի իրենց սենյակները: Նրանք մտերիմ ընկերներ էին ու հազվադեպ էին բաժանվում: Մայրը կատաղած էր իր կորուստների պատճառով:

– Իմ վերջը եկել է, Մորսթեն, – ասում էր նա, – պիտի հրաժարական տամ: Ես կործանված մարդ եմ:

– Հույսդ մի կորցրու, հին ընկեր, – ասաց մյուսը՝ թփթփացնելով նրա ուսին, – ես էլ եմ ծանր հարված ստացել, բայց...

Ավելի շատ չլսեցի, բայց դա բավական էր, որ մի ծրագիր մտածեմ:

Մի քանի օր անց մայրը Շոլտոն գրոսնում էր ծովափին, և ես օգտվեցի առիթից, որ խոսեմ նրա հետ:

– Ձեր խորհրդի կարիքն ունեմ, մայր, – ասացի ես:

– Ի՞նչ կա, Սմո՛լ... Ասա՛ տեսնեմ, – հարցրեց նա՝ բերանից հանելով իր չերուտը:

– Ուզում էի հարցնել, պարոն, – ասացի, – ո՞վ է այն ճիշտ մարդը, ում պետք է հանձնվի թաքցված գանձը: Ես գիտեմ, թե որտեղ է պահված կես միլիոնի արժողությամբ գանձը, և քանի որ ինքս չեմ կարող օգտվել դրանից, մտածեցի, որ գուցե ամենաճիշտը այն համապատասխան իշխանություններին հանձնելն է, և գուցե նրանք կկրճատեն իմ պատիժը դրա դիմաց:

– Կես միլիոն, ասում ես, – շնչակտուր ասաց նա՝ լրջորեն նայելով ինձ:

– Այո, պարոն, հենց այդքան՝ զարդերի ու մարգարիտների տեսքով: Գիտեմ, թե որտեղ է, պատրաստ սպասում է ցանկացած վերցնողի համար: Եվ տարօրինակն այն է, որ իրական տերը օրենքից դուրս է և չի կարող իր ունեցվածքը տնօրինել, այնպես որ այն պատկանում է առաջին վերցնողին: Ո՞ւմ հայտնեմ այդ մասին:

– Կառավարությանը, Սմո՛լ, – կակազեց նա, – կառավարությանը:

Բայց նա դա ասաց անվստահ, և ես սրտումս հասկացա, որ նրան բռնել եմ:

– Այսինքն, դուք կարծում եք, պարոն, որ ես պետք է տեղեկությունը փոխանցեմ գեներալ-նահանգապետի՞ն, – հանգիստ հարցրի:

– Դե, դե, պետք չէ շտապ որոշումներ կայացնել, որոնց համար հետո կարելի է զղջալ: Նախ ինձ պատմի՛ր ամեն ինչ, Սմո՛լ: Ասա փաստերը:

Ես պատմեցի նրան ամբողջ պատմությունը՝ փոքր փոփոխություններով, որպեսզի նա չկարողանա ճանաչել վայրերը: Երբ ավարտեցի, նա անշարժ կանգնած ընկավ խոր մտածմունքի մեջ: Նրա շրթունքի ցնցումից տեսնում էի, որ ներքուստ պայթարի մեջ էր:

– Սա շատ կարևոր հարց է, Սմո՛լ, – ասաց նա վերջապես: – Դու ոչ մի խոսք չպետք է ասես որևէ մեկին, և ես շուտով նորից կտեսնեմ քեզ:

Երկու գիշեր անց նա ու իր ընկեր կապիտան Մորսթենը, գիշերվա կեսին լապտերով եկան իմ խուցը:

– Ուզում եմ, որ դու այս պատմությունը կապիտան Մորսթենին էլ պատմես քո սեփական խոսքերով, Սմո՛լ, – ասաց նա:

Ես կրկնեցի պատմությունը, ինչպես արդեն պատմել էի նրան:

– Կարծում ես, ճիշտ է ասո՞ւմ, – հարցրեց նա ընկերոջը: – Բավական է գործի անցնելու համար:

Կապիտան Մորսթենը գլխով արեց:

– Լսի՛ր, Սմո՛լ, – ասաց մայորը, – ընկերս ու ես քննարկել ենք այս հարցը և եկել ենք այն եզրակացության, որ քո այդ գաղտնիքը, ի վերջո, կառավարական գործ չէ, այլ քո անձնական հարցն է, և դու, բնականաբար, իրավունք ունես այն տնօրինելու այնպես,

ինչպես հարմար կգտնես: Յետևաբար հարցը սա է՝ ի՞նչ գին ես պահանջում դրա դիմաց: Հնարավոր է՝ մենք ցանկանանք զբաղվել դրանով և գոնե ուսումնասիրենք հարցը, եթե կարողանանք համաձայնության գալ պայմանների շուրջ:

Նա փորձում էր խոսել սառն ու անփուլթ տոնով, բայց աչքերը փայլում էին ոգևորությունից ու ազահությունից:

– Այդ դեպքում, պարոնայք, – պատասխանեցի ես, փորձելով նույնպես սառը լինել, թեև նույնքան հուզված էի, որքան ինքը, – իմ դիրքում գտնվող մարդը կարող է միայն մեկ գործարք առաջարկել: Ես ուզում եմ, որ օգնեք ինձ ազատություն ստանալ, և նույնը նաև իմ երեք ընկերներին: Դրանից հետո մենք ձեզ կընդունենք որպես գործընկեր և կտանք հինգերորդ բաժինը, որը դուք կբաժանեք ձեր միջև:

– Հըմ, – ասաց նա, – հինգերորդ բաժին: Դա այնքան էլ գայթակղիչ չէ:

– Դա համապատասխանաբար հիսուն հազար կկազմի յուրաքանչյուրիդ համար, – ասացի ես:

– Բայց ինչպե՞ս կարող ենք ապահովել ձեր ազատությունը: Դուք շատ լավ գիտեք, որ անհնարին բան եք պահանջում:

– Ամենևին ոչ, – պատասխանեցի ես: – Ամեն ինչ մանրամասն մտածել եմ: Մեր փախուստի միակ խոչընդոտն այն է, որ չունենք երկար ճանապարհի համար պիտանի նավակ և բավարար պաշարներ: Կալկաթայում կամ Մադրասում շատ կան փոքր կայմանավեր ու նավակներ, որոնք լիովին կհամապատասխանեն մեր նպատակին: Դուք դրանցից մեկը բերեք այստեղ: Մենք գիշերով նավ կբարձրանանք, և եթե մեզ թողնեք Հնդկաստանի արևի որևէ հատվածում, ձեր պայմանը կատարած կհամարենք:

– Եթե միայն մեկը լիներ... – ասաց նա:

– Կամ բոլորը, կամ ոչ մեկը, – պատասխանեցի ես: – Մենք երդվել ենք: Չորսս միշտ միասին պետք է գործենք:

– Տեսնո՞ւմ ես, Մորսթեն, – ասաց նա, – Սմոլը խոսքի տեր մարդ է: Նա ընկերներին չի դավաճանում: Կարծում եմ՝ կարող ենք նրան վստահել:

– Կեղտոտ գործ է, – պատասխանեց մյուսը, – բայց, ինչպես ասում ես, փողը մեր պաշտոններն արժանապատվորեն կփրկի:

– Դե լավ, Սմո՛լ, – ասաց մայորը, – երևի պիտի փորձենք քեզ ընդառաջել: Նախ, իհարկե, պետք է ստուգենք քո պատմության ճշմարտացիությունը: Ասա՝ որտեղ է թաքցված սնդուկը, և ես արձակուրդ կվերցնեմ ու ամսվա փոխադրական նավով կվերադառնամ Ջնդկաստան՝ հարցը տեղում ուսումնասիրելու համար:

– Այդպես չի ստացվի, – ասացի ես՝ սառնությամբ, մինչ նա ավելի ու ավելի էր տաքանում: – Ես պետք է ունենամ իմ երեք ընկերների համաձայնությունը: Կրկնում եմ՝ մեզ մոտ կամ չորսն ենք, կամ ոչ մեկը:

– Անհեթեթություն, – ընդհատեց նա: – Ի՞նչ գործ ունեն երեք սևամորթներ մեր պայմանավորվածության հետ:

– Սև թե կապույտ, – ասացի ես, – նրանք իմ հետ են, և բոլորս միասին ենք գնալու:

Վերջիվերջո հարցը ավարտվեց երկրորդ հանդիպմամբ, որին ներկա էին Մահոմետ Սինգիը, Աբդուլլահ Խանը և Դոստ Աբբարը: Մենք նորից քննարկեցինք ամեն ինչ և համաձայնության եկանք: Մենք պետք է երկու սպաներին տրամադրեինք Ագրայի ամրոցի այն հատվածի քարտեզը և նշեինք պատի այն վայրը, որտեղ

թաքցված էր գանձը: Մայր Շուտոն պետք է մեկնեի Հնդկաստան՝ պատմությունը ստուգելու համար: Եթե նա գտներ սնդուկը, պետք է թողներ այն տեղում, ուղարկեր երկար ճանապարհի համար պաշարով լցված փոքրիկ նավակ, որը պիտի սպասեր Ռաթլանդ կղզու մոտ: Մենք պետք է այնտեղ հասնեինք, և նա պետք է վերադառնար իր ծառայությանը: Այնուհետև կապիտան Մորսթենը պետք է արձակուրդ խնդրեր, հանդիպեր մեզ Ագրայում, և այնտեղ պետք է կատարվեր գանձի վերջնական բաժանումը՝ նա կստանար և՛ իր, և՛ մայրի բաժինը: Այս ամենը մենք կնքեցինք հնարավոր ամենասրբազան երդումներով, որոնք միտքն ու լեզուն կարող էինք հորինել: Ես ամբողջ գիշեր նստեցի թղթի ու թանաքի առաջ, և առավոտյան երկու քարտեզները պատրաստ էին՝ ստորագրված չորսի նշանով՝ Աբդուլլահի, Աբբարի, Մահոմետի և իմ:

Դե, պարոնայք, ես ձեզ հոգնեցրի իմ երկար պատմությամբ, և գիտեմ, որ ընկերս՝ պարոն Ջոնսը, անհամբեր է, որ ինձ ապահով կերպով բանտում տեղավորի: Կփորձեմ կարճ պատմել մնացածը: Այդ սրիկա Շուտոն մեկնեց Հնդկաստան, բայց այլևս երբեք չվերադարձավ: Կապիտան Մորսթենը շուտով ինձ ցույց տվեց նրա անունը փոստային նավերից մեկի ուղևորների ցուցակում: Նրա հորեղբայրը մահացել էր՝ նրան թողնելով մեծ կարողություն, և նա հեռացել էր բանակից, առանց որևէ լուր ասելու հինգ մարդու: Մորսթենը կարճ ժամանակ անց գնաց Ագրա և, ինչպես սպասում էինք, պարզվեց, որ գանձը անհետացել էր: Այդ սրիկան ամբողջը գողացել էր՝ չկատարելով պայմաններից և ոչ մեկը, որոնց դիմաց մենք նրան վաճառել էինք գաղտնիքը: Այդ պահից ես ապրում էի միայն վրեժի համար: Օրերով մտածում էի դրա

մասին, անբուն գիշերներ անցկացնելով այդ մտքով: Դա դարձավ ինձ համար ամեն ինչ կլանող կիրք: Ինձ համար օրենքն այլևս ոչինչ չէր նշանակում, ոչ էլ կախաղանը: Փախչել, գտնել Շուտոյին, ձեռքս նրա կոկորդին դնել՝ դա էր իմ միակ ցանկությունը: Նույնիսկ Ագրայի գանձը իմ աչքում փոքր բան էր դարձել Շուտոյի սպանության համեմատ:

Ես կյանքում շատ բաների վրա եմ կենտրոնացել և երբեք չեմ ձախողվել: Բայց երկար տարիներ անցան, մինչև իմ ժամանակը եկավ: Ասել եմ ձեզ, որ բժշկությունից մի քիչ բան էի սովորել: Մի օր, երբ բժիշկ Սոմերթոնը տենդով պառկած էր, կալանավորների մի խումբ անտառում գտավ մի փոքրիկ անդամանյան կղզիաբնակի: Նա մահվան եզրին էր ու գնացել էր մի միայնակ վայր՝ մեռնելու: Ես զբաղվեցի նրանով, թեև թունավոր էր երիտասարդ օձի պես, և մի քանի ամսում նրան ոտքի կանգնեցրի: Դրանից հետո նա մի տեսակ կապվեց ինձ և գրեթե չէր վերադառնում իր անտառները, այլ մշտապես պտտվում էր իմ խցի շուրջը: Ես նրանից մի քիչ սովորեցի նրա լեզվից, ինչը նրան ավելի կապեց ինձ:

Տոնգան, այդպես էր նրա անունը, հմուտ նավավար էր և ուներ իր սեփական մեծ, ընդարձակ կանոն: Երբ հասկացա, որ նա նվիրված է ինձ ու պատրաստ է ամեն ինչ անել ինձ համար, տեսա փախուստի իմ հնարավորությունը: Քննարկեցի դա նրա հետ: Նա պետք է մի գիշեր նավակը մոտեցներ հին նավահանգստին, որը երբեք չէր հսկվում, և այնտեղից ինձ վերցներ: Ես նրան պատվիրեցի վերցնել մի քանի դոմիկ ջուր, շատ յամ, կոկոս և քաղցր կարտոֆիլ:

Փոքրիկ Տոնգան հավատարիմ ու հաստատուն էր: Ոչ ոք երբևէ ավելի նվիրված ընկեր չի ունեցել: Նշված գիշերը նա իր նավակով նավահանգստում էր: Սակայն պատահմամբ այնտեղ էր նաև բանտի պահակներից մեկը՝ մի ստոր պաթան,^[58] որը երբեք բաց չէր թողել ինձ վիրավորելու կամ նվաստացնելու առիթը: Ես միշտ երդվել էի վրեժ լուծել, և ահա հնարավորությունը հայտնվել էր: Կարծես ճակատագիրն էր նրան իմ ճանապարհին դրել, որպեսզի պարտքս վճարեմ, նախքան կղզուց հեռանալը: Նա կանգնած էր ավին՝ մեջքով դեպի ինձ, հրացանը ուսին: Ես քար փնտրեցի՝ նրա գլուխը ջախջախելու համար, բայց ոչ մեկը չկար:

Այդ պահին մի տարօրինակ միտք ծագեց գլխումս և ցույց տվեց զենքը: Խավարում նստեցի ու արձակեցի փայտե ոտքս: Երեք երկար ցատկով հասա նրան: Նա հրացանը բարձրացրեց, բայց ես հարվածեցի ամբողջ ուժով և ջարդեցի նրա գանգը: Դուք հիմա էլ կարող եք տեսնել փայտի ճեղքը, որտեղ հարվածել եմ: Երկուսս էլ ընկանք, որովհետև ես հավասարակշռությունս չպահեցի, բայց երբ վեր կացա, տեսա, որ նա անշարժ պառկած է: Ես շտապեցի դեպի նավակը, և մեկ ժամ անց մենք արդեն բաց ծովում էինք: Տոնգան իր ամբողջ ունեցվածքը բերել էր հետը՝ իր զենքերն ու աստվածներին: Ի թիվս այլ բաների, ուներ երկար բամբուկե նիզակ և անդամանյան կոկոսի թելից պատրաստված հյուսվածք, որոնցով ես մի տեսակ առագաստ սարքեցի: Տասը օր մենք թափառում էինք ծովում՝ տրվելով բախտին, իսկ տասնմեկերորդ օրը մեզ մի առևտրական նավ վերցրեց, որը Սինգապուրից գնում էր Ջիդդա՝ մալայացի ուխտավորներով: Տարօրինակ խումբ էր, բայց Տոնգան ու ես շուտով

տեղավորվեցինք նրանց մեջ: Նրանք մի լավ հատկություն ունեին՝ ոչ մի հարց չէին տալիս:

Դե, եթե սկսեմ պատմել այն բոլոր արկածների մասին, որոնց միջոցով ես ու իմ փոքրիկ ընկերը անցանք, դուք ինձ շնորհակալ չեք լինի, որովհետև մինչև արևը ծագի՝ ձեզ այստեղ կպահեմ: Մենք աշխարհով մեկ այստեղ-այնտեղ էինք թափառում, ու միշտ մի բան էր պատահում, որ մեզ թույլ չէր տալիս Լոնդոն հասնել: Բայց այդ ամբողջ ընթացքում ես երբեք աչքից չէի կորցնում նպատակս: Գիշերները Շուլտոյի մասին էի երագում: Հարյուր անգամ նրան սպանել եմ քնիս մեջ: Վերջապես, մոտ երեք-չորս տարի ամառ, հայտնվեցինք Անգլիայում: Շուլտոյի բնակության վայրը դժվար չէր գտնել: Սկսեցի պարզել՝ գանձը վաճառե՞լ է, փոխանակե՞լ, թե դեռ պահում է իր մոտ: Ընկերացա մեկի հետ, ով կարող էր օգնել ինձ: Անուններ չեմ տալիս, որովհետև չեմ ուզում ուրիշ որևէ մեկին էլ փորձանքի մեջ զցել: Շուտով իմացա, որ զարդերը դեռ նրա մոտ են: Հետո փորձեցի նրան հասնել տարբեր ձևերով, բայց նա բավականին խորամանկ էր ու մշտապես՝ երկու բռնցքամարտիկ պահակ էր պահում տանը, դրանից բացի՝ որդիներն ու իր խիթմոլթգարը իր կողքին էին և հսկում էին նրան:

Մի օր, սակայն, լուր ստացա, որ նա մահամերձ է: Անմիջապես շտապեցի դեպի այգի՝ կատաղած, որ այդպես պիտի դուրս պրծնի ձեռքիցս: Պատուհանից նայելով՝ տեսա նրան, անկողնում պառկած, իսկ երկու որդիները՝ երկու կողմերում կանգնած: Կմտնեի ներս ու իմ բախտը կփորձեի նրանց երեքի դեմ էլ, բայց մինչ նայում էի՝ նրա ծնոտը կախվեց, ու ես հասկացա՝ որ վերջ: Այնուամենայնիվ, նույն գիշեր մտա սենյակն ու թերթեցի նրա թղթերը, որ տեսնեմ, գուցե որևէ արձանագրություն կա մեր

գարդերի թաքստոցի մասին: Բայց մի տող անգամ չկար: Դուրս եկա անսահման դառնացած ու վայրենացած: Մինչև դուրս գալը մտքովս անցավ, որ եթե երբևէ նորից հանդիպեմ իմ սիկի ընկերներին, բավականություն կլինի իմանալ, որ մեր ատելության մի նշան գոնե թողել եմ: Դրա համար էլ շտապ-շտապ նկարեցի մեր չորսի նշանը՝ ինչպես քարտեզի վրա էր, ու քորոցով ամրացրի նրա կրծքին: Չէի կարող թույլ տալ, որ նա գերեզման մտներ առանց որևէ նշանի այն մարդկանցից, ում կողոպտել ու խաբել էր:

Անցած տարիներին ես ու Տոնգան ապրուստ էինք վաստակում՝ խեղճին տոնավաճառներում ու նման վայրերում ցուցադրելով՝ որպես «սև մարդակերի»: Նա հում միս էր ուտում ու իր մարտական պարն էր պարում: Աշխատանքային օրվա վերջում միշտ մի լիքը գլխարկ կոպեկներ էինք հավաքում: Ես շարունակ լսում էի Փոնդիչերի Առանձնատնից եկող նորությունները, ու տարիներ շարունակ լսելու բան գրեթե չկար, բացի նրանից, որ բոլորը գանձ էին որոնում: Վերջապես եկավ այն, ինչին այդքան սպասել էինք: Գանձը գտնվեց: Այն տան վերևի հարկում էր՝ պարոն Բարթոլոմյու Շոլտոյի քիմիական լաբորատորիայում: Անմիջապես եկա ու տեղանքը գննեցի, բայց չէի պատկերացնում, թե իմ փայտե ոտքով ինչպես պիտի բարձրանամ: Սակայն իմացա, որ տանիքում մտոց կա, նաև՝ պարոն Շոլտոյի ընթրիքի ժամը: Ինձ թվաց, որ գործը հեշտությամբ կկազմակերպեմ Տոնգայի միջոցով: Նրան ինձ հետ տարա՝ երկար պարանն իր գոտկատեղին փաթաթած: Նա կատվի պես մագլցեց և շուտով հասավ տանիքին ու մտոցով ներս մտավ, բայց դժբախտաբար Բարթոլոմյու Շոլտոն դեռ սենյակում էր: Տոնգան կարծել էր, թե շատ խելացի բան էր արել՝ նրան սպանելով,

որովհետև երբ ես պարանով բարձրացա, գտա նրան՝ սենյակում սագի պես հպարտ պտտվելիս: Իսկ երբ ես պարանով հարվածեցի նրան ու հայհոյեցի որպես արյունարբու փոքրիկ սատանայի, նա շատ զարմացավ: Ես վերցրի գանձասնդուկը ու իջեցրի ներքև, հետո ինքս սահեցի ցած՝ նախ սեղանի վրա թողնելով չորսի նշանը, որպեսզի պարզ լինի՝ զարդերը վերջապես վերադարձել են նրանց, ու վ առավել իրավունք ունենալով դրա համար: Յետո Տոնգան պարանը վեր քաշեց, փակեց պատուհանը ու հեռացավ նույն ճանապարհով, որով եկել էր:

Զգիտեմ... Այլ բան մնա՞ց, որ պատմեմ... Մի նավավարից լսել էի Սմիթի «Ավրորա» շոգենավի արագության մասին, ու մտածեցի՝ հարմար նավ կլինի մեր փախուստի համար՝ ծեր Սմիթի հետ միասին, և մեծ գումար պիտի տայի նրան, եթե մեզ ապահով հասցնեն մեր նավին: Նա, իհարկե, զգում էր, որ ինչ-որ բան այնպես չի, բայց մեր գաղտնիքներին տեղյակ չէր: Այս ամենը ճշմարտությունն է, և եթե պատմում եմ ձեզ, պարոնայք, բնավ ոչ ձեզ զվարճացնելու համար, քանի որ դուք ինձ առանձնապես լավություն չեք արել, այլ որովհետև կարծում եմ, որ իմ լավագույն պաշտպանությունը այն է, որ ոչինչ չթաքցնեմ և ամեն ինչ խոստովանեմ աշխարհին, թե ինչ վատ ծառայություն է ինձ մատուցել մայր Շոլտոն, և թե որքան անմեղ եմ նրա որդու մահվան հարցում:

– Շատ ուշագրավ պատմություն էր, – ասաց Շերլոկ Յոլմսը: – Հիանալի ավարտ՝ չափազանց հետաքրքիր գործի համար: Պատմության վերջին մասում ինձ համար նոր բան գրեթե չկար, բացի նրանից, որ դուք ձեր պարանը բերել էիք ձեզ հետ: Դա չգիտեի: Ի դեպ, ես հույս ունեի, որ Տոնգան կորցրել էր իր բոլոր

թունավոր տեգերը, բայց նավի մեջ մի հատ էլ հասցրեց մեզ վրա արձակել:

– Կորցրել էր բոլորը, սըր, բացի նրանից, որը դեռ փչափողում էր, – պատասխանեց նա:

– Ահա թե ինչ, – ասաց Յոլմսը: – Այդ մասին չէի մտածել:

– Ուրիշ հարց ունե՞ք, – սիրալիր հարցրեց կալանավորը:

– Կարծում եմ, որ ոչ, շնորհակալություն, – պատասխանեց ընկերս:

– Դե, Յոլմս, – ասաց Աթելնի Ջոնսը, – դուք այն մարդկանցից եք, ում պետք է հանդուրժել, մենք էլ գիտենք, որ դուք հանցագործության մեծ գիտակ եք: Բայց պարտքը մնում է պարտք, և ես բավականին հեռու գնացի՝ կատարելով այն, ինչ դուք և ձեր ընկերը խնդրել էիք: Ավելի հանգիստ կլինեմ, երբ մեր պատմասացը ապահով՝ կողպեքի տակ կլինի: Կառքը դեռ սպասում է, ներքևում երկու տեսուչ կա: Շատ շնորհակալ եմ երկուսիդ ձեր աջակցության համար: Իհարկե, դատավարությանը ձեր ներկայությունը պետք կլինի: Բարի գիշեր ձեզ:

– Բարի գիշեր ձեզ էլ, պարոնայք, – ասաց Ջոնսթան Սմոլը:

– Առաջ դու գնա, Սմո՛լ, – զգուշորեն ասաց Ջոնսը՝ դուրս գալիս: – Ես առանձնահատուկ զգույշ կլինեմ, որ մտքովդ հանկարծ չանցնի՝ քո փայտե ոտքով ինձ հարվածես՝ ինչ էլ որ արած լինես Անդամանյան կղզիներում բնակվող մարդու հետ:

– Դե, սա էլ մեր փոքրիկ դրամայի վերջը, – ասացի ես, երբ մի քիչ լուռ նստեցինք՝ ծխելով: – Վախենամ, որ սա ձեր մեթոդներով հետաքննված վերջին միջադեպն էր, որին հնարավորություն

ունեցա մասնակցելու: Օրիորդ Մորսթենն ինձ պատիվ է արել՝ համաձայնելով դառնալ իմ կինը:

Նա մի խորագույն մռայլ հառաչանք արձակեց:

– Յենց դրանից էլ վախենում էի, – ասաց նա: – Արժե՞, որ շնորհավորեմ ձեզ... Չեմ կարող:

Մի փոքր վիրավորվեցի:

– Կա՞ որևէ պատճառ, որ դժգոհ լինեք իմ ընտրությունից, – հարցրի:

– Բացարձակապես ոչ մեկը: Կարծում եմ, նա ամենահմայիչ երիտասարդ կանանցից է, ում երբևէ հանդիպել եմ, և կարող էր շատ օգտակար լինել այնպիսի գործերում, ինչպիսին մենք անում էինք: Նրա մեջ այդ առումով ակնհայտ շնորհք կա: Դրա մասին է վկայում այն, թե ինչպես էր նա պահպանել Ագրայի հատակագիծը՝ հոր մյուս թղթերից առանձին: Բայց սերը զգացմունքային բան է, իսկ այն ինչը զգացմունքային է, լրիվ հակասում է այն սառը բանականությանը, որը ես ամեն ինչից վեր եմ դասում: Ես ինքս երբեք չեմ ամուսնանա, որպեսզի դատողությունս կողմնակալ չդառնա:

– Հույս ունեմ, – ծիծաղեցի ես, – որ իմ դատողությունը կդիմանա այդ փորձությանը: Բայց դուք հոգնած եք երևում:

– Այո, հակազդեցությունն արդեն սկսվել է: Մի ամբողջ շաբաթ լաթի պես թուլացած կլինեմ:

– Տարօրինակ է, – ասացի ես, – թե ինչպես այն, ինչն ուրիշի մեջ կկոչեի ծուլլ անգործություն, ձեզ մոտ հերթագայվում է փայլուն եռանդի և ֆիզիկական ուժի պոռթկումներով:

– Այո, – ասաց նա, – իմ մեջ կա թե՛ անուղղելի պարապի, թե՛ անկառավարելի աշխույժ մարդու նյութ: Հաճախ եմ հիշում

Գյոթեի այս տողերը. «*Schade dass die Natur nur einen Mensch aus dir schuf, Denn zum würdigen Mann war und zum Schelmen der Stoff.*»

«Ափսոս, որ բնությունը քեզնից միայն մեկ մարդ է ստեղծել, քանզի նյութը կբավարարեր թե՛ արժանավոր մարդու, թե՛ սրիկայի համար»:

Ի դեպ, այս Նորվուդի գործի մասին. Տեսնո՞ւմ եք՝ ինչպես ենթադրում էի, տանը իսկապես Սմոլին համախոհ մարդ կար, և տնտեսվար Լալ Ռաոյից բացի դա ուրիշ ոչ ոք չէր կարող լինել: Այսպիսով Ջոնսը, իր մեծ որսի մեջ, փաստորեն ունի առնվազն մեկ «ձուկ» բռնելու անհերքելի պատիվը:

– Այդ բաժանունը մի քիչ անարդար է թվում, – նկատեցի ես: – Այս գործի ամբողջ աշխատանքը դուք եք արել: Ես՝ կին եմ ձեռք բերում, Ջոնսը՝ փառք: Իսկ ձեզ ի՞նչ է մնում:

– Ինձ... – ասաց Շերլոկ Յոլմսը, – ...ինձ մնում է կոկայինի սրվակը:

Եվ նա իր երկար, սպիտակ ձեռքը մեկնեց ու վերցրեց այն:

Ծանոթագրություններ

[1] **Մարոքենե** – բարձրորակ, փափուկ այծի կաշվից, որը լայնորեն օգտագործվել է XIX դարում գրքերի կազմերի, պատյանների և նրբագեղ առարկաների պատրաստման համար: Մարոքենե պատյան արտահայտությունը այստեղ նշանակում է նուրբ կաշվից պատրաստված պատյան, որը շեշտում է առարկայի թանկարժեք և խնամքով պատրաստված լինելը:←

[2] Բնագրում **բուրգունդական գինին** կոչվում է *Beaune*, բոնական գինի՝ Բոն քաղաքի անունով, որը գտնվում է Ֆրանսիայի Բուրգունդիայի շրջանում, և հայտնի է հատկապես իր բարձրակարգ գինիների վաճառքով: Տեքստում թարգմանված է որպես բուրգունդական գինի, որովհետև այն ավելի ընդունված արտահայտություն է ֆրանսիական գինիների համար:←

[3] **Էվկլիդեսի հինգերորդ պոստուլատը** (հաճախ կոչվում է նաև գուլգահեռների պոստուլատ) ձևակերպվում է այսպես. *«Եթե մի ուղիղ գիծ հատում է երկու այլ ուղիղներ այնպես, որ միևնույն կողմում առաջացած ներքին անկյունների գումարը փոքր է երկու ուղիղ անկյունից, ապա այդ երկու ուղիղները անխուսափելիորեն կհատվեն հենց այն կողմում, որտեղ ներքին անկյունների գումարը փոքր է երկու ուղիղ անկյունից:»* Այս պոստուլատը տարբերվում է Էվկլիդեսի մյուս պոստուլատներից իր բարդությամբ և ոչ ինքնահստակ բնույթով: Դարեր շարունակ մաթեմատիկոսները փորձել են այն ապացուցել՝ ելնելով մյուս պոստուլատներից, սակայն ապարդյուն: 19-րդ դարում պարզվեց, որ հինգերորդ հիպոթեզը անկախ է մյուսներից, և դրա ժխտմամբ կամ փոփոխմամբ հնարավոր է կառուցել արդեն ուրիշ՝ ոչ-Էվկլիդյան

երկրաչափություններ (Լորաչևսկու, Բոյայի, Ռիմանի երկրաչափությունները): Այս բացահայտումը խորը հետևանքներ ունեցավ ոչ միայն մաթեմատիկայում, այլև փիլիսոփայության մեջ՝ փոխելով տարածության, ճշմարտության և տրամաբանական համակարգերի ըմբռնումը:↵

[4] **Ջեզայիլ հրացան** – Ջեզայիլը երկարափող, խոշոր տրամաչափի հրացան է, որը լայնորեն կիրառվում էր Աֆղանստանում XIX դարում և հայտնի էր իր մեծ հարվածային ուժով: Տեքստում հիշատակվում է որպես այն զենքը, որից Աֆղանական արշավանքի ժամանակ Վոթսոնը մարտական վնասվածք էր ստացել:↵

Ջեզայիլ հրացան

[5] **Տրիչինոպոլի սիգար (Trichinopoly cigar)** – Հարավային Հնդկաստանի Տրիչինոպոլի (այժմ՝ Տիրուչիրապալի) քաղաքում արտադրվող սիգարների տեսակ: XIX դարում լայնորեն տարածված էր Բրիտանական կայսրությունում և հայտնի էր իր մուգ, կոշտ ու խիտ մոխրով, ինչը երբեմն թույլ էր տալիս այն տարբերել այլ ծխախոտատեսակներից:↵

[6] **Շառլատանական (charlatan)** – անձ, որն իրեն ներկայացնում է որպես գիտելիք կամ հմտություն ունեցող մասնագետ (օրինակ՝

բժիշկ, գիտնական, մարգարե և այլն), սակայն իրականում չունի համապատասխան գիտելիք կամ կարողություն և մարդկանց մոլորեցնում է շահ ստանալու նպատակով: Բառը հաճախ օգտագործվում է հատկապես կեղծ բժիշկների կամ կեղծ գիտնականների մասին խոսելիս: Բառի ծագումը գալիս է իտալերեն *ciarlatano* բառից, որը սկզբում նշանակել է փողոցային վաճառական կամ բուժակ, ով բարձրաձայն գովազդում էր իր «դեղերը»՝ հաճախ խաբեությամբ: Հետագայում բառը եվրոպական լեզուներում ստացել է «կեղծ մասնագետ, խաբեբա բժիշկ» իմաստը:↵

[7] **Գիննի (guinea)** – Մեծ Բրիտանիայում կիրառված դրամական միավոր (մինչև 1816 թ.), որը հավասար էր **21 շիլլինգի**, այսինքն՝ **մեկ ֆունտից մի փոքր ավելի**: XIX դարում գիննին հաճախ օգտագործվում էր բարձրարժեք իրերի, ծառայությունների և մասնագիտական վճարների (օրինակ՝ բժիշկների, փաստաբանների, արվեստի գործերի, թանկարժեք ժամացույցների) գինը նշելու համար: **Հիսուն գիննի** նշանակում էր շատ բարձր արժեք ունեցող իր՝ մատնանշելով սեփականատիրոջ սոցիալական կարգավիճակն ու նյութական ապահովվածությունը:↵

[8] **Լանգհամ հյուրանոց (Langham Hotel)** – 1865 թ. բացված շքեղ հյուրանոց Լոնդոնի Վեստ Էնդ շրջանում, Ռեջենթ փողոցի մոտ: Վիկտորիանական դարաշրջանում այն համարվում էր մայրաքաղաքի ամենահեղինակավոր հյուրանոցներից մեկը և հաճախ էր հիշատակվում ժամանակի գրական ու հասարակական կյանքում:↵

[9] **Բոմբեյի երեսունչորսերորդ հետևակային զորագունդ** – Բրիտանական Հնդկաստանի Բոմբեյի բանակի (Bombay Army)

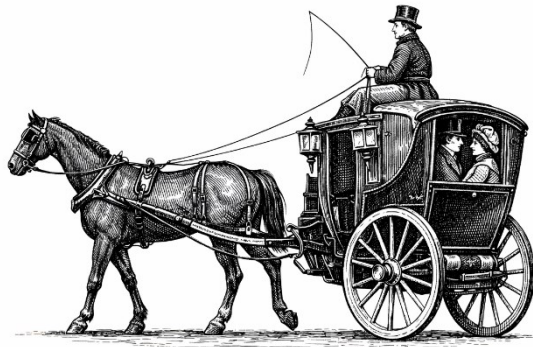
կազմում գտնվող հետևակային զորամաս: Բրիտանական գաղութային շրջանում Յնդկաստանում գործում էին երեք հիմնական նահանգային բանակներ՝ Բենգալիայի, Մադրասի և Բոմբեյի, որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ սեփական զորագնդեր:↵

[10] *The Times* – բրիտանական հեղինակավոր օրաթերթ, հիմնադրված 1785 թ. (սկզբնապես՝ *The Daily Universal Register*), 19-րդ դարում համարվում էր Միացյալ Թագավորության ամենաազդեցիկ մամուլի օրգաններից մեկը՝ հայտնի իր քաղաքական, դիվանագիտական և դատական մանրամասն ու հավասարակշռված լուսաբանմամբ: Թերթը գործում է մինչև օրս:↵

[11] **Լիսեում թատրոն (Lyceum Theatre)** – Լոնդոնի Վեստ Էնդում գտնվող նշանավոր թատրոն, հիմնադրված XVIII դարում: Վիկտորիանական շրջանում այն մայրաքաղաքի կարևոր մշակութային կենտրոններից մեկն էր և կապված էր ժամանակի հայտնի դերասանների ու բեմադրությունների հետ:↵

[12] **Winwood Reade's *Martyrdom of Man*** – Վինվուդ Ռիդի (1838-1875թթ.) փիլիսոփայական-պատմական աշխատությունը՝ «Մարդու նահատակությունը» (իրատարակված՝ 1872թ.), որը ներկայացնում է մարդկության պատմությունը՝ որպես առաջընթացի, պայքարի և ինքնագոհաբերության շարունակական ընթացք: Գիրքը համադրում է պատմություն, էթնոլոգիա, գիտություն և ազատամտական գաղափարներ՝ քննադատելով կրոնական դոգմաները և պաշտպանելով բանականության ու գիտական մտածողության առաջնայնությունը: XIX դարում այն մեծ ազդեցություն է ունեցել առաջադեմ մտավոր շրջանակների վրա և հայտնի էր որպես մտածողություն խթանող, բայց վիճահարույց աշխատություն:↵

[13] **Հանսոմ երկանիվ կառք** – XIX դարում լայնորեն տարածված երկանիվ վարձու ձիաքարշ սայլակ Անգլիայում: Այն նախագծել էր ճարտարապետ Ջոզեֆ Հանսոմը և առանձնանում էր արագաշարժությամբ ու թեթև կառուցվածքով: Սայլակի վարորդը նստում էր հետևի բարձր նստատեղին, իսկ ուղևորները՝ փակ խցիկում: Վիկտորիանական Լոնդոնում այն համարվում էր քաղաքի հիմնական անհատական փոխադրամիջոցներից մեկը:↵

Հանսոմ

[14] **Սահիբ (sahib)** – պատվանուն, որը Հնդկաստանում և Հարավային Ասիայի այլ երկրներում բրիտանական գաղութային ժամանակաշրջանում օգտագործվում էր որպես հարգալից դիմելաձև տղամարդկանց, հատկապես եվրոպացիների կամ բրիտանացի պաշտոնյաների նկատմամբ: Բառը ծագում է արաբերեն *ṣāhib* բառից, որը նշանակում է «տեր», «պարոն», «սեփականատեր»:↵

[15] **Khitmutgar (խիթմուտգար)** – բրիտանական Հնդկաստանում գործածվող բառ, որը նշանակում է հնդուստանցի (հինդուստանի կամ ուրդու), որով նշվում էր եվրոպացիների տներում ծառայող տնային սպասավորը, հատկապես՝ սեղանի սպասավորն ու տան

ներքին ծառայողը: Խիթմուտգարը սովորաբար պատասխանատու էր հյուրերին ընդունելու, ուտելիք մատուցելու և տնային արարողակարգը պահպանելու համար: Բառը լայնորեն օգտագործվում է 19-րդ դարի անգլիական գրականության մեջ՝ գաղութային միջավայրի սոցիալական կառուցվածքը նկարագրելու համար:←

[16] **Աորտալ փական** (aortic valve) – սրտի փականներից մեկը, որը գտնվում է ձախ փորոքի և աորտայի միջև և կարգավորում է արյան հոսքը սրտից դեպի աորտա՝ կանխելով արյան հետադարձ հոսքը: **Միտրալ փական** (mitral valve) – սրտի փական, որը գտնվում է ձախ նախասրտի և ձախ փորոքի միջև և ապահովում է արյան անցումը նախասրտից դեպի փորոք՝ կանխելով դրա հետադարձ հոսքը: Նման բժշկական բնույթի նախադասություններ հաճախ են հանդիպում դոկտոր Ջոն Վոթսոնի պատմություններում:←

[17] **Կիանտի (Chianti)** – իտալական կարմիր գինի, արտադրվում է Տոսկանայի շրջանում: Հայտնի է միջին թանձրությամբ և թթվայնությամբ, դասական իտալական գինիներից է: **Տոկայ / Տոկայի (Tokay, Tokaji)** – հունգարական հայտնի գինի Տոկայ շրջանից, հատկապես հայտնի է իր քաղցր դեսերտային տեսակներով, որոնք Եվրոպայում բարձր գնահատանքի են արժանացել դեռևս XVII-XVIII դարերից:←

[18] **Կորո** (Jean-Baptiste-Camille Corot, 1796–1875) – ֆրանսիացի նկարիչ, լանդշաֆտային գեղանկարչության և Բարբիզոնի դպրոցի ներկայացուցիչ: Հայտնի է նուրբ լույսով և մթնոլորտային բնանկարներով: **Սալվատոր Ռոզա** (Salvator Rosa, 1615–1673), իտալացի բարոկկո նկարիչ և փորագրող, որը ստեղծում էր դրամատիկ բնանկարներ, պատմական և ալեգորիական

տեսարաններ: **Բուզերո** (William-Adolphe Bouguereau, 1825–1905), ֆրանսիացի ակադեմիական նկարիչ, որը հայտնի է իր տեխնիկապես վարպետորեն կատարված, դասական թեմատիկայով և իդեալականացված կերպարներով:↵

[19] **Կարակուլի մորթի** – կարակուլ ցեղի գառների մորթին, որը հայտնի է իր խիտ, փայլուն և գանգուր մազերով: Ավանդաբար օգտագործվել է գլխարկների և վերարկուների պատրաստման համար, հատկապես Կենտրոնական Ասիայում և Ռուսաստանում: Երբեմն հայտնի է նաև «ասթրախան» անունով:↵

[20] **Յիպոքոնդրիկ** – մարդ, որը չափազանց մտահոգված է իր առողջությամբ և հակված է իրեն վերագրելու տարբեր հիվանդություններ՝ հաճախ առանց բժշկական հիմնավորման: Տերմինը ծագում է հին հունարեն *hypochondrion* բառից և պատմականորեն կապվել է մարմնի այդ հատվածում առաջացող խանգարումների հետ:↵

[21] **Ալիսոնի սրահ (Alison's rooms)** – Լոնդոնում գտնվող մասնավոր մարզասրահ և մարզական մրցամարտերի հավաքատեղի, որտեղ կազմակերպվում էին մարզական ցուցադրություններ և մենամարտերի «բենեֆիսների» երեկոներ: Նման «սրահ»-երը XIX դարում հաճախ ծառայել են որպես մարզական կամ հասարակական միջոցառումների վայրեր, հատկապես բռնցքամարտի և այլ մենամարտային մրցումների համար:↵

[22] **Բալարատ** – քաղաք Ավստրալիայի Վիկտորիա նահանգում, որը 19-րդ դարում հայտնի էր ոսկու հանքերով և «ոսկե տենդի» կարևոր կենտրոններից էր: ↵

[23] **Բունզենյան այրիչ** – լաբորատոր գազային այրիչներ, որոնք մշակել էր գերմանացի քիմիկոս Ռոբերտ Բունզենը XIX դարի կեսերին և որոնք օգտագործվում էին կայուն, մաքուր բոց ստանալու համար՝ քիմիական փորձերի և գիտական հետազոտությունների ընթացքում:բունզեն←

Բունզենյան այրիչներ

[24] **Կրեոզոտ** – թանձր, սուր հոտ ունեցող յուղանման նյութ, որը ստացվում է փայտի կամ քարածխի խեժի թորմամբ: Օգտագործվել է որպես հակասեպտիկ և հատկապես՝ փայտը քայքայումից ու միջատներից պաշտպանելու համար:←

[25] **Սենեգամբիա** – պատմական աշխարհագրական անվանում Արևմտյան Աֆրիկայի տարածաշրջանի համար, որը ներառում է Սենեգալի և Գամբիա-ի տարածքները: Անվանումը ձևավորվել է Սենեգալ և Գամբիա գետերի անուններից:←

[26] **Տաքսիդերմիստ** – մասնագետ, որը զբաղվում է կենդանիների մաշկի մշակմամբ և լցոնմամբ՝ դրանց բնական արտաքին տեսքը պահպանելու կամ վերարտադրելու նպատակով: Տաքսիդերմիան կիրառվում է հիմնականում թանգարաններում, գիտական հավաքածուներում և երբեմն որսորդական ցուցադրություններում:←

[27] Վեաթմինսթերյան պալատ – Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանի շենքը Լոնդոնում, որի աշտարակում է գտնվում հայտնի «Բիզ Բեն» ժամացույցը:↵

[28] Խոսքը վերաբերում է **Շառլ Բլոնդեն**-ին (Charles Blondin)՝ 19-րդ դարի աշխարհահռչակ **լարախաղացին**, որը անցնում էր Նիագարայի ջրվեժի վրայով ձգված լարով և դարձել էր հանրային սենսացիա: Այսինքն Յոլմսը բոբիկ ոտքերով մարդուն համեմատում է Շառլ Բլոնդենի հետ:↵

[29] Այստեղ խոսքը վերաբերում է **Martini-Henry** հրացանին (19-րդ դարի բրիտանական զինվորական ստանդարտ հրացան), որը հայտնի էր իր **հզորությամբ, ճշգրտությամբ և մահաբերությամբ**: Արտահայտությունը հիպերբոլիկ է և նշանակում է. «Ես կընտրեի նույնիսկ մահացու վտանգը, քան տվյալ իրավիճակը»:↵

Մարտինի ձենրի հրացան

[30] **Բաթլեր (անգլ. butler)** – 19-րդ դարի անգլիական մեծ տներում գլխավոր սպասավորը, որը վերահսկում էր տան սպասավորներին, տնտեսությունը և հաճախ ուներ մուտք տանտիրոջ անձնական տարածքները ու տիրապետում էր գաղտնի տեղեկություններին: Նրա դիրքը զգալիորեն բարձր էր սովորական ծառաների դիրքից:↵

[31] «**Դուք ծանոթ եք ժան Պոլի գործերին**, այսինքն՝ արդյո՞ք ծանոթ ես նրա գրականությանը: **Jean Paul**-ը (իսկական անունը՝ Յոհան Պաուլ Ֆրիդրիխ Ռիխթեր, 1763–1825) գերմանացի գրող է, հայտնի իր փիլիսոփայական, հումորով ու երբեմն բարդ ոճով ստեղծագործություններով: Դոյլի ժամանակներում կրթված մարդիկ հաճախ էին նման հարցերով «ստուգում» միմյանց մտավոր մակարդակը:↵

[32] **Քարլայլ Թոմաս** (Carlyle Thomas) – շոտլանդացի պատմաբան, էսսեիստ և հասարակական մտածող (1795–1881), XIX դարի անգլախոս աշխարհի ամենաազդեցիկ մտավորականներից մեկը: Նրա աշխատություններում մեծ տեղ է զբաղեցնում հերոսի, անհատի կամքի և բարոյական պատասխանատվության գաղափարը:↵

[33] **Կոքս** – ածուխից ստացվող պինդ վառելիք, որն օգտագործվում է հիմնականում մետալուրգիայում և շոգեշարժիչների համար:↵

[34] **The Standard** – բրիտանական օրաթերթ, հիմնադրված 1827 թ., որը 19-րդ դարի ընթացքում համարվում էր Լոնդոնի ազդեցիկ պահպանողական թերթերից մեկը և հաճախ լուսաբանում էր քաղաքական ու քրեական կարևոր գործեր: Ներկայումս չի գործում:↵

[35] «**արաբներ**» – տվյալ ժամանակաշրջանի եվրոպական գրականության մեջ այս բառը հաճախ օգտագործվել է ոչ թե ճշգրիտ էթնիկ նշանակությամբ, այլ ընդհանրապես՝ մուգ մաշկով կամ օտար ծագմամբ մարդկանց բնութագրելու համար:↵

[36] **Երեք բոբ ու մի թաններ**. *Three bob and a tanner* – հին անգլիական դրամական արտահայտություն է: *Bob*-ը մեկ շիլլինգ էր, իսկ *tanner*-ը՝ վեց պենս: Այսպիսով արտահայտությունը

նշանակում է **երեք շիլինգ ու վեց պենս**, այսինքն՝ փոքր, առօրյա ծախսի գումար:↵

[37] **Բանդանա** – գլխին կամ վզին կապվող թեթև թաշկինակ, սովորաբար գունավոր կամ նախշավոր:↵

[38] **Վիսկի և սոդա (whisky and soda)** – խմիչք, որը պատրաստվում է վիսկին խառնելով «սոդա» կոչվող գազավորված ջրի հետ: Այն լայնորեն տարածված էր հատկապես 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբի բրիտանական հասարակությունում և համարվում էր բավականին սովորական, բայց նաև քաղաքավարի միջավայրում ընդունված խմիչք:↵

[39] **«Պատերազմի արահետ» դուրս գալ (warpath)** – հյուսիսամերիկյան հնդկացի ցեղերի մեջ օգտագործվող արտահայտություն, որը նշանակում էր ռազմական արշավի կամ վրեժխնդրության նպատակով ճամփորդություն սկսել: Ավելի ուշ այն գրականության շնորհիվ եվրոպական լեզուներում դարձել է փոխաբերական արտահայտություն՝ նշանակելով պայքարի կամ թշնամական գործողությունների ուղի:↵

[40] **Մանգրովի մացառներ** – արևադարձային և մերձարևադարձային ծովափնյա ճահճուտներում աճող մշտադալար ծառերի և թփերի խիտ համայնքներ, որոնք հարմարված են աղի կամ կիսաաղի ջրին և պարբերաբար ողողվող մակընթացային տարածքներին: Մանգրովները առանձնանում են իրենց յուրահատուկ արմատային համակարգով (հաճախ՝ օդային կամ հենարանային արմատներով), որի շնորհիվ կարողանում են աճել ցեխոտ, թթվածնով աղքատ հողերում: Այդ մացառները կարևոր էկոհամակարգեր են. դրանք պաշտպանում են ծովափերը էրոզիայից, ծառայում են որպես ապաստան բազմաթիվ ձկների, խեցգետնակերպերի և թռչունների համար, և

հանդիսանում են արևադարձային ծովային կենսաբազմազանության կարևոր օջախներ:←

[41] **Բրիտանական քանակում «Queen's shilling»-ը** (թագուհու շիլլինգը) խորհրդանշական դրամ էր, որը նորակոչիկը ստանում էր զինվորագրվելու պահին. այն ընդունելը համարվում էր թագուհու ծառայությանն անցնելու պաշտոնական նշան: «Third Buffs»-ը 3-րդ գունդն էր (The Buffs, Royal East Kent Regiment)՝ բրիտանական հետևակի պատմական գորամասերից մեկը:←

[42] **Սազի քայլք (goose step)** – զինվորական շքերթային քայլքի ձև, որի ժամանակ զինվորները քայլելիս ոտքը բարձրացնում են գրեթե ուղիղ վիճակում՝ առաջ ձգելով այն մինչև հորիզոնական դիրք: Այս քայլքը հատկապես հայտնի դարձավ պրուսական բանակում 18-19-րդ դարերում և հետագայում ընդունվեց մի շարք եվրոպական բանակներում որպես խիստ կարգապահության և համաժամեցված շքերթային շարժման խորհրդանիշ:←

[43] **Մուշկետ պահել** – մուշկետը հին տիպի հրազեն է, որը լայնորեն օգտագործվել է 16-18-րդ դարերի եվրոպական բանակներում: Չինվորները հատուկ վարժանքների ընթացքում սովորում էին ոչ միայն կրակել, այլև ճիշտ կրել և պահել այն՝ ուսին կամ կրծքի մոտ որոշակի կարգով, ինչպես նաև կատարել շքերթային շարժումներ ու հրամանների համաձայն արագ պատրաստել զենքը կրակելու համար: Այս վարժանքները հանդիսանում էին դասական զինվորական պատրաստության պարտադիր մասը:←

[44] **Ինդիգոյի տնկարանատեր** – ինդիգոյի (կապտավուն բնական ներկանյութ, որը բուսական ծագում ունի) մշակությամբ զբաղվող կալվածատեր կամ տնկարկատեր: XIX դարում ինդիգոյի արտադրությունը լայնորեն տարածված էր հատկապես

Յնդկաստանում և այլ գաղութային տարածքներում, որտեղ այն հաճախ կապված էր բրիտանական գաղութային տնտեսության և շահագործման համակարգի հետ:↵

[45] **Կուլիներ (coolies)** – 19-րդ և 20-րդ դարերի սկզբին այս բառով եվրոպացիները սովորաբար կոչում էին Ասիայից (հատկապես Չինաստանից և Յնդկաստանից) վարձված ոչ հմուտ բանվորներին, որոնք ծանր ֆիզիկական աշխատանք էին կատարում նավահանգիստներում, շինարարությունում, հանքերում կամ որպես բեռնակիրներ: Շատ դեպքերում նրանք աշխատում էին դժվար պայմաններում և շատ ցածր վարձատրությամբ: Այսօր այդ բառը շատ լեզուներում համարվում է հնացած կամ վիրավորական, քանի որ կապված է գաղութատիրական շրջանի աշխատանքի շահագործման հետ:↵

[46] **Մեծ ապստամբություն** – այստեղ նկատի ունի 1857թ. Յնդկաստանի ապստամբությունը Բրիտանական Արևելյան Յնդկական ընկերության իշխանության դեմ, որը եվրոպական աղբյուրներում հաճախ կոչվում է **Սիպայների ապստամբություն** կամ **Յնդկական մեծ ապստամբություն**: Այն սկսվեց ընկերության բանակի հնդիկ զինվորների՝ սիպայների խռովությունից և արագորեն տարածվեց Յյուսիսային և Կենտրոնական Յնդկաստանի բազմաթիվ քաղաքներում: Ապստամբությունը ուղեկցվեց ծանր մարտերով, քաղաքների պաշարումներով և լայնածավալ բռնություններով: Վերջիվերջո բրիտանական ուժերը ճնշեցին այն, սակայն դրա հետևանքով 1858թ. Բրիտանական կառավարությունը լուծարեց Արևելյան Յնդկական ընկերության իշխանությունը և Յնդկաստանը անցավ անմիջական բրիտանական կառավարության տակ:↵

[47] **Չերութներ (cheroots)** – կարճ, երկու ծայրերից էլ բաց սիգարներ, որոնք պատրաստվում են գլորած ծխախոտից: Դրանք հատկապես տարածված էին Յարավարևելյան Ասիայում և Հնդկաստանում 18–19-րդ դարերում: Չերութները սովորաբար ավելի փոքր և պարզ են, քան դասական սիգարները, և հաճախ ծխվում էին զինվորների, ճանապարհորդների և գաղութային ծառայողների կողմից:↵

[48] **Սիպայ (sepoy)** – 18–19-րդ դարերում այսպես էին կոչվում Բրիտանական Արևելյան Հնդկական ընկերության և հետագայում բրիտանական կայսրական բանակի կազմում ծառայող հնդիկ զինվորները: Բառը ծագում է պարսկերեն *sipāhī* («զինվոր») բառից: Սիպայները կազմում էին Հնդկաստանում տեղակայված բրիտանական բանակի հիմնական մասը և մասնակցում էին ինչպես ներքին ռազմական գործողություններին, այնպես էլ կայսրության տարբեր արշավներին: Նրանց խռովությունը 1857 թվականին դարձավ Հնդկական մեծ ապստամբության սկիզբը:↵

[49] **Սիկհ (Sikh)** – Հնդկաստանի Փենջաբ շրջանում ձևավորված միաստվածական կրոնի՝ **սիկհիզմի**, հետևորդ: Սիկհիզմը հիմնադրել է Գուրու Նանակը XV դարում և այն համադրում է հնդկական ու իսլամական ավանդույթների որոշ գաղափարներ: Սիկհերը հայտնի էին իրենց ռազմական ավանդույթներով և 18–19-րդ դարերում ունեին հզոր պետություն Փենջաբում: Բրիտանական իշխանության ժամանակ նրանցից շատերը ծառայում էին բանակում և համարվում էին լավ պատրաստված ու կարգապահ զինվորներ:↵

[50] **Չիլիանվալահ (Chillianwallah)** – բնակավայր Փենջաբում (ներկայիս Պակիստան), որտեղ 1849 թ. հունվարին տեղի ունեցավ

կարևոր ճակատամարտ բրիտանական բանակի և սիկիական զորքերի միջև՝ Երկրորդ անգլո-սիկիական պատերազմի ընթացքում: Գակատամարտը համարվում էր այդ պատերազմի ամենադաժան բախումներից մեկը և մեծ կորուստներ պատճառեց երկու կողմերին:↵

[51] **Բանգ** – կանեփի տերևներից և ծաղկաբույլերից պատրաստվող թմրեցնող նյութ կամ ըմպելիք, տարածված Հնդկաստանում: Այն ավանդաբար օգտագործվել է ինչպես ծիսական, այնպես էլ կենցաղային նպատակներով և ունի թեթև հայրուցինոզեն ազդեցություն:↵

[52] **Ֆերինգի** – Հնդկաստանում եվրոպացիներին (հատկապես անգլիացիներին) տրված անվանում: Արտահայտությունը նշանակում է, որ եվրոպացիների համար տված խոսքը կամ երդումը պարտադիր է և խախտել չի կարելի:↵

[53] **Սիպոյներ, Ընկերության իշխանություն** – սիպոյներ էին կոչվում Բրիտանական Արևելահնդկական ընկերության ծառայության մեջ գտնվող հնդիկ զինվորները, իսկ «Ընկերության իշխանություն»-ը վերաբերում է նույն ընկերության վարչական և ռազմական իշխանությանը Հնդկաստանում:↵

[54] **Մոյդորներ (moidores)** – ոսկե մետաղադրամներ, որոնք շրջանառվում էին Պորտուգալիայում և նրա գաղութներում 17-18-րդ դարերում: Անունը ծագում է պորտուգալերեն *moeda de ouro* («ոսկե դրամ») արտահայտությունից: Մոյդորները լայնորեն օգտագործվում էին միջազգային առևտրում և հաճախ հիշատակվում են եվրոպական գրականության մեջ որպես արժեքավոր ոսկե դրամներ:մոյդոր:↵

[55] **Ռաջպուտանա** – Հնդկաստանի հյուսիս-արևմտյան պատմական շրջան, որտեղ բնակվում էին ռաջպուտներ և գոյություն ունեին բազմաթիվ տեղական իշխանություններ (ներկայիս Ռաջաստան): ←

[56] **Նանա Սահիբ (Nana Sahib)** – հնդիկ իշխան և 1857 թ. Հնդկական մեծ ապստամբության կարևոր առաջնորդներից մեկը: Նա Բիթուրի ղեկավարն էր և մարաթա պետության վերջին փեշվայի՝ Բաջի Ռաո II-ի որդեգրված ժառանգը: Բրիտանական իշխանությունները հրաժարվեցին նրան վճարել այն թոշակը, որը նախկինում տրվում էր նրա որդեգիր հորը, ինչն էլ նպաստեց նրա հակաբրիտանական դիրքորոշմանը: Ապստամբության ընթացքում Նանա Սահիբը գլխավորեց Կանպուրի շրջանում բրիտանական իշխանության դեմ պայքարը և դարձավ շարժման ամենահայտնի առաջնորդներից մեկը: Նրա հետագա ճակատագիրը հստակ հայտնի չէ:←

[57] **Պանդի (Pandee / Pandy)** – 19-րդ դարի բրիտանական աղբյուրներում այսպես էին հաճախ կոչում հնդիկ ապստամբ զինվորներին՝ հատկապես 1857 թ. Հնդկական մեծ ապստամբության ժամանակ: Անվանումը ծագել է Մանգալ Պանդեյի (Mangal Pandey) անունից՝ բենգալյան բանակի սիպայից, որի գործողությունները համարվում են ապստամբության առաջին ազդակներից մեկը: Այնուհետև բրիտանացիները նրա անունը սկսեցին օգտագործել որպես ընդհանուր անվանում ապստամբ սիպայների համար: Այս բառը հետագայում ձեռք բերեց նաև նվաստացուցիչ երանգ և այսօր համարվում է հնացած պատմական տերմին:←

[58] **Պաթան (Pathan)** – պատմական անվանում, որով Հնդկաստանում և Աֆղանստանի սահմանամերձ շրջաններում

կոչում էին փուշթուններին՝ իրանական ծագում ունեցող ժողովուրդ, որը բնակվում է հիմնականում Աֆղանստանում և ներկայիս Պակիստանի հյուսիս-արևմուտքում: 19-րդ դարի բրիտանական աղբյուրներում «պաթան» անունը հաճախ օգտագործվում էր Հնդկաստանի հյուսիսային սահմաններից եկող ռազմատենչ լեռնային ցեղերի ներկայացուցիչներին նշելու համար, որոնցից շատերը ծառայել են զինվորական ջոկատներում կամ հանդես եկել որպես մարտիկներ ու պահապաններ:»

Հրատարակչական տվյալներ

Հրատարակիչ՝ Լիլիթ Մկրտչյան («Novus Liber»)

Երևան, 2026

Թարգմանություն և խմբագրում՝ Լիլիթ Մկրտչյան

Գրքի կազմը՝ Սերժ Գաբյան

